MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN No: 417
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ YAYIN No: 366

Joan ROBİNSON

İKTİSAT FELSEFESİ

Çeviren: Prof. Dr. Vural SAVAŞ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

İstanbul — 1984

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN No: 417
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ YAYIN No: 366

Joan ROBİNSON

İKTİSAT FELSEFESİ

(Çeviren: Prof. Dr. Vural SAVAŞ)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

İstanbul — 1984

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883
MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

1. METAFİZİK, AHLÂK VE BİLİM 7
2. KLASİKLER : KIYMET 29
3. NEO - KLASİKLER : FAYDA 47
4. KEYNEZYEN DEVRİM 69
5. KALKINMA VE AZGELİŞMİŞLİK 91
6. OYUNUN KURALLARI NEDİR? 113

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I

METAFİZİK, AHLAK VE İLİM

Modern yaşamın bu kadar rahatsız edici olmasının bir nedeni, birçok şeyin açık seçik belli olduğunu düşünecek tarzda yetişmiş olmamızdır. Vaktiyle insanlar inandıkları şeylere onların doğru olduğunu düşündükleri için veya bütün doğru düşünen insanların bunlara inandığını gördükleri için inanmışlardır. Fakat Freud'ün bize insanın rasyonalize etme eğiliminde olduğunu ve Marx'ın düşüncelerimizin nasıl olup ta ideoloijlerimizden kaynaklandığını gösterdiğinden beri şu soruyu sormaya başladık: İnandığım şeye niçin inanıyorum? Bu tür soruları sormamız; bunların bir cevabı olduğunu düşündüğümüzü gösterir. Fakat bu sorulara ilk ağızda cevap verebilsek bile arkasından bir başka soru ortaya çıkar: İnandığım şeye beni inandıran şeylere niçin inanıyorum? Böylece yoğun bir sis içinde kalırız. Gerçek, sanıldığı kadar doğru değil, kötü de sanıldığı kadar fena değildir. «Herşey neyi kastettiğinize bağlıdır.» Fakat böyle bir durum yaşamı imkansız kılar. Bir çıkış yolu bulmamız gerekir.

«Geriye veya ileriye! Gidilecek yer bu kadar. Dışarıya veya içeriye, yol dar!» «Sen kimsin?» «Benim. Daha fazlasını söyleyebilir misiniz?» «Siz nesiniz?» «Büyük çocuk... Dön babam dön, dön babam dön.»[1].

İnançlarımızın köklerini bulmak için dönüp durmalıyız. Bir ideolojiyi oluşturan kavramlar ve düşünceler yığını içinde ekonomik yaşamla ilgili olanlar önemli bir role sahiptir ve İktisat (Üniversitelerde akşam kurslarında okutulduğu ve ilk makalelerde dile getirildiği haliyle) daima, kısmen her dönemin egemen ideolojisinin bir aracı ve kısmen de bilimsel araştırmanın bir yöntemi olmuştur.

---

(1) İbsen, Peer Gynt, Perde II, Sahne 7.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

I

İdeolojiyi ilimden nasıl ayıracağız?

Herşeyden önce, tariflerle ne demek isteğimizi tanımlamalıyız. Mantıksal tariflerle doğal tarihi kategorileri karıştırmaktan kaçınmak çok önemlidir. Bir **nokta**, bir yeri olan fakat hacmi olmayan birşey olarak tanımlanır. Dolayısıyla hiç kimse bir noktayı görememiştir. Çünkü bu tanım bir mantıksal soyutlamadır. «Bir fili tarif edemem, fakat onu gördüğümde tanırım.» diyen kişi doğruyu söylemektedir.

Bir ideoloji, bir noktadan çok bir file benzer. Var olan bir şeydir. Tarif edebiliriz, tartışabilir ve hakkında anlaşmazlıklara düşebiliriz. Anlaşmazlıkların çözümü için mantıksal bir tanıma başvurmak uygun bir tutum olmaz. Bize tanımlar değil fakat kriterler gereklidir. Fil çok açık bir örnektir. Fakat bir başka örnek alalım. Mesela mantıkçıların çok hoşlandığı kuğuyu alalım. Eğer «kuğu» sözcüğü, diğer nitelikleri yanında beyaz görünen bir kuşu tanımlayacaksa, Avustralya'daki siyah kuşların bir başka isimle adlandırılması gerekir. Fakat kuğu olmanın kriterleri anatomik ise ve renkten sözedilmiyorsa, siyah ve beyaz kuğular ayni kategori içinde olacaktır. Bütün tartışma yaratıklarla değil, kategorilerin nasıl oluşturulacağı ile ilgilidir. Onlar aslında nasılsa öyledirler fakat insanoğlu onlara bir isim takmak ister.

Öyleyse bir ideolojik öneriyi, bilimsel bir öneriden ayıran kriterler nelerdir? Birinci kriter şudur: bir ideolojik öneri mantıksal bir tarzda ele alınıp incelenirse ya tümüyle anlamsız bir gürültüye dönüşür veya bir kısır döngü halini alır. Örnek olarak şu öneriyi elealalım: Bütün insanlar eşittir. Mantıksal yönden bu önerinin anlamı nedir? «eşit» kelimesi miktarlara uygulanır. Öyleyse, bütün insanlar ayni kiloda mıdır? Veya hepsi zekâ testlerinde ayni puanı mı alırlar? Yoksa-miktar sözcüğünün anlamını biraz zorlayarak-hepsini ayni derecede kabul edilebilir mi sayacağım? Hangi hususta olduğu belirtilmeden söylenen «eşit» sözü sadece bir gürültüdür. Örneğimizde eşitlik, sadece eşitlik yönündendir. Her insan eşit şekilde eşittir.

Bir metafizik önerinin ayırıcı özelliği, test etmeye uygun olmamasıdır. Eğer dünya gerçek değilse, hangi yönden farklı olması gerekeceğini söyleyemeyiz. Dünya yine ayni dünya olacaktı fakat biz onunla ilgili değişik yaygaralar koparacaktık. Bunların hiçbirinin yanlış olduğu asla ispatlanamaz, çünkü her öneri kendi kısır döngüsü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

içinde dolanıp duracak ve herbiri, kendi tanımlarına göre doğru olduğunu iddia edecektir. Herbiri gerçek yaşam hakkında birşeyler söylediği iddia eder fakat biz onlardan hiçbirşey öğrenemeyiz. Prof. Popper'ın[2] ampirik ilimlere ait öneriler için kullandığı kriterleri, yani olaylar tarafından tekzip edilmeye açık olmaları özelliğini, benimsersek bu bir bilimsel öneri değildir.

Bununla beraber metafizik yargılar, tümüyle içerikten yoksun değildir. Bir bakış açısını yansıtırlar ve davranış için yol gösterecek duyguları formüle ederler. «Bütün insanlar eşittir.» sloganı, doğuştan kazanılan imtiyaza karşı, bir protestoyu ifade eder. Eşitlikçi bir toplumda, böyle bir şey söylemeyi hiç kimse hatırından bile geçirmez. Bu slogan herkesin eşit haklara sahip olduğu bir toplum yaratmak, bazılarının diğerlerinden daha eşit olduğu bir durumu reddetmek için özel yaşama yol gösteren ve siyasi yaşam için bir program oluşturan bir ahlâki standardı belirler. Bu kritere göre sınıf veya renk konusunda züppelik yapmak yasaktır.

Metafizik öneriler ayrıca hipotezlerin elde edilebileceği bir kaynak ta oluşturur. Bu öneriler bilim âlemine ait değildir ama yine de onun için gereklidir. Onlar olmazsa ne bilmek istediğimizi bilemeyiz. Belki durum saygı değer bilimlerde farklı olabilir ama psikolojik ve sosyal problemlerle ilgili araştırmalarda metafizik önemli hatta vazgeçilmez bir rol oynamıştır.

Örneğimizi ele alalım. «Bütün insanlar eşittir» sloganı araştırma için bir program oluşturur. Sınıf veya renk farkının doğuştan mevcut kabiliyetlerin istatistiksel dağılım ile ilişkili olup olmadığını bulalım. Bu kolay bir iş değildir, çünkü, ideoloji ele alıp inceleyeceğimiz malzemenin içine işlemiştir. Nedir kabiliyet? Doğuştan olanla çevreden geleni birbirinden ayıracak kriterleri nasıl tasarlayabiliriz? Cevabımızda ideolojinin etkisi olmaması için çok uğraşmamız gerekecektir. Fakat önemli olan şudur: İdeoloji olmasaydı sözkonusu soruyu asla düşünmeyecektik.

II

İdeolojiyi sosyal bilimlerde düşünce dünyasından çıkarıp atmak mümkün olsun veya olmasın, o, sosyal yaşamın hareketli dünyasında

(2) Bkz: The Logic of Scientific Discovery

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kesinlikle gereklidir. Bir toplum, bütün fertleri toplumun nasıl işlemesi gerektiği ile ilgili ortak bir duyguya sahip olmadıkça varlığını sürdüremez. Bu ortak duygu ise ideoloji içinde ifade edilir.

Gelişim yönünden bakılırsa, ideolojiyi içgüdünün bir ikamesi olarak düşünebiliriz. Hayvanlar ne yapacaklarını bilir görünürler, biz ise ne yapacağımızı öğrenmek zorundayız. Çünkü uygun davranış kalıbı genlerle nakledilmez. Bu kalıp son derece uysal olup çeşitli toplumlarda farklı biçimlerde şekillenir. Fakat her toplumsal yaratık için bazı ahlak standartları gereklidir.

Ahlak için de biyolojik varlık gereklidir. Çünkü yaşamlarını devam ettirebilmeleri için, her insanın bir taraftan belli ölçüde bencilliğe - yiyecek bulmak ve geçim vasıtalarını korumak için gerekli kuvvetli bir dürtü-ve bencilliğin fertten aileye doğru genişletilmesine-eşinin ve çocuğunun çıkarlarını korumak için-ihtiyacı vardır. Öte yandan kişisel çıkar endişesi, başkalarına duyulan saygı ve şefkatle hafifletilmezse sosyal hayat imkansız hale gelir. Aşırı bencillerden oluşan bir toplum parçalanır, tamamen başkalarını düşünen bir birey de çok geçmeden açkalır. Var olmak için gerekli zıt eğilimler arasında bir ihtilaf sözkonusudur ve bu zıt eğilimleri birbiriyle bağdaştıracak kurallara ihtiyaç vardır. Ayrıca fertlerin, kendi çıkarları ile çatıştığı zaman bu kurallara uymasını sağlayacak bir mekanizma gereklidir.

Adam Smith ahlakın sevgiden kaynaklandığını düşünür:

Herhangi bir insanın doğasında onu, başkalarının kaderi ile ilgilendiren ve kendisine gerekli olduğu halde onu başkalarına verdiren birşeyler vardır. Böyle yapmakla hiçbirşey elde etmediği halde mutlu olur. Bu tür bir insanı bencil olarak tanımlamak zordur. Bu tür bir duygu acıma veya merhamettir ve bu duyguyu başkalarının sefaleti karşısında duyarız. Böyle bir sefaleti ya bizzat görürüz veya çok canlı bir şekilde düşünmeye zorlanırız. Başkalarının derdiyle dertlenmemiz, ispatı gerektirmeyecek kadar açık bir olaydır. Bu duygu, insan doğasının diğer bütün tutkuları gibi, en derin duygular halinde de hissedilse bile fazilet ve merhametle açıklanamaz. En büyük zalim, toplum kurallarını acımasızca ihlal eden bir zorba dahi bu duygudan yoksun değildir.[3].

---

(3) The Theory of Moral Sentiments, Cilt. 1, s. 1-2

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu yargı, bu haliyle doğru olmakla beraber tüm alanı kapsamaz. Bir uyuşmazlık sözkonusu olduğu zaman ben, sizin zararınıza aldırmadan kendimi kurtarmaya bakarım; sevgi beni durdurmaya yetmez. Başkalarını gözetme duygusu bir annenin çocuğunu savunurken fedakârlıkta bulunmasına neden olabilir ama diğer konularda son derece güvenilmezdir.

Bencil dürtüler başkalarını da gözeten dürtülerden daha kuvvetli olduğu için başkalarının hak istekleri üstümüze yığılacaktır. Bu yığılma mekanizması ise ahlak duygusu veya bireyin şuurudur. Ekonomik alandan bir örnek vermek için, başkalarının mülkiyetine gösterilen saygıyı düşünelim. Hırsızlık, günahkârlık türleri içinde en şiddetlisi değildir. Zülme veya adiliğe duyduğumuz nefreti, zenginin fakiri soymasında olduğu gibi zulme veya adiliğe dönüşmediği sürece hırsızlık için duymayız. Bunun tersi olduğunda ise, onu beğeniriz. Robin Hood rolünü oynayan bir eşkiyanın ele geçirildiğini okuduğumuz zaman, polise pek fazla sempati duymayız. Bununla birlikte, dürüst olmayan herşey topluma çok büyük bir rahatsızlık verir. Çünkü hem bir masraf kaynağıdır ve hem de hırsızlar da dahil herkes için rahatsız edicidir. Öyle ki hırsızlar arasında bir saygınlık duygusu olmasaydı, hırsızlık bile mümkün olmazdı.

Mülkiyete saygı olmadığı zaman, makul bir hayat standardına ulaşmak mümkün olmazdı. Toprağın gelecek yıl için sürülmesi gibi en basit bir yatırım dahi, harman zamanı bir kişinin tek başına koruyabileceği bir alanın dışına taşamaz. Kuvvet zoruyla bir cezalandırma korkusu yaratmak bir ölçüde yararlı olursa da pahalı ve az etkili olacağı gibi, mukabil bir saldırı karşısında yokolma tehlikesi vardır. Dürüstlük ise daha ucuzdur. Fakat şu gerçeği gözden kaçırmayalım. **diğer insanların** dürüstlüğü **benim** rahatım için gereklidir. Eğer, benden başka herkes dürüst olsaydı, ben çok talihli bir kimse olurdum. Kişinin diğerlerinin iyiliğine tâbi olması ahlaka duyulan ihtiyacı yaratır. Dr. Johnson bunu şöyle belirtiyor:

Topluluğun mutluluğu fazilete dayanır. Sparta'da hırsızlık toplumun isteği ile serbest bırakılmıştı, bu nedenle hırsızlık bir suç değildi. Fakat bu durumda da güvenlik yoktu ve yaşam güvenlik olmayan bir yerdeki yaşam biçimindeydi. Gerçekler belli olmayınca toplum çözülür. Gerçekler az olduğu zaman, kulaklarımıza inanmaktan korkarız. Eğer yalan on misli artmışsa, kulaklarımıza nasıl inanabiliriz?[4].

(4) BOSWELL, «The Life of Dr. Johnson» (Allen and Unwin Edition) Cilt: II., s. 298

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hırsızık, şiddetli bir doğal tiksinti yaratmıyorsa, işte o zaman, başkalarının mülkiyetine saygılı olmayı, topluma öğretmek gerekir. Bu, sosyal hayatı mümkün kılmak için gerekli bir teknik zorunluktur. Kargalardan bir örnek alalım. Yuvalarını birlikte, bir toplum yaratacak şekilde kurarlar. Her ilkbaharda yuvaların onarılması veya yeniden yapılması gerekir. İçgüdü, veya davranışları idare eden herneyse, onları etrafa yayılmaya ve yuvalarını yapmak için gerekli dalları toplamaya iter. En kolay taşınabilen ve yuva yapımına en uygun dalları seçmelerinden açıkca anlaşılmaktadır ki etkin bir biçimde çalışma eğilimine sahiptirler, aksi takdirde yuvalarını hiçbir zaman yapamayacaklardır. En uygun ve en kolay taşınabilen çöpler yuvada hazırdır. Onları birbirlerini soymaktan alakoyan nedir? Eğer herbiri çöplerin getirilmesini ötekinden bekleseydi, toplum çökecekti. Birbirlerinin çöplerine göz dikmemeleri, onların kullanılmış çöplere karşı doğuştan bir hoşnutsuzlukları olmasından değildir; çünkü terkedilmiş yuvalardaki malzemeyi rahatça kullanırlar. Bazı gözlemcilere göre hırsızlık ara sıra olmakta ve hırsızı gördüklerinde bütün kargalar ona topluca saldırarak yuvadan kovmaktadırlar[5]. Burada hırsız karganın suçluluk duygusu duyup duymadığını veya diğerlerinin bu haksızlığa karşı bir öfkeye kapılıp kapılmadıklarını araştırmak gerekmez. (gerçi kuşların duygusal yaşamları yönünden insanlara benzediği bilinmektedir). Sözkonusu olan kargaların subjektif duyguları değildir. Sözkonusu olan ayni teknik durumun-sosyal hayat ile ferdi mülkiyet-ayni sonuca neden olduğudur: bir ahlaki kural, cezalarla desteklenmiştir.

Kargaların vicdana sahip olup olmadıklarını bilmiyoruz ama insanların vicdanı vardır. Bir davranış biçimi belirleyen içgüdü yerine, erkekler ve kadınlar bir vicdana sahiptir ve bu vicdan değişik izlenimler edinerek çok farklı toplum davranışlarının gelişmesine imkan verir. Bir vicdan geliştirme eğilimi, sağlıklı bir insan beyninin yapısında vardır. Bu eğilim, tıpkı konuşmayı öğrenme eğilimine benzer. Seslere anlamlar vermek ve onları uygun br biçimde söylemek doğuşta farkedilmeyen bir güçtür ve hayatın ilk bir kaç yılında hızla gelişir ve ondan sonra devam eder. Bu güç insandan insana değişir ve bazan tümüyle yokolur. Beyinde belli bir yer bu gücü belirler ve bir kaza ile kaybolabilir. Bazan bir kazadan sonra, beyni yeniden eğit-

(5) Bay G.K. Yeats, bunu kuşkuyla karşılamakla birlikte kargaların zina yapan erkek kargaya topluca saldırdıklarını öne sürmektedir. «The Life of The Rook» s. 31 ve 38.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mek ve kaybolan kelimeleri tanıma gücünü yeniden kazandırmak mümkündür. Bir dil öğrenme eğilimi, bütün ırklarda hemen hemen aynidir, fakat hangi dilin öğrenileceği çocuğun içinde büyüdüğü özel topluma bağlıdır.

Bütün bunlar ahlak yönünden veya bir vicdan geliştirme eğilimi yönünden de doğrudur. O da yavaş yavaş gelişir (konuşmayı öğrenmekten bir veya iki yıl daha sonra); normalin altındaki bazı kişiler sahip olamaz; bazıları beyin zedelenmesi nedeniyle kaybeder, bazan da bu zedelenme yeniden eğitimle iyileştirilebilir. Bir vicdanın içeriği, öğrenilen dilin cinsi gibi, ferdin içinde yetiştiği topluma bağlıdır.

Bazı kimseler, ahlakın bir fiziksel temeli olduğu ve biyolojik gereksinmeden kaynaklandığı fikrinden hoşlanmazlar. Böyle bir fikrin, insan tabiatının asil yönünü hayvanların seviyesine indireceğini düşünürler. Böyle bir düşünce makul değildir. Hepimiz anne sevgisinin güzel ve hayran olunacak bir sevgi olduğunda beraberiz. (Hatta, insan tabiatı ile ilgili keşiflerinden son derece şaşıran Freud bile, bir kadının kendi oğlu için duyduğu sevginin bütün duyguların en temizi olduğunu söyler)[6]. Ancak yine de hiç kimse anne sevgisinin bir biyolojik fonksiyona sahip olduğunu veya bu duygunun hayvanlarda da olduğunu inkar edemez. (Burada istisna kuralı doğrular: dikenli balıklar arasında, baba çocuğun akımını üzerine alır ve son derece, itinalı bir biçimde onunla ilgilenir. Buna karşılık anne, çocuğun yaratılmasında gerekli fiziksel görevini yaptıktan sonra, çocukla hiç ilgilenmez ve diğer canlıların erkekleri gibi dansederek dertsiz bir vakit geçirir. Tabiat, insan toplumları gibi, aynı teknik problemin çözümü için çok sayıda değişik çözümler bulur.).

Vicdanı oluşturan biyolojik mekanizma, duygusal yapımız içinde işler.

Tabiat, insanı toplum için şekillendirirken ona orijinal bir sevindirme arzusu ve kardeşini kırmaktan kaçınma duygusu vermiştir. Yine tabiat ona kardeşlerinin uygun davranışları karşısında sevinç ve uygunsuz davranışları karşısında ise acı duymayı öğretmiştir. Başkalarının beğenisini sevindirici, beğenmemelerini ise küçük düşürücü ve saldırgan bulmayı da tabiat öğrenmiştir.[7].

---

(6) «New Introductory Lectures» Çeviri: W.S.H. Sprott, s. 171-2

(7) Adam Smith, «Moral Sentiments» Cilt. I, s. 276

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Çocukta bilinç, ailesinin neleri olumlu ve neleri olumsuz karşıladığını öğrenerek oluşur. Fakat içe dönerek Adam Smith'in «kalpte yatan adam» dediği varlık tarafından onaylanma arzusuna dönüşür[8].

Hiç kuşkusuz gizli bir utanç, açığa çıkmış olan kadar değilse bile, yine de acı vericidir.

Utanma duygusu doğal ve evrensel olduğu halde neyin utanmaya sebep olacağı geleneğe bağlıdır. Tıpkı trafik kuralı gibi. Her ülkede bu kural vardır, fakat bazılarında «soldan gidiniz» bazılarında ise «sağdan gidiniz» şeklindedir.

Yakın zamanlara kadar pek çok ülkede ahlak din aracılığıyla sağlanmıştır. Bir toplumdaki insanları uyumlu bir yaşam etrafında toplamak kesinlikle kolay bir iş değildir. Din, hem ferdin doğru olduğunu düşündüğü şeyi yapmak arzusunu kuvvetlendirmek ve hem de neyin doğru olduğu hakkında belli bir görüş empoze etmek yönünden yararlı bir yoldur. Din, kısmen ahlakın yerini alıp basirete veya bilinçli bir çıkar duygusuna başvurarak çalışır: günahkâr cezalandırılacaktır. Kısmen de ferde görünmeyen bir varlık tarafından onaylanmama korkusunu düşünmeyi, dolayısıyla daima gözetleyen bir göz karşısında özel utanma duygusuyla karşıkarşıya bırakmayı öğreterek çalışır. Ve nihayet kısmen de «en zalim insanda bile tümüyle yok olmamış» iyilik duygusunu güçlendirirek çalışır.

Ahlakın din yoluyla öretildiği pek çok insan, doğru olanı yapmak ve Allah'ın gazabından korunmaktan başka bir motif olmadığına inanır: **Sie dieu n'existe pas, tous est permis**(*). Eğer Allah yoksa, hiçbirşey yasaklanmamıştır. Bu, şimdiye kadar söylenmiş en saçma sözdür. Eğer Allah'a inanmıyorsam, ben Londra'da yolun sağından veya Paris'te solundan güvenlik içinde arabamı sürebileceğim demek değildir. Ayni şekilde, hırsızların namuslu insanları daha az rahatsız edeceği veya hırsızlar tarafından düzeni bozulmuş bir toplumun kendini bu salgından korumak için büyük masraflara katlanmayacağı anlamına da gelmez. Eğer bir insanın vicdanı, Allah'a olan imanını kaybettiği zaman dağılıyorsa, o kişinin vicdanı gençken düzgün sekilde oluşturulamamıştır. O hâlâ başkaları tarafından onaylanma isteğinin çocukluk çağındadır ve neyin doğru neyin yanlış olduğunu ayırdedecek bir olgunluğa erişmemiştir.

---

(8) İbid. s. 304

(*) Eğer Allah yoksa herşey serbesttir. (Çeviren)

Günümüzde organize din fikrinin destekleyicileri tarafından öne sürülen bir görüşe göre, din iyi davranış ve sosyal ahenk için gereklidir. Suçların artması, yuvaların dağılması ve modern dünyayı sarsan didişme ve kötü isteklerin nedeni, dinin çökmüş olmasıdır. Yeniden kiliselere dönmek, dünya düzenini iyileştirecektir. Bu şekilde düşünenler farkında olmadan bu görüşleri öne sürüyorlar. Ahlak, sadece kendisi için istenen saygı duyulan bir şeydir; Din bize, ahlakı desteklediği için tavsiye edilir, yoksa ahlakın dinden kaynaklandığı için değil.

Öte yandan, dini inancı olmayan kimseler, çoğu defa ahlaki duyguları akıl yoluyla elde etme eğilimindedir. En yaygın öneri, her ferdin doğru olanı yapması gerektiği çünkü böyle yapılmadığı taktirde, başkalarının da böyle yapmayacağıdır. Bu düşüncede bir yanılgı vardır. Bu yanılgı dünya savaşı günlerinin duvar afişlerindeki yanılgıdır: «Herşey sana bağlıdır». Kuşkusuz siyasal iktidar, hepimizin sanki bu söze inanmışcasına davranmamazı istedi. Fakat bu doğru değildi. Herhangi bir fert, bir fert olarak, dikkate alınabilecek bir ağırlığa sahip değildir. Kuşkusuz eğer ferdin örneği etkili ise, bu fert kendi etkisinin vereceği ağırlığa sahiptir, fakat duvar ilanları etkili olacak kişileri göstermiyordu. Onlar sokaktaki her adama tek tek hitap ediyordu.

Oy verme örneğini alalım. Küçük bir komitede çoğu defa bir oy, karar alınmasında etkili olabilir. Dolayısıyla benim için bir toplantıda bulunmak ancak ilgilendiğim konuda karar alınması mümkün ise anlamlıdır. Fakat tehlikesiz bir seçmen kitlesi içinde yaşadığımı düşünelim, genel seçimlerde niçin oy kullanayım? Bir oyun az veya çok olması hiçbirşeyi etkilemeyecektir. «Eyvah, herkes böyle düşünürse, demokrasi çöker. «Evet, fakat ben herkes değilim-Ben benim. Diğerleri bensiz devam edecektir.

«Ne şaşırtıcı bir konuşma». Evet, işin can alıcı noktası budur. Herkesin oy vermenin bir görev olduğunu hissetmesi kesinlikle doğrudur fakat kimse buna akıl yoluyla ikna edilemez. Fert onun doğru olduğunu, doğru olduğu için düşünmelidir.

İsterseniz tekrar kargalara dönelim. Eğer bir karga bir başka karganın yuvasından gizlice ve sadece bir defa bir çöp aşırsa, sistem yıkılmayacaktır. Eğer aşırırken görülse ve saldırıya uğramasa standartlar yıkılacaktır; fakat ya görülmemiş olsaydı? Ne zarar verecek-

ti? Yapılmamış olması dışında, bu işi yapmamak için herhangi bir sebep yoktur.

Daha gelişmiş sistemler ahlakı, gelişme yönünün eğiliminden elde etmeye çalışırlar. Fakat bu inandırıcı bir yol değildir. Eğer, «Bırakalım gelişim kendi kendini takip etsin, ben canımın istediği gibi davranacağım» dersem bana, görev duyguma hitap etmek dışında nasıl cevap verebilirsiniz? Kuşkusuz gelişim bana sadece bir görev duygusu değil ayni zamanda görevimin ne olduğu hakkında bir de bilinç verdiyse, o zaman bir teoriye gerek kalmayacaktır.

Tartışmanın sonucu şudur: ahlâki duygular teolojiden veya akıldan kaynaklanmaz. Onlar, konuşmayı öğrenme becerimiz gibi varlığımızın bir parçasıdır.

Eğer bu görüş kabul edilirse, ahlaki duygularımızın içeriğinin ne olduğu sorusu cevapsız kalır. Ahlakla ilgili bütün felsefi sistemler, ahlâki duyguların mantıksal bir açıklamasını yapma girişimleridir. Araştırılan, bu tür duygulara sahip olduğumuz gerçeği değil, bu duygular üzerine ne tür bir davranış biçiminin oturtulduğudur.

Keynes, Moore'un «mecburiyet, gelecek yıllar içinde meydana gelecek en muhtemel olayı, nedensellik bağı içinde yaratacak biçimde hareket eder[9]» fikrini öğreten ahlaki sisteminden etkilenerek Olasılık Teorisini incelemeye başladı. Olasılıkları hesaplayabilmek çok ilgi çeken bir konuydu. Fakat eğer Keynes Olasılık Teorisini doğru bulmuş olsaydı bile günlük yaşamı yönetmek için uygun bir araç olmayacaktı.

Diğer akılcı ahlak sistemleri daha az hayalci olabilirler ama daha iyi değillerdir. Prof. Braithwaite, bilimsel yasalardan oluşan bir sistemle ahlaki ilkelerden oluşan bir sistem arasındaki farkı şöyle belirtiyor:

Yazık ki iki hiyerarşi arasında mantıksal bir fark vardır: bilimsel hiyerarşi de yukarı çıktıkça öneriler gittikçe daha kuvvetlenir ve gittikçe daha çok söyleriz; amaçlar hiyerarşisinde ise yukarı çıktıkca öneriler gittikçe zayıflar ve biz gittikçe daha az söyleriz. Bunun nedeni şu gerçektir: Düşük seviyeli bir bilimsel kanun, onun yüksek seviyeli açıklamasının bir mantıksal sonucudur. Halbuki daha geniş

9) Keynes, «Two Memoirs» s. 97

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bir B amacının takibi, daha dar bir A amacının mantıksal sonucudur (çünkü A, B tarafından kapsanır, bir başka deyişle, A nın takibi ayni zamanda B nin de takibi anlamına gelir). Dolayısıyla biz hiyerarşiyi tırmandıkça amaçlar içerik olarak artar ve belirli sınırlarını kaybeder. Bu durum, büyük ahlaki filozofların nihai amaçlar olarak önerdiği kavramların, pek çoğumuz tarafından anlaşılması zor bulunmasını açıklar. Mesela Aristo'nun «eudaimonia» veya Mill'in «mutluluk» kavramları gibi. Bunların pozitif veya negatif örneklerini vermek mümkündür. Fakat kavramların kendisi anlaşılmaz görünür. Tıpkı Principia Ethica'nın tarif edilmez «iyilik» kavramı gibi. Bunun sebebi, az sayıda şeyi haklı kılmak için, bu tanımların, belirleyici özelliklerini kaybedecek kadar geniş olmaları gereğidir.[10].

Akıl yardım etmeyecektir. Terbiyemiz eliyle hepimize yerleşen ahlaki sistem (bir asi dahi, isyan ettiği şey tarafından etkilenir) herhangi bir akli ilkeden kaynaklanmamıştır; Bize onları nakledenler pek azı için akılcı açıklamalar yapabilmişler veya onları açıklıkla formüle edebilmişlerdir. Bize onların, tıpkı konuşmasını bildikleri dili devrederken yaptıkları gibi, onlara toplum nasıl öğretmişse öyle devretmişlerdir.

Ahlaki ilkelerin içerikleri, bir ülkeyi diğeri ile karşılaştırdığımızda, o ülkelerin dilleri kadar olmasa da, yine önemli ölçüde birbirinden farklıdır.

Hamlet'in ahlakı, genellikle Hiristiyanlıkla putperestlik arasında bir şaşkınlık olarak görülür. O ayni zamanda Shakespeare'in; yeni din değiştirmiş bir insanın Cennet ve Cehennem ile ilgili konularla yüzeysel bir biçimde ilgileneceğini, fakat kendi ahlakının asil intikam görevine sahip çıkacağını sezen muhayyile gücü ile de açıklanabilir.

Veya, ekonomik davranışla daha çok ilgili bir örnek için Thug'ları ele alalım. Onlar, bir kısmı sonradan Müslümanlığı bir kısmı da Hinduluğu seçmiş olan bir mezhepdi ve Tanrı Kali'ye adanan ibadetleri belli bir ayinle yolcuları boğazlamak ve mallarını belli bir formüle göre aralarında paylaşmaktan ibaretti. Kurallarına göre kadınları öldürmek yasaktı. Fakat bir seferinde bir tanık bırakmamak korkusuyla kura-

(10) R.B. BRAITHWAITE, «Moral Principles and Inductive Policies» Proceedings of the British Academy, 1950

ii çiğnemişler ve Kali kendilerini terketmiş ve İngiliz-Hint polisi tarafından yakalanmışlardır.

Her ekonomik sistem, bir takım kurallar, bu kuralları haklı çıkarmak için bir ideoloji ve fertlerde bu kuralları uygulamaya çaba gösterecek bir vicdan ister.

Yukarıdaki örnekler, insan vicdanının ne kadar çeşitli kalıplara uyabileceğini gösterir. Onlar ayrıca, ahlaki sistemlerin ahlaki yargılamalarını yaptığımızı da gösterir. **Hamlet**, belki tartışılabilir bir durumdur, fakat hepimiz Thug'lar hakkında anlaşırız. Bir Thug'un disiplinine, azmine ve dindarlığına hayran olabiliriz, fakat Thugizmi bir ekonomik sistem olarak tasvib etmeyiz. Belki, sevgili okuyucu, siz tasvip etmediğinizi, topluma karşı tavrınızın ahlaki yönden yansız (nötr) olduğunu ve bir ahlak sisteminin bir başka ahlak sistemi olduğunu söyleyeceksiniz. Fakat bu gerçekten doğru mudur? Thugların ahlaki sistemini gerçekten tasvip ettiğinizden emin misiniz?

Basit düşünceli bir insan doğru ile yanlış arasındaki farkı bildiğine inanır. Öyle ki vicdanının aldığı şekil sadece mümkün olandır (eğer ideolojisi de kendisine dini inanç biçiminde gelmişse bu kesinlikle böyledir). Gelişmiş kişiler ise ahlaki sistemlerin büyük bir çeşitlilik gösterdiğini bilirler ve ahlaki sorunları nisbi bir görüş içinde ele alırlar. Fakat ne olursa olsun, nisbi görüş (relativism) altında bazı mutlaklara inanırız. Bazı temel ahlaki duygular vardır ki hepimiz paylaşırız. Şefkati zulme, uyumu karmaşaya tercih ederiz. Cesarete hayran olur, adalete saygı duyarız. Bu duygulardan yoksun doğanlara psikopat gözüyle bakarız; fertlerini, birbirlerine zulmetsin diye eğiten bir toplumu hastalıklı bir toplum olarak görürüz. İnsanî sorunlar hakkında konuşurken, ahlaki bazı değerlerin etkisinde değilmiş gibi görünmeye çalışmak doğru değildir.

Belki Gunnar Myrdal (bir iktisatçı olarak konuşurken), «bizim hemen bütün kavramlarımız değer yargısı ile doludur» ve «politik değer yargıları dışında tanımlanamazlar»[11] derken aşırı bir genelleme yapıyor. Ekonomik terminolojinin gerçekleri tam yansıtmadığı doğrudur. Daha büyük daha iyiye, eşit tarafsıza yakındır. Mal, kulağa iyi gibi gelir[*], sömürü ise günah ve normalin altında bir kâr keder gibi

---

[11] An International Economy, s. 337

[*] Yazar burada İngilizcedeki «goods»: mal kelimesi ile «good»: iyi kelimelerini kullanıyor (çeviren).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

düşünülür. Bununla beraber belli bir ekonomik sistemi veri olarak aldığımız zaman onun işleyişinin teknik özelliklerini objektif bir biçimde tasvir edebiliriz. Fakat bir **sistemi** tanımlamak gerektiğinde, işin içine ahlaki değer yargılarının girmemesi sözkonusu değildir. Çünkü bir sisteme dışarıdan bakmak, herşeyden önce, onun mevcut tek sistem olmadığı anlamına gelir ve dolayısıyla onu tanımlarken (açık veya örtülü biçimde) başka, gerçek veya hayali sistemlerle mukayese ederiz. Farklar tercihleri, tercihler ise değer yargılarını ifade eder. Yargılar öne sürmekten kaçamayız ve bu yargılar da dünya görüşümüze yerleşmiş ahlaki önyargılardan kaynaklanır ve beynimize sıkıca yerleşir. Kendi düşünce alışkanlıklarımızdan kaçamayız. Boyg yolu kapatır fakat biz etrafından dolaşabiliriz. Hangi değer yargısına sahip olduğumuzu bilir ve bunun nedenini araştırırız.

Dinin ekonomik ideolojimiz üzerinde fazla etkisi yokmuş gibi görünür. Onsekizinci yüzyılda bir rahibin İncil'i okuyuş hikayesi malûm: «Zenginlerin Allah'ın huzuruna çıkması ne kadar zor olacaktır» diye okurken nefes arasında «çok saçma» diye mırıldanır. Bu hikaye doğru olmayabilir fakat son derece canlıdır.

İman ve iktisat arasındaki ihtilaf, Dr. Johnson'un her gencin kütüphanesinde, günâhkâr bir kitap sanılması gibi bir yanlış kanaat nedeniyle bulunduğunu söylediği **Arıların Öyküsü** (Fable of The Bees)' nde hicvedilmiştir. (Adam Smith bu kitabı şehvet Dizisi içinde saymıştır.) Arıların birgün faziletten başları döner ve vakur bir hayat yaşamaya başlar, gösteriş ve kibirden kaçınır ve sade, mütevazi bir yol seçer. Sonuç korkunç bir çöküş olur:

Parlak günlerinde

Günahın kaynağı, tamah
O hırçın, öldürücü günah.
Esiriydi israfın
O asil günahın;
Çünkü lükstü umudu
İş arayan milyonlarca fukaranın
Sanayi Bakanlarının sevgilisi,
Halkın yiyeceği, eşyası, elbisesi
Sayesinde bu gülünç günahın
Çarkı döndü Tüccarın[12].

(12) Mandeville, Arıların Masalı (Kargo Baskını), Cilt. I, s. 25

Fazilete dönüşlerinden sonra

Onur ve Lüks azalırken,
Terkedilen denizler de azalır
Şimdi tacirler değil şirketler
Taşır tüm ürünleri,
Bütün sanatlar ve zanaatlar,
Terkedilmiş yalanlar.
Sanayinin ölümü
Mağazaya hayranlık yaratır
İnsanlar, gayreti hırsı bırakır.[13].

Keynes'in Mandeville'i efektif talep teorisi yönünden yorumlaması biraz zorakidir[14]. Öyle ki zenginin lüksü nedeniyle fakirin istihdamının artacağı pek aşikâr bir gerçektir. Azgelişmiş bir ülkede, tıpkı Mandevill'in İngiltere'si gibi, lüks harcamalardan geçimini temin edebilecek hizmetçi ve zanaatkârları içeren zengin bir yedek işgücü ,tarım sektöründe mevcuttur. Mandeville'in iktisatı ile tamamen mutabık olan, fakat onun «manastır ahlâkı»nı kabul etmeyen Dr. Johnson'un gözde konusu şuydu:

Fakir için iyi bir şey yapmadan lükse para harcayamazsınız. Hatta parayı vermek yerine lükse harcamakla onlara daha çok iyilik edersiniz. Çünkü parayı lükse harcamakla onları sanayie itersiniz. Halbuki parayı onlara verirseniz onları aylak tutmuş olursunuz. Parayı lükse harcamaktansa yardım olarak vermenin daha faziletli ve üstelik daha gurur verici bir davranış olduğunu itiraf ederim.[15].

Yanlış olan birçok şey kitaptan kitaba aktarılır ve itibar kazanır. Bunlardan biri lüks günahına karşı koparılan haykırıştır. Gerçek şudur ki lüks, mal üretimini arttırır. Londra'daki inşaat lüksünü ele alalım. Bu, yerleşmenin uygunluğunu ve şıklığını arttırmıyor mu? Ve bunların hepsi sanayii geliştirmiyor mu? Halk size, melankolik bir yüzle kaçtane müteahhitin hapishanede olduğunu söyleyecektir. Onlar hapishanededir ama inşaat nedeniyle değil, kiraların düşmemesi nedeniyle bu iş başlarına gelmiştir. Bir insan bir tabak yeşil bezelye için

---

(13) İbib., s. 34

(14) Genel Teori, Böl. 23, VII

(15) Boswell, Dr. Johnson'un Hayatı (Allen-Unwin Basımı), Cilt II., s. 298

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yarım guinea(*) verir. Ne kadar çok bahçıvanlık bu fırsatı yaratabilir? Ne kadar çok işçi iş bulabilmek için piyasada bu gibi şeyler için yarışır? çok ciddi bir biçimde «yarım guinea, böyle bir lükse harcanacağı yerde neden fakire verilmedi Bu parayla kaç kişi yemek yiyebilirdi?» diye sorulduğunu işiteceksiniz. Heyhat! Eğer bu para çalışkan fakire gitmemiş olsaydı, aylak fakir daha iyi nasıl desteklenebilirdi? Parayı, çalışana; onun emeği karşılığı olarak verdiğiniz zaman, sadaka vermekten çok daha iyi yaptığınıza emin olabilirsiniz. Bir tabak tavuskuşu beyni şeklindeki eski lüksün yeniden canlandığını düşünün, kaçtane tavuskuşu gövdesi ucuz fiattan fakirlere satılabilecektir? İsraftan perişan olmuş ayaktakımı ve, bazı kişilerin sıkıntı içinde olması millet yönünden önem taşımaz. Lüksün sonucu genel bir üretim artışı olduğu zaman, toplum bazı borçluların hapiste olduğuna aldırmadığı gibi kendi alacaklılarının da orada olduğuna aldırmaz(16).

Mandeville'in amacı; bu iktisat görüşünü yerleştirmek değil fakat onu, Hiristiyan olduğunu öne süren ve servet ile ulusal şöhreti herşeyin üstünde tutan bir toplumun çifte standardını göstermek için kullanmaktı.

Öyküye eklediği yazıda şöyle açıklar :

Toplumların, servet, iktidar ve şöhrete; günahsız ulaştırılamayacağını öne sürerken, insanların kavgacı ve açgözlü olduğunu söylemekten daha öteye gidip onların kötü olduğunu söylemiyorum. Hukuk mesleğini böylesine ilgi ve itibar içinde sürdürmek, bencil ve kavgacı insanlar bu kadar çok olmasaydı mümkün olamazdı(17).

Ve itirazları öne sürmek için Epikürcü bir yaklaşımı benimser:

Bana karşı, benim Lord Shaftesbury'e atıfta bulunacak ve insanların kendilerini inkar etmeden faziletli ve sosyal olabileceğini; fazilete ulaşılamayacağını söylemenin fazilete hakaret olacağını, benim onu insanları korkutacak bir umacı haline getirdiğimi, bunun için Allah'a dua edeceğini ve ayni zamanda onun yaratıklarını sevdiğini söyleyecektir.

(*) Guinea, İngilizlerin yirmibir şilin kıymetindeki eski altın parası (Çeviren).

(16) op. cilt., s. 133-4

(17) İbid., s. 231

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ve nihayet bana, kanun yapıcının, milletin kendi iradesinin küfür ve ahlâksızlığı mümkün olduğunca önleyip, Allah'ın yüceliğini överken; insanın refah ve mutluluğu ile milletin zenginliği, kuvveti, şerefi ve ülkenin çıkarına olan diğer şeyleri yürekten benimsediğini açıkca itiraf etmiş olmuyor mu diye soracaktır. Ayrıca en dindar ve bilgili din adamlarının Allah'a yakarırken hem kendilerinin ve hem de bizim kalplerimizin bütün maddi ve şehevi isteklerden mensup oldukları manevi âlemin değerlerine döndürülmesini istemezler mi diye soracaktır...

Sorular arttıkça onların çok şaşırtıcı olduklarını kabul ediyorum: Epikür'ün sorduğu soruya olumlu cevap vermek zorundayım; ve ben, (Allah korusun) kralların, rahiplerin ve bütün yasama güçlerinin samimiyetini suçlamadıkça bana yöneltilen itiraz yerindedir: Kendi adıma söyleyebileceğim tek şey eski insan anlayışında bir esrarın mevcut olduğudur.[18].

Adam Smith bunu beğenmedi. Smith'in cevabı, Mandeville'in keskin hicvinden sonra sade ve cılızdır.[19]:

Dr. Mandevill'in kitabının büyük hatası her ihtirası tümüyle kötü olarak göstermesidir. O, ne oldukları veya ne olmaları gerektiği ile ilgili olarak başkalarının duygularına atıf yapan herşeyi bir gösteriş olarak ele alır. Ve bu safsata nedeniyle de özel kusurların toplumsal yararları olduğu şeklinde ifade ettiği ünlü sonuca ulaşır. Eğer ihtişam aşkı, sanat sevgisi ve insan yaşamını iyileştirme isteği, giyimde möblede, yiyecek, içecekte, mimaride heykelde, resimde ve müzikte sahip olunan zevk; durumları elverişli olan insanlar için dahi, lüks, şehvet ve gösteriş olarak kabul edilecektir. Lüks, şehvet ve gösteriş kuşkusuz toplumsal yararlardır: Çünkü bu tür hakaret dolu isimler vermenin uygun olacağını düşündüğü bu nitelikler olmazsa zarif sanatlar teşvik göremez ve istihdam gelişemez. Dr. Mandevill'in zamanından önce mevcut olan ve bütün ihtiraslarımızı yok edip kökünü kazımayı fazilet sayan bazı ünlü asetik(*) doktrinler onun bu ahlaksız sisteminin gerçek temelini oluşturur. Mandeville için önce; bütün bu fikirlerin halk arasında yerleşmediğini, sonra da yerleşmiş olsay-

(18) op. cilt. 5, s. 234-5

(19) Moral Sentiments, Cilt II, s. 302-3

(*) Dünya zevklerinden el çekip, münzevi bir hayat yaşamayı savunan görüşler (Çeviren).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dı bile bunun toplum için zararlı olacağını çünkü sanayi ve ticareti durdurarak insan yaşamının bütün ekonomik faaliyetine son vereceğini ispatlamak zor değildir. Bu iki öneriden birincisi ile gerçekte fazilet diye bir şey olmadığının; eğer böyle bir şey varsa bunun insanlığa empoze edilen bir aldatmaca olduğunu; ikinci öneri ile ise bireysel kusurların toplum yararına olacağını, çünkü bunlar olmaksızın hiçbir toplumun gelişemeyeceğini veya zengin olamayacağını ispatlamaya çalışmışlardır.

Smith bunların hepsini kabul eder, ancak dikkat çektiği bir şey vardır:

Bu sistem ne kadar yıkıcı görünürse görünsün gerçeğe yakın olmamış olsaydı bu kadar çok insana aşılanamayacağı gibi daha iyi ilkelere gönül vermiş insanlar arasında bir uyarı niteliğini kazanamazdı[20].

Gerçekten Mandeville'e hiçbir zaman cevap verilememiştir. İkiyüz yılı aşkın bir süre sonra Keynes bizim şaşı bakışlı ahlak yapımız üzerinde derin derin düşünecektir:

Avrupa'da veya en azından Avrupa'nın bazı bölgelerinde - fakat sanıyorum ABD bunun dışındadır - toplumu, fertlerin parasal motiflerinin güçlendirilmesine, tesvikine ve himayesine dayandırmış olmamıza karşı yaygın ve belli belirsiz bir tepki vardır. Yasamımızı düzenlerken parasal motiflere mümkün olduğunca çok değil, aksine, mümkün olduğunca az başvurmak seklindeki bir tercih'in mutlaka a priori[*] olması gerekmez, aksine tecrübelerin mukayesesine dayanmış olabilir. Farklı kimseler, tercih ettikleri meslege göre, parasal motiflerin günlük yasamlarında önemli veya önemsiz bir rol oynadığını görürler ve tarihciler bize bu motifin sosyal yasamda bugününden daha az rol oynadığı dönemleri gösterebilirler. Dinlerin ve felsefelerin çoğu, esas itibariyle fertlerin kiselsel kâr endişesinden etkilenen bir insan yasamına, en hafif deyimiyle, siddetle karsı koymuslardır. Öte yandan, bu gün insanların çoğu asetik kavramları reddetmekte ve servetin gerçek yararlarından kuşku duymaktadır. Ayrıca hicbirimizin para motifi olmadan birsey yapamayacağı ve bazı bilinen kötü kullanışları dışında, paranın görevini gereği gibi yaptığı açık

(20) loc. cit.

(*) «Öncedenı» ve «Kendiliğinden» anlamında Latince bir deyim (Çeviren)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bir gerçek olarak kabul edilir. Sonuçta vatandaş dikkatini bu problemden başka yönlere çevirmiş ve bu şaşırtıcı mesele hakkında gerçekten ne düşünüp ne hissettiği hakkında açık bir fikre sahip olmaktan uzaklaşmıştır.[21].

Schumpeter ayni konuyu, işadamlarının bir halkın sadakatine hükmedemeyeceklerini öne sürerek, bir başka yönden ele alır:

Lordlar ve şövalyeler çok büyük kolaylık ve zarafetle kendilerini, bir ortaçağ şövalyesinin yaptığı işleri yapmak zorunda olmayan saray mensubu yönetici, diplomat, politikacı ve subay kimliğine dönüştürmüşlerdir. Ve -düşündüğümüz zaman en şaşırtıcı olanı- bu eski prestijin kalıntısı leydilerle birlikte, bu gün dahi yaşanmaktadır.

Sanayici ve tüccar için ise bunun tersi gerçektir. Onlarda insanlara hükmetmede etkili olan mistik sahte bir gösterişten eser yoktur. Borsa, Holy Grail[22] in cılız bir ikamesidir. Daha önce gördüğümüz gibi sanayici ve tüccar müteşebbis oldukları sürece, bir liderlik görevi de yaparlar. Fakat bu tür bir ekonomik liderlik, ortaçağ lordlarının askeri liderliği gibi kolaylıkla ulusal liderliğe dönüşemez. Aksine, muhasebe defterleri ve maliyet hesabı bu liderliği emer ve kendilerine hasreder.

Burjuvayı akılcı ve kahramanlığa özenmeyen kişiler olarak tanımlamıştım. Burjuva daima akılcıdır ve durumunu korumak veya milleti kendi iradesine boyun eğdirmek için kahramanca olmayan yöntemler kullanır. İnsanları ekonomik başarı ile etkileyebilir, durumunu tartışabilir, para ödemeyi vaat edebilir veya ödememekle tehdit edebilir, bir paralı askerin, bir politikacının veya bir gazetecinin hainlik hizmetini kiralayabilir. Onun politik değeri olarak nitelendirilen tüm gücü bu kadardır. Tecrübeleri ve davranışları kişisel cazibeyi arttıracak türden değildir. Bir işyerinde dâhi olan bir kimse; dışarıda bir kaz gütmekten aciz olabilir.[23].

İşadamının itibarını tahribeden şey, kesinlikle kârpeşinde koşmasıdır. Hernekadar servet, bütün saygı çeşitlerini satın alabilirse de, bunların hiçbiri bedava verilmez.

---

(21) Essays in Persuasion, s. 320

(22) Son akşam yemeğinde Hazreti İsa'nın kullandığı farz olunan sahan veya kâse. (Çeviren).

(23) Capitalism, Socialism and Democracy, s. 137-8

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İktisatçının görevi bu tür duyguları ortadan kaldırmak ve Mammon[24] yöntemlerini haklı çıkarmaktı: Hiç kimse kötü bir vicdana sahip olmak istemez. Safsinizm (cynicism)[25] daha da enderdi. Thug'lar bile kendi tanrıçalarının şerefine soyuyor ve öldürüyorlardı. İktisatçıların görevi, bize ne yapılacağını söylemek değil fakat yaptıklarımızın niçin belli prensiplerle uyum halinde olduğunu göstermektir.

Aşağıda bu konu, Adam Smith'den bu yana iktisatçıların öncü fikirlerinden bir veya ikisine başvurarak açıklanacaktır. Açıklama, teorik olarak değil düşüncenin gelişimini belirleyecek şekilde yapılacak. Ancak fikirlerin ait oldukları çağın sorunlarından nasıl kaynaklandığını gösteren tarihi bir yöntemle değil, daha ziyade, herhangibir mantıksal içeriği olmayan, düşünce ve eylem alanında kuvvetli bir etkiye sahip olan metafizik önerileri çözmeye yönelik bir biçimde ele alacağız.

III

İktisat sadece bir teoloji dalı değildir. Gelişimi süresince daima duygudan kaçmaya ve bir bilim yapısı kazanmaya çaba göstermiştir. Yukarıda, metafizik önerilerin sadece ahlaki duyguları açıklamakla kalmayıp ayni zamanda hipotezler öne sürdüğünü gördük. Açıklamalarımızı sürdürmeden bir an durup bunun nasıl mümkün olduğunu düşünmeliyiz.

Bilimsel metod, bir başka fildir-varolan, tasvir edilebilen fakat tanımlanamayan, Bilimsel genellemelerin kaynağı hakkında yaygın bir görüş, bu genellemelerin gözlemlerden elde edilen önerilere (tüme varım) dayandığıdır. Kuzey yarı küredeki insanların şu şekilde genelleme yaptıklarının söylenmesine alıştık: Bütün kuğular beyazdır, -tüme varım yöntemiyle- şimdiye kadar görülmüş bütün kuğular beyazdır. Ta ki Avustralya'da siyah kuğular keşfedilene kadar. Siyah kuğular yapılan genellemeyi bozmuştur. İlk defa ve İngiltere'de bir kuğu gördüğümüzde onun beyaz olduğunu, uzun bir boynu olduğunu vb. gözlemlersiniz ve bunun kuğu diye adlandırıldığını öğrenirsiniz. Kuğu hakkında bir tümevarım sözkonusu değildir. İlk gördüğünüz andan itibaren kuğuları genel bir tanımla ifade edersiniz. Burada biz renge göre değil anatomiye göre bir sınıflandırma yaparız. Bütün kuğuların uzun boyunları olduğunu söylemek bir devresel yargıdır.

(24) Hırs veya Servet Tanrısı (Çeviren).

(25) Ahlaki hor gören felsefi düşünce (çeviren)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çünkü bu yaratık uzun bir boyuna sahip olmasaydı bir kuğu olarak tanımlanmayacaktı. Eğer onlar Beyaz Kuşlar olarak adlandırılsaydı siyah beyaz kuşlar demek saçma olacaktı ve Avustralya'dakiler değişik bir isim alacaklardı.

Tüme varımı açıklayacağı umulan, diğer bir ünlü kelime oyunu şudur: Güneşin yarın doğacağına neden inanırsınız? Günlük yaşam yönünden biz bunu bir veri kabul ederiz ve onunla ilgili şöyle veya böyle bir şeye inanmamız söz konusu değildir. Ciddi olarak, buna inanıyor muyuz Eğer inanıyorsak, niçin? sorularını sorduğumuz zaman cevap kesinlikle onun geçmiş davranışlarından gelen bir tümevarım değildir. Gezegenlerin hareketleri hakkında bir teorimiz vardır. Bu teori güneşin hareketini açıklar ve bu hareketin yarın herhangi bir nedenle durdurulacağını ummak için herhangi bir neden yoktur (kuşkusuz böyle bir şey olabilir-siz de bunu asla bilemezsiniz). Ondan da önce Allah'ın dünyayı aydınlatması için Güneş'i yarattığı ve ona dünya etrafında dönmeyi emrettiğini öne süren bir teori vardır. Bu nedenle akşamları rahat uyuyabiliriz. Bundan da önce Appollo'nun savaş arabasını hergün gökyüzünde sürdüğünü öne süren bir teori vardı. İlim başlamadan önce pekçok teori vardı. İlim süreci, Prof. Popper'ın öne sürdüğü gibi, teorileri geçersiz kılma çabalarından oluşur. Herhangibir zaman anındaki ilim varlığı, geçersiz kılınmamış teorilerden oluşur.

Sosyal ilimlerde (böyle söyleyebileceğimizi farzedersek) bilimsel metodları kullanmada karşılaşılan büyük güçlük, bir hipotezin reddi için henüz üzerinde anlaşmaya varılan bir standard oluşturamamış olmamızdır. Kontrollu deney yapma imkanının olmaması nedeniyle olayın yorumuna dayanmaya mecburuz, yorum ise yargıyı içerir ve biz hiçbir zaman ikna edici bir cevap elde edemeyiz. Fakat konu kaçınılmaz bir şekilde ahlaki duygulara bulaştığı için, yargı da önyargı ile renklenir.

İsteğinin yanlışlığına inandırılan kişi

Yine o isteğe dönmektir ilk işi!

Bu açmazdan çıkış yolu ön yargıyı bertaraf etmek ve tartışılacak soruna tamamen objektif bir tavırla yaklaşmak değildir. Size her kim: «İnan bana, benim önyargılarım yoktur.» derse ya kendisini aldatmayı başarıyor veya sizi aldatmaya çalışıyor demektir. Prof. Popper,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sosyal bilincinin tarafsızlığına dayandırıldığı iddia edilen tartışma yöntemini eleştirir. İlmin objektifliği ferdin tarafsızlığından değil, fakat pekçok kimsenin birbirlerinin teorilerini devamlı olarak test etmelerinden kaynaklanır. «Ayrı gayelerde konuşmaktan kaçınmak için bilim adamları teorileri tecrübe tarafından test edilecek yani tekzib edilecek (veya benimsenecek) biçimde açıklamaya çaba gösterirler.»[26].

Prof. Popper'in doğal ilimlerin sosyal ilimlerden daha iyi olmadığını öne süren sözleri, sanıyorum, yanlıştır. Bu sözler bir insanın kendi işini beğenme şeklindeki beşeri zaafı yansıtıyor: «Doğru da olsa yanlışta olsa Benim Teorim!» Fakat onun üstünde sosyal bilimlerde herşeyden önce, ana konu büyük ölçüde siyasal ve ideolojik bir muhtevaya sahiptir, dolayısıyla diğer bağımlılıklar da söz konusudur. İkinci olarak, «toplum tecrübesi» ne başvurmak hiçbir zaman kontrollu koşullar altında birbirlerinin deneylerini tekrarlayabilen bir laboratuvara bilim adamı için olduğu gibi kesin olamayacağından, sosyal bilimciler daima şöyle bir kaçamak deliği bulurlar: «İncelediğim sebeplerden kaynaklanan sonuçlar, tahmin ettiğimin tam tersidir, fakat onlar, eğer bu sebepler ortaya çıkmamış olsaydı daha da büyük olacaktı.»

Bu yargıya dayanma zorunluğu bir başka sonuç yaratır. Bazan iktisatçıların, diğer bilim adamlarından daha titiz ve huysuz olduğu söylenir. Bunun sebebi şudur: Bu öneri, yazarın kişisel yargısını içerdiği zaman, ortaya çıkan anlaşmazlık hakaret edici bir nitelik kazanır.

Adam Smith şairlerle matematikçilerin değişik ruhsal durumlarını şöyle belirtir:

Şiirin güzelliği bir zerafet meselesidir ki genç bir şiir meraklısı bu inceliğe eriştiğine pek ender durumlarda emin olabilir. Bu yüzden onu arkadaşlarının ve toplumun olumlu yargı'arından daha çok sevindirecek hiç bir sey yoktur. Ayni sekilde olumsuz eleştiriler de onu çok ciddi bicimde üzüp, hevesini kırar. Biri yapar, diğeri sarsar, o iyi yorumları aklında tutmaya heveslidir.

Matematikçiler ise, aksine, buluşlarının gerçekliğine ve önemine tamamen inanmış olsalar bile, çoğu defa bunlara toplumun göstereceği ilgi karşısında kayıtsızdırlar.

(26) The Open Society and its Enemies, cilt. II., s. 205

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kamu oyundan bu şekilde bağımsız olmaları onların ya kendi itibarlarını desteklemek veya rakiplerinin itibarlarını sarsmak için hizipler kurma ve fitne-fücur ile uğraşma eğilimlerini azaltır. Onlar daima birbirleriyle uyum içinde yaşayan, birbirlerine saygılı, sevimli insanlardır. Toplumdan alkış almak için entrikaya girişmezler. Çalışmaları tasvib gördüğünde sevinirler, fakat ihmal edildikleri zaman kızıp öfkelenmezler.

Durum şairler veya değerlerini yazdıklarının güzelliğine bağlayanlar için ayni değildir. Kendilerini çeşitli hiziplere bölmeye pek heveslidirler, açık ve gizli her türlü fitneye, birbirinin şöhretine amansız bir düşmanlık göstermeye ve kamu oyunun dikkatlerini kendi üyelerinin üzerine çekmek için hile sanatının ve ikna yönteminin bütün araçlarını kullanmaya hazırdırlar.[27].

Adam Smith belki matematikçileri pek fazla yüceltmiştir ve belki iktisatçılar şairler kadar kötü değildir, fakat temel fikirleri geçerlidir. Hataları ortadan kaldırmak için üzerinde anlaşılmış ve kabul edilmiş bir metodun eksikliği, ekonomik tartışmalara bir kişisel unsur ekler ki bu da yeni bir risk yaratır. Kuralın tek bir istisnası vardır. Keynes tek başına özgür ve cömertti, çünkü o kimsenin fikrinin kendi fikrinden daha üstün olacağını düşünmedi. Eğer herhangi bir kimse onunla anlaşamazsa aptal olan oydu; Keynes'in bu nedenle sinirlenmesine gerek yoktu.

Kişisel problem, ana problemin, yani deneysel yöntemin olmamasının bir yan ürünüdür. İktisatçılar metafizik kavramları azaltmak ve yanlışlıkları ispatlanabilir terimlere dönüştürmek için yeteri kadar zorlanmamışlar ve birbirlerini neyin yanlış olduğunu kabul etmeye zorlamamışlardır. Böylece iktisat: bir bacağı denenmemiş hipotezlerin diğeri de denenmiş sloganların içinde topallayıp durmaktadır. İşte bizim görevimiz, bu ideoloji ve ilim karışımını en iyi şekilde ayrıştırmaktır. Bu gün toplumumuza hükmeden ideolojinin egemen niteliği, son derece karışık olmasıdır. Onu anlamak içindeki tutarsızlıkları açıklamak demektir.

---

(27) Moral Sentiments, Cilt. I., s. 293-7

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

KLASİKLER : KIYMET

İktisatın en büyük metafizik kavramlarından biri «kıymet» kelimesi ile ifade edilir. Kıymet nedir ve nereden gelir? Kıymet; yararlılık -bize yararı dokunan- anlamına gelmez.

Kıymet kelimesinin, gözlemleneceği üzere iki değişik anlamı vardır. Bazan belli bir nesnenin faydasını; bazan da o malın mülkiyetinin taşıdığı diğer malları satın alma gücünü anlatır. Bunlardan birine «kullanım kıymeti» diğerine de «değişim kıymeti» adı verilebilir. Kullanımda en büyük kıymete sahip olan şeyler çoğu defa değişim yönünden ya pek az kıymete sahiptir veya hiç kıymeti yoktur ve öte yandan, değişim de en büyük değere sahip olanlar kullanımda ya pek az değere sahiptir veya hiç değeri yoktur. Hiçbir şey sudan daha yararlı değildir. Fakat su kıt olan hiçbirşeyi satın alamaz. Kıt olan herhangibir şey suyla değiştirilebilir. Buna karşılık bir elmas, kullanımda ender olarak bir kıymete sahipken, onunla değişimde diğer mallardan çok miktarlara ihtiyaç vardır.(1).

Bu ifade, ne arızi nedenlerin etkisiyle zaman zaman değişen piyasa fiatlarını, ne de fiili fiatların tarihi bir ortalamasını gösterir. Gerçekten de söz konusu olan, basit anlamda bir fiat değildir. Söz konusu olan fiatların nasıl olup ta bu şekilde belirlendiğinin açıklanmasıdır. Nedir bu? Onu nerede bulacağız? Bütün metafizik kavramlar gibi, bir yere bağlamaya çalıştığımızda, o sadece bir kelime haline dönüşür.

Bununla beraber kıymetin sebeplerini araştırırken ortaya çıkan sorunlar anlamsız değildir.

I

Adam Smith'in araştırmaya nasıl başladığını hatırlayalım.

Toplumun ilkel durumunda, henüz stok birikiminin ve araziye sa-

(1) Adam Smith, «Wealth of Nations» (Everyman Edition), Cilt I, s. 24-5.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hiç çıkılmanın başlamadığı dönemde çeşitli malları elde etmek için gerekli emek miktarları arasındaki oran, bu malların birbiriyle değişiminde bir kural belirleyecek tek koşul olarak görünür. Eğer avcılık yapan bir ulus içinde, bir kunduz avlamak geyik avlamanın gerektirdiği emeğin iki mislini gerektiriyorsa, bir kunduz iki geyik değerinde bir malın, üretimi bir gün veya bir saatlik emeği gerektiren bir malın iki misli değerinde olması doğaldır...

Bu şekilde düşünülünce, emeğin bütün üretimi işçiye aittir ve bir malı elde etmek veya üretmek için gerekli emek, bir malı satın almak veya değiştirmek için gerekli ölçüyü belirleyen tek unsurdur[2].

Bu öneriye nasıl bir yer verilmelidir? Bu, metafizik bir öneri değildir. Aksine tümüyle gerçek bir içeriğe sahiptir. Test edilecek bir hipotez olarak kullanılabilir. Fakat ne gözlemden ne de analizden elde edilmiş bir öneridir. Aksine; Allah'ın gündüz ile geceyi yaratması için güneşe dünyanın etrafında dolaşmayı emretmesi gibi efsane türünden bir hipotezdir.

Adam Smith'in teorisini şimdi de analitik yönden ele alalım. Nasıl oldu da avcı, ticaret yapmak istedi? Değişim, uzmanlaşmadan doğar. Oysa ki Adam Smith ormanın herkese açık olduğunu düşündüğü gibi özel avlarda mülkiyetin sözkonusu olmadığını kabul eder ve işin gerektirdiği zahmet ve beceri farklarını dikkate almamıştır. Öyleyse ticaretin yapılmasını gerektiren neydi? Smith daha sonraki bir bölümde bu konuyu şöyle ele alır:

İş bölümünün bulunmadığı, alışverişin ender olarak yapıldığı ve herkesin kendi ihtiyaçlarını kendisinin karşıladığı ilkel toplum döneminde, toplumun işlerliğini sürdürmesi için bir stok birikimi gerekli değildi. Herkes, gerektiği zaman ihtiyaçlarını kendi çabası ile karşılamaya gayret ederdi. Acıktığı zaman ormana gider avlanır, elbisesi eskidiğinde ise öldürdüğü ilk büyük hayvanın derisi ile giyinir, kulübesi eskidiğinde ise kendine en yakın ağaç ve otlarla onu onarır[3].

Bu durumda normal bir fiat oranı nasıl oluşabilir? Tesadüfi alışverişler olabilir fakat normal bir fiattan devamlı bir alışveriş niçin ortaya çıksın? Bazı alışverişlerde iki tarafın normal fiattan ticaret yap-

---

(2) Op. Cilt, s. 41-2

(3) Op. Cit, s. 241

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mak üzere anlaştıklarını anlıyoruz. Bu değişimi yöneten, üretim için «geçmesi gerekli» zamandır. Bu ilişkilerde kıymet egemendir çünkü hem uygun hem de doğrudur. Bu yönden bakıldığında kıymet, ortaçağ bilginlerinin Adil Fiat kavramına yakındır.

Modern zamanlara kadar süregelen bu teorinin değişik şeklinde uzmanlaşmaya yer verilir ve kendi üretim araçlarına ve belli bir beceriye sahip zanaatkarlara uygulanır. Böyle bir uygulama alışverişleri açıklarsa da teoriyi tahrip eder, çünkü bu durumda sadece zaman, değişik türdeki emeklerin bir ölçüsü olarak kullanılamayacaktır.

Bir demircinin nal, bir kumaşçının kumaş üreten emeğinin **somut emek** olduğu, bu malların kıymetlerinin ise **soyut emek** tarafından belirlendiği söylenir. Her malın içinde ne kadar soyut emek olduğunu onların fiatlarına bakarak bulabiliriz.

Bir üretici, değiştirmek için pazara bir balta getirdiği zaman bu balta ile 20 kg hububat alabileceğini görür. Bu, baltanın 20 kg hububatın sahip olduğu sosyal emeğe eşit bir değere sahip olması demektir[4].

Bu kavrama analitik bir anlam verebilseydik bile, tarihsel yönden geçersiz olacaktır. Çünkü bir köy ekonomisinin yaşamını sürdürebilmesi için her toplumun ihtiyaç duyacağı ticaret erbabını -bir demirci, iki berber, beş rahip vb gibi- desteklemesi ve herbirinin yaşaması için gerekli yıllık ücreti olması gerekir. Her üretim ünitesi başına düşen emek zamanının bu konuda yapacağı birşey yoktur. En basit ve geri kalmış bir Hint kasabasında hala geçerli plan şudur: Kasabanın uzmanları harmandan belli bir pay alırlar ve gerektiği kadar, bazan az bazan çok çalışırlar.

Ticaret ve fiatlar çok eski zamanlardan beri mevcut olmuştur. Çakmak taşı ve amber ticareti yapan gezici tüccarların mevcut olduğunu ve bunların seyahatlerinin dönüşünde Doğu'ya ait (egzotik) ve yerli piyasada bulunmayan ve kâr getiren malları sattıklarını biliyoruz[5]. Emek süresinin bunlarla hiçbir ilgisi yoktur.

---

(4) «Political Economy», SSCB Bilimler Akademisi İktisat Enstitüsü tarafından yayınlanan bir ders kitabı, Laurence-Wishart London, 1957, s. 71.

(5) Bkz: J.G.B. Clark, Prehistoric Europe, Böl. IX

Adam Smith'in kunduz ve geyik örneğinin ne analitik ve ne de tarihi bir dayanağı vardır. O, bu kuralı ahlaki önyargılardan çıkarmıştır. Yani, nasıl olması gerektiğini düşünerek bulmuştur. Avcılar, ekonomik sistem ahlaki yönden tatmin edici olduğu zaman rahat bir hayat yaşıyorlardı.

Herhangi bir ülkenin toprakları özel mülkiyete dönüşür dönüşmez toprak sahipleri, diğer bütün insanlar gibi, ekmedikleri şeyi biçmeyi ve sahip oldukları doğal kaynaklar için kira istemeyi severler.

Bazı kişilerin ellerinde stok birikimi oluşmaya başlar başlamaz, insanları çalıştırmak için iş kurmaya yönelecekler ve çalıştırdıkları kimselere malzeme ve yiyecek içecek verecekler ve onların ürettiklerini satarak kâr elde edeceklerdir[6].

Her topluluktа ortalama bir ücret, kâr ve rant vardır. Bu ortalama miktarlar geçerli oldukları yer ve zamanda doğal ücret, doğal kâr ve doğal rant olarak adlandırılır. Herhangi bir malın fiatı (bu doğal miktarları) ödemeye yeterli olduğu zaman bu mal doğal fiattan satılıyor demektir. Bu durumda mal kesinlikle hakettiği değerden satılacaktır[7].

Bir fiat teorisi olarak bu görüş çok basit bir görüştür. Ancak bu gün öğretilen teorilerin, ne kadar gösterişli olurlarsa olsunlar, bu görüşten daha aydınlatıcı olduğu şüphelidir. Bununla beraber esas önemli olan nokta analiz yönteminde değil ahlâki açmazda olabilir. Mülkiyet ve kâr işçilere karşı bir zorlamadır «Ekonomik yaşamın başlangıç durumu» olarak nitelendirilen ve işçinin «ne toprakağası ile ve ne de sahip ile paylaşma durumunda olmadığı»[8] bir duruma daima özlem duyulmuştur.

Fakat Adam Smith makul davranmıştır. Bu kitap ahlâki duygulara değil pratik çözümlere tahsis edilmiştir. Çözüm işbölümünden ortaya çıkacak prodüktivite artışı ile sağlanacaktır. Yarım yamalak bir kıymet teorisi ihtiyaca cevap verebilmektedir. Çünkü temel konu serbest ticaretin ve kapital birikiminin yararlarını ispatlamaktır. Önemli olan fiziksel üretimin artmasıdır. Fiatların fazla bir önemi yoktur.

---

(6) Wealth of Nations, Cilt I, s. 44 ve 42

(7) İbid., s. 48

(8) İbid., s. 57

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ricardo için de kıymet bir ayrıntıdır. Çünkü bir fiat teorisi oluşturmakla ilgilenmemiştir:

Yeryüzünün üretimi, yani emek, makina ve kapitalin hep birlikte uygulanmasından elde edilen bütün üretim toplumun üç sınıfı arasında, yani toprak sahibi, toprağın işlenmesi için gerekli stokun veya kapitalin sahibi ve emeği ile toprağı işleyen işçi arasında bölüştürülür.

Fakat toplumun farklı aşamalarında, bu üç sınıfın her birine rant, kâr ve ücret olarak dağıtılan toplam üretim payları önemli ölçüde farklı olacaktır. Bu farkların nedeni de, toprağın verimliliği, kapital birikimi, nüfus artışı, nüfusun becerisi ve kalitesi ve tarımda kullanılan makinalara bağlıdır.

Bu dağıtımı düzenleyecek kanunları belirlemek Politik İktisat'ın temel problemidir[9].

Ricardo bu girişiminde, dağıtılacak toplamın ölçülmesi sorunu ile karşılaştı. Karşılaştığı güçlük şudur: Toplam üretimde ücretin payı değiştiği zaman bu değişken kapitalin kâr oranını değiştirmekte bu yoldan da malların nisbî fiatlarının değişmesine neden olmaktadır. Çünkü malların maliyetine ücret ve kâr değişik oranlarda girmektedir. Üretim hangi birimle değerlendirilmelidir? Ricardo bir birim işgücü zamanını kullanmışsa da bununla tatmin olmamış ve Sraffa'nın gösterdiği gibi **Principles**'ın çeşitli baskılarında bu kavramı geliştirmeğe uğraşmıştır. Konu en açık şekliyle Raheny'de bulunan ünlü teneke kutu içindeki son makalesinde belirlenmiştir[10].

Mükemmel bir kıymet ölçüsünü belirleyecek temel nitelikler, bu ölçünün kendisinin de bir kıymete sahip olması ve bu kıymetin de değişmez olmasıdır. Tıpkı mükemmel bir uzunluk veya ağırlık ölçüsünün bir uzunluğa veya ağırlığa sahip olup artma veya azalma yönünde değişmemesi gibi.

Ancak mükemmel bir kıymet ölçüsünün niteliklerini belirlemek kolay, fakat bu niteliklere sahip bir mal bulmak zordur. Bir uzunluk

---

(9) Works of David Ricardo, ed. P. Sraffa, Cilt I., Principles'a Önsöz. s. 5

(10) İbid, Cilt I., s. IX

(11) Yard: 0,91 f. ve Foot: (Feet) 0.30 m karşılı İngiliz ölçü birimi (Çeviren)

ölçüsü istediğimizde, uzunluğu kesinlikle belli olan ve değişmeyen yard'ı veya foot'u kullanırız[11] fakat bir kıymet ölçüsü istediğimiz zaman kendi kıymeti değişmeyecek hangi malı seçeceğiz?[12].

Şimdi açıklıkla görüyoruz ki sorun bu değildir. Ağırlık ve uzunluk, kuşkusuz, insanların üzerinde görüş birliğine varmaları ile oluşur ve bir defa bu görüş birliği sağlandı mı bunların uygulamada değişmesi sözkonusu olmaz, çünkü fiziksel dünyaya yöneliktir. Robinson Crusoe için tıpkı Trafalgar Meydanı'nda olduğu gibi, Moskova için tıpkı New York'ta olduğu gibi aynidir, değişmez. Fakat kıymet insanlar arasındaki bir ilişkidir. Onun Robinson Cruose için hiçbir anlamı yoktur. Herkese aynı anlama gelecek bir milli gelir ölçü birimi olmadığı gibi değişik tarihlerde veya değişik sistemlerde ayni anlama gelecek birimler de azdır.

Bilindiği gibi, soruda bir yanlışlık varsa cevap bulmak mümkün değildir. Fakat Ricardo hatanın soruda olduğunu hiçbir zaman göremedi ve cevaplarındaki hataları bulup çıkarmaya uğraştı.

Ricardo'nun **mutlak kıymet** kavramını ele alışında herhangi bir ideolojik abartma veya herhangi bir önyargı olduğu söylenemez. Aksine, sosyal ve politik sorunlarla uğraşan kişilerde ender rastlanan bir tarafsızlığa sahipti. Dürüst bir aydın sorunu ile dürüstçe mücadele ediyordu. Fakat tartışma, Sraffa'nın Ricardo'yu kurtarmasına kadar, ideolojik terimlerle ele alındı ve bir başka soru gerçek diye Ricardo'ya kabul ettirildi.

Kıymet'in ölçüsü olarak emek birimini kullanması her nasılsa tehlikeli düşüncelere yol açtı. Yaratılan **kıymet** sadece emekten mi kaynaklanıyordu? Böyle ise kâr, işçiye zorla kabul ettirilen bir unsur muydu? Ricardo'nun kıymet birimi ile ilgili araştırmalarında yaptığı düzeltmeler, onun kapitali de üretken kabul ettiğini göstermek için kullanılmış ve bütün tartışma analitik gibi görünen ama aslında metafizik olan bir sis yığınının içine sürüklenmiştir.

Ricardo'yu tehlikeli düşüncelere yolaçan yorumlara karşı savunma görevini Marshall üstlendi. Yanlış anlamalar karışıklıktan kaynaklanmıştı:

---

(11) Yard: 0,91 m. ve Foot: (Feet) 0.30 m. karşılı İngiliz ölçü birimi. (Çeviren)

(12) Op. cit. Cilt IV, s. 361

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Düşünceleri kadar anlatımı da karışıktır. Kelimeleri, açıklamadığı sun'i anlamlarda kullanır ve bir açıklama yapmadan bir hipotezden diğerine geçer.

Bu nedenle Ricardo'yu doğru olarak anlamak istediğimizde, onu yorumlarken cömert davranmalıyız. Hatta onun Adam Smith'i yorumlarken davrandığından daha cömert davranmalıyız. Kelimeleri müphem olduğu zaman bu kelimeleri, daha sonraki pasajları da okuyarak bu kelimelere hangi anlamı vermek istiyorsa o anlamda yorumlamalıyız.[13].

Böyle bir yaklaşımla Marshall, Ricardo'nun «beklemeyi» bir üretim maliyeti olarak kabul ettiğini belirtir. «O, Mathus'un Marx'ın yanlış anlaması ile ilgili beklentisini düzeltir» yan başlığı altında Ricardo'dan şu alıntıyı yapar:

«Bay Malthus, birşeyin maliyeti ile kıymetinin ayni olması gerektiğini benim teorimin bir parçası olarak düşünüyor görünmektedir. Eğer kendisi maaliyet ile kârı da içeren «üretim maliyeti»ni kastediyorsa bu düşünce doğrudur. Yukarıdaki pasajda kastettiği bu değildir ve dolayısıyla beni yeterince anlamamıştır.» Ve yine de Rodbertus ve Karl Marx, malların doğal kıymetinin sadece onlara harcanan emekten ibaret olduğu yolundaki görüş için Ricardo'nun otoritesini öne sürerler. Hatta bu yazarların ulaştıkları sonuçlara karşı yoğun bir savaş içinde olan Alman İktisatçıları bile, onların Ricardo'yu doğru şekilde yorumladıklarını ve ulaştıkları sonuçların onun fikirlerinin mantıki sonucu olduğunu ekseriya kabul eder görünmektedirler.[14]

Bütün bu hikaye analiz ile ideoloji arasındaki ilişkilerin güzel bir örneğidir. Bugünlerde hiçkimse bu konu üzerinde özenle durmadığı için, konuyu parça parça ele alıp inceleyebiliriz.

Marshall, Ricardo'nun sadece bir kıymet ölçüsü bulmaya çalıştığının farkındaydı. Kitabının ekinde şunları yazdı:

Ricardo'nun birinci bölümü, burada; sadece farklı şeylerin nisbi değişim kıymetlerini belirleyen sebepler yönünden incelenmiştir; Çünkü onun daha sonraki düşünce üzerinde yaptığı etkiler bu yönde olmuştur. Fakat bu tarz bir yaklaşım, başından beri, emeğin fiatının,

(13) Marshall, Principles, p. 813

(14) Loc. Cit. s. 816

paranın genel satın alma gücünü ölçmede iyi bir kriter olacağı yolundaki görüş nedeniyle devamlı bir tartışma konusu olmuştur[15].

Tartışmanın bir **kıymet** ölçüsünden nisbi fiatları belirleyen bir teoriye dönüşmesi, Ricardo'nun önceleri ilgilendiği toplam üretimin toplumun sınıfları arasında dağılımını düzenleyen kurallar sorunundan daha az tartışma yaratan nisbi fiatlar sorununa geçmesi ile ilgilidir. Bununla beraber nisbi fiatlar sorunu, alttan alta sıcaklığını duyurmaya devam etmiştir. **Kıymet** esrarengiz bir kavram halinde nisbi fiatlar sorununun içinde de varlığını sürdürüyordu. Hernekadar nisbi fiatların sadece mallar arasındaki değişim oranları olduğu iddia ediliyor idiyse de, eğer nisbi fiatları belirleyen tek unsur emek ise ve dolayısıyla **kıymeti** emek yaratıyorsa, onun tümüne emeğin sahip olması gerekmez miydi?

Bu tartışmanın etkisi altında, Adam Smith'in toprak sahibinin ve emek sahibinin toplam üretimde payları olduğu ve bunu almaları gerektiği şeklindeki makul yorumu, bazıları için inandırıcı olmayacaktı. Sermayenin, aldığı kıymeti yaratmasına izin verilmelidir. Bu taktirde Ricardo'yu **kıymetin** ölçülmesinde rahatsız eden fâsit daire oluşmaktadır. Çünkü; çeşitli malların fiatlarında mevcut kâr-ücret oranı, bu malların üretimi için gerekli kapital-emek oranına göre değişmelidir görüşü kârın varlığı için bir ahlaki gerekçeye ve emeğin yarattığı **kıymeti** alması gerekir şeklindeki sinsi görüşe bir cevap niteliğine dönüşmektedir.

II

Marshall Ricardo'nun gerçekte ne söylemek istediğini gayet iyi bildiği halde Marx'ı anlamamıştır. Marx'ın **kıymet**'in emek teorisini kullanışı, hiçbir zaman, emeğin kendi ürettiğine sahip çıkması şeklinde bir iddia olmamıştır. Aksine, onun iddiası kıymet teorisinin emeğin sömürüsünü açıkladığıdır.

Diğerleri gibi Marx, da bir nisbi fiatlar teorisi öne sürmek zorunluğunu duymuştur. Ancak böyle bir teorinin önemli olduğunu düşünmekle beraber kendi teorisinin ana fikri ile ilgisi olmadığını görebiliriz.

---

(15) Loc. Cit. s. 821

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kapital'in I. Cildinde nisbi fiatları şu ünlü pasajında ele alır:

İki ürünü, mesela mısır ve demiri ele alalım. Bu ikisinin birbiriyle değiştirilebilme oranları, bu oranlar ne olursa olsun, daima belli bir miktar mısırın belli bir miktar demire eşit olduğunu ifade eden bir denklemle gösterilebilir, mesela: 1 kilo mısır = x kg demir. Bu denklem bize ne söyler? Bu denklemin bize söylediği iki ayrı şey vardır: 1 kilo mısır ve x kg demirin her ikisinde de ortak olan bir şeyden aynı miktarda vardır. Bu nedenle bu ikisi ne ilki ne de öteki olan bir başka üçüncü şeye eşittir. Dolayısıyla değişim kıymeti sözkonusu olduğunda, her ikisi de bu üçüncüye indirgenebilir.

Bu ortak «birşey» ne geometrik, ne kimyasal ve ne de malların herhangi bir doğal özelliği olabilir. Bu tür özellikler, ancak bu malların faydalarını etkilediklerinde, bir başka deyişle onların kullanım değerlerini belirlediklerinde bizim dikkatimizi çekerler. Fakat malların değişimi, tamamen kullanım değerinden soyutlanmış bir harekettir.

Dolayısıyla malların kullanım değerini dikkate almazsak hepsinin tek özelliği olarak emeğin üretimi olmaları özelliği kalır. Fakat emeğin üretimi de, bizim elimizde bir değişmeye uğramıştır. Eğer kullanım değerinden soyutlarsak onları ayni zamanda kullanım değerlerini belirleyen maddi unsurlardan ve biçimlerden de soyutlamış oluruz ve dolayısıyla onları artık bir masa, bir ev, bir iplik veya herhangi bir yararlı şey olarak görmeyiz. Ayni şekilde bunları bir marangozun, bir duvarcının, bir dokumacının veya herhangi bir belirli üretken emeğin ürünü olarak görmeyiz. Ürünlerin kendi yararlı nitelikleri yanında bu ürünler tarafından içerilmiş çeşitli emek türlerinin yararlı karekterini ve emeğin somut biçimlerini de dikkate almayız; hepsinde ortak olanın dışında hiçbirşey kalmaz, hepsi tek ve ayni nitelikte emeğe soyut insan emeğine indirgenir...

Bütün bunların bize söylediği, ürünlerin üretimine emek gücünün harcandığı, emeğin onlarda somutlaştığıdır. Bu sosyal özün kristalleri olarak bakıldığında hepsinde ortak olan emektir ve onların kıymetleri bu emektir.[16].

Gerald Shove, bu tarz bir açıklamayı «tamamen dogmatik bir yargı» olarak nitelendirmemize itiraz etmekte ve bunun bir düşünce olduğunu öne sürmektedir[17]. Fakat bu açıklamada bir düşünce bulmak

(16) Kapital, Cilt I., s. 3-5

(17) «Mrs. Robinson on Marxian Economics» Journal, April 1944

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

zordur. Burada **kıymet**, fiattan ayrı fakat fiatı belirleyen ve daha sonra da belirlenmesi gereken bir şeydir. Ve onun emek zamanı tarafından belirlenmesi ise sadece bir öneridir. Eğer **kıymeti** bir malı üretmek için gerekli emek zamanı olarak tanımlar ve daha sonra bu öneriyi mallar, bu anlamdaki **kıymetlerine** göre belirlenen fiatlara göre değiştirilirler şeklinde ilerletirsek, bu taktirde onu metafizik bir hükümden bir hipoteze indirgemiş oluruz. Fakat bu da test edinmesi zaman kaybından başka birşey olmayacak bir hipotezdir. Çünkü bizim de Marx'ın da önceden bildiği gibi, yanlış bir hipotezdir.

Bu fiat teorisi Adam Smith'in kunduz ve geyik hikayesi gibi bir efsane değildir. Ne de bilime orijinal bir katkı olsun diye öne sürülmemişti. Sadece katı bir doğmadan ibaretti. Emeği hem **kıymet**'in ölçüsü olarak ve hem de **kıymetin** sebebi olarak ele alan görüş Ricardo'dan alınmıştır ve Marx'ın okumadığı Ricardo'nun son eserinden göreceğimiz üzere bir yanlış anlama da değildi; aksine Ricardo'nun gördüğü yola çok yakındı.

Tartışma konusu çok başkaydı. Herşeyin **kıymetleri** ile orantılı fiatlardan değiştirildiği şeklindeki doğmayı kabul eden Marx, bunu işgücüne uygular. Bu, kapitalizmi açıklayan ipucudur. İşçi **kıymetini** yani emek zamanı cinsinden maliyetini alır ve işveren kendisini maliyetinden daha fazla **kıymet** üretmek için kullanır. İşçinin maliyeti en az geçim ücretidir. (Bu ücret yalnızca fizyolojik bir minimum olmayıp «serbest işgücü sınıfı oluştuğu zaman» geçerli olan hayat standardına bağlı «tarihi ve ahlaki unsurları» da içeren bir ücrettir.[18]).

Marx, kapitalizmi, ilkel idealistlerin sömürme hırsızlıktır şeklindeki eleştirisi ile suçlamaz. Aksine, bir nevi mantıki iğnelemelerle kapitalizmi savunur. Dolandırıcılık yoktur, herşey doğru ve tam olarak **kıymetine** göre değiştirilir. İşçinin hakkı ürettiği **kıymet** değil, maliyetini belirleyen **kıymettir.**

Bu düzeyde bütün öneri metafiziksel görünür ve metafiziksel fikirlerin nasıl işlediğinin tipik bir örneğini oluşturur. Mantıksal olarak sadece saçma sapan bir kelimeler yığınıdır. Fakat Marx için bir aydınlık seli ve daha sonraki marxsisler için de bir hayranlık kaynağıdır.

---

(18) Capital, Cilt. s. 150

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İdeolojik yönden ise adaletsizliğe yönelik doğrudan bir saldırıdan çok daha güçlü bir zehirdir. Sistem kendi kuralları içinde adaletsiz değildir. Bu nedenle reform imkansızdır. Sistemin kendisini fırlatıp atmaktan başka yapılacak şey yoktur.

Bilimsel düzeyde ise kapitalizmin analizine yönelik bir yaklaşımın temelini oluşturur.

Marx, şimdi model dediğimiz ve faraziyeleri belirleyip bunlardan sonuçlar çıkarma aldatmacasını Ricardo'dan öğrenmiştir. Emeğin kıymeti hakkındaki dogmasını analitik bir düşünce ile desteklemiştir.

Kapitalizm önce ihtiyaç duyduğu emeği köylü ve zanaatkârı yoketme pahasına işe alır. «Serbest işçi sınıfı oluşturulduğu zaman» geçerli olan yaşam standardı reel ücret düzeyini belirler. Ücreti aşan üretim fazlası kapitalistlere aittir. Bu metafiziksel **kıymet** fazlası değildir, aksine somut bir mal, özellikle ücret malları fazlasıdır. Kapitalistler bir kısım işçinin üretiminden elde ettikleri ürün fazlasını diğer işçileri istihdam etmek için kullanırlar. Böyle yaparken bazıları kendilerinin ve etraflarındaki tufeylilerin ihtiyaçlarını karşılamaya, bazıları (ki çoğunluğu böyledir) ise daha çok üretim fazlası elde etmek için daha çok kapital biriktirmeye yönelir. İşgücü devamlı artar (o gün için uygun bir faraziye) ve bir issiz isciler yedek ordusu meydana gelir. Bu ise, reel ücretlerin işçilerin çalışmaya başladığı seviyenin üstüne çıkmasını engelleyen bir mekanizma oluşturur. Kapital birikimi yedek iş gücünü düşük tutacak ölçüde hızlı olursa reel ücretler düzeyi yükselir ve çalışan kişi başına fazla üretim azalır. Netîcede birikim yavaşlar. (Burada Marx'ın düşüncesinde zayıf bir nokta vardır. Çünkü gelecekte umulan kârlar az göründüğü zaman, yatırım teşvikinde görülecek aksamayı dikkate alacak olan bir konjonktür teorisi, geçmişte gerçekleşen kârların düşük olması nedeniyle kaynak akımının azalması ile yatırım teşvikindeki düşüş nedeniyle ortaya çıkan yatırım azalmasını birbirine karıştırır.) Olup bitenler sadece birikimin kârlardaki azalma nedeniyle yavaşlaması değildir. Öte yandan emek arzı da hızla artar. Ayrıca yüksek ücretler emek tasarruf edici araçların kullanılmasını teşvik eder. Bu durumda yavaş birikimden fazla olan doğal büyüme, teknolojik işsizlikle birlikte yedek orduyu yeniden yükseltir ve reel ücretleri tekrar düşürür.

İşte burada metafiziksel teori bilimsel bir hipoteze dönüştürülmüştür: kapitalist bir sistemde reel ücretler artmaz. Bu hipotez ilk

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

önceleri çok makul görünmüş fakat sonra yanlışa dönüşmüştür. Bu durum onun gerçekten bilimsel olduğunun kanıtıdır. Bir metafiziksel inanç, **kıymet kanunu**'nda olduğu gibi, yanlış olamaz ve bu hal ondan öğrenilecek hiçbir şey olmadığının işaretidir.

Marksizmin bilimsel yönünden daha çok dogmatik yönü, bilinen sebeplerden, büyük bir tarihi hareketi destekledi ve geleneksel bir ideolojiye dönüştü. Bilimsel yön kurudu. Çünkü ilim deney ve hatalarla ilerler ve hatayı kabul etmek yasaklandığı zaman hiçbir ilerleme meydana gelemez. Bu günkü Marksistler dahi kapitalizmin işçilerin hayat standardını yükselttiğini inkar etmeyi veya Marx'ın işçilerin hayat standardının yükselmeyeceğini tahmin ettiğini inkar etmeyi tercih ederler. Böyle yapmakla da Marx'ın teorisinin gelişimindeki bilimsel yönü dogmatik yönü desteklemek için feda ederler.

Marx'ın karşıtları da daha iyi bir tutum içinde değildirler: Marx'a hücumlarında onlar da metafizik üzerinde yoğunlaşırlar. Özellikle, ona vurdukları darbeleri saymanın en kolay yolu olarak nisbi fiatlar teorisine sarılmışlardır.

Marx kendi nisbi fiatlar teorisini öylesine geliştirmiştir ki **Capital**'in I. cildindeki basit dogma ile ilgisi kalmamıştır. Sadık Marksistler, Cilt I ile Cilt III arasında bir tutarsızlık olduğunun öne sürülmesine çok fazla üzülürler. Oysa ki Marx'ın kendisi söz konusu olduğu zaman bunu bir tutarsızlık olarak değil bir değişiklik olarak düşünmek daha uygundur. Cilt I de o, malların normal fiatlarının **kıymetleri** ile orantılı olduğunu söyler, Cilt III de ise, bilimsel terminoloji ile söylersek, bunun sadece istihdam edilen kişi başına kapital oranı ayni olan mallar için geçerli olacağını söyler. Marx geri kalan diğer düşüncelerini tutarlı bir bütün halinde toplamayı, Cilt I gibi, başaramamış ve onları yayınlamamıştır. Hiç kimse tamamlamadığı bir işteki tutarsızlık için haklı olarak suçlanamaz. Üçüncü ciltte, Kıymet Kanunu ile farklı kapital emek oranlarına sahip üretim türlerinde kâr oranının eşitliği arasında bir uzlaşma sağlanacağını açıklayan Engels olmuştur. Bunu oldukça abartmış ve Böhm-Bawerk'in alay olsun diye ödüllü deneme yarışması diye adlandırdığı çözüm önerileri yarışmasını başlatmıştır[19]. Nihayet III. cilt yayınlandığında, hiçbir çözüm ortaya çıkmamış sadece fiatların kapitalin normal kârı da dahil üretim mas-

(19) Karl Marx and The Close of His System (Bu İngilizce çeviri yanlıştır. Böhm analizinin tamamlanmasını kastetmiştir.)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

raflarını kapsayacağı şeklindeki basma kalıp fikir yeni bir biçimde tekrarlanmıştır.

Böhm-Bawerk zekasını, Marx'ın aleyhine kullanabilmekten memnun olmuş ve o günden beri akademik iktisatçılar öğrencilerine Marx'ın sistemini basit bir yanılgı üzerine kurduğunu söyleyebilecekleri için çok ferahlamışlardır. Buna karşılık Marksistler son derece zoraki tezlerle müdafaya çekilmişlerdir. Fakat Marx'ın teorisi, şu veya bu şekilde, bunlara dayanmadı. Onun teorisinin özü, metafiziksel yönden, emeğin **kıymeti** ile; bilimsel yönden endüstri üretiminde ücretin payı ile ilgiliydi. Bu nokta ne Böhm'in şen alaylarında ve ne de savunucuların abartmalı cevaplarında tümüyle ihmal edilmiştir.

Analitik yönden bakıldığında, bütün bunlar boş bir yaygaradan ibaretti. Nisbi fiatların analizi için Adam Smith'in basit teorisinden daha iyisini yapamayız[20]. Ücretlerin, kârın ve rantın genel seviyesini bir ekonominin genel kalkınması belirler (bütün ilginç sorular burada yatar). Herhangi bir malın normal fiatı, bu esasa göre, üretimin normal masrafları tarafından belirlenir. (Bunun istisnası, Adam Smith'in dikkatle yaptığı gibi, monopol ve doğal kıtlıklardır). Çünkü her endüstri, kullandığı üretim faktörlerine, az veya çok diğer endüstrilerin ödediği miktarlarda ödeme yapmak zorundadır.

İmalat sanayilerinin genel yönetimi sözkonusu olduğu sürece (hiç değilse şimdilik, çünkü ileride otomasyon bir yaklaşım farklılığı meydana getirebilir) maliyette farklılıklar yaratan ana unsur istihdam edilen işçi saati başına düşen üretimdir. Bir çay bardağı ile bir otomobil arasındaki fiat farkı veya Austin ve Rolls-Royce gibi iki değişik otomobil arasındaki fiat farkı esas itibariyle, herbirinin bir ünitesinin üretiminde ödenen ücret bordrosundaki farklarla açıklanabilir. (İlk insan topluluklarına kadar indirilen bu «kıymet ücret teorisi», Adam Smith'in efsanevi kıymet emek teorisini yaratmıştır).

Bu teori doğal mallar için doğru değildir. (Herne kadar Marx bu görüşü hiç benimsememişse de). Bir ton platin ile bir ton kurşun arasındaki fiat farkı, kişi başına üretim farklarının tersinden çok daha büyüktür. Ayni şekilde şaraplık üzümle sofralık üzümün fiat farkı da büyüktür.

---

(20) cf. s., 30

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Fakat imalat sanayii söz konusu olduğu zaman herkes bir taraftan, fiatlardaki farkların az veya çok emek maliyetine bağlı olduğunda öbür taraftan da, emek kalitesi, kişi başına düşen kapital miktarı ve yatırımın büyüklüğü gibi konulardaki farklılıklar nedeniyle fiatla emek maliyeti arasındaki ilişkinin tam bir oransallık göstermeyeceğinden görüş birliğine varacaktır.

Bütün bu yaygara niçindir? Herhangi bir makul nisbi fiatlar teorisi ayni sonucu vermez mi? Eğer gerçekten makul ise kuşkusuz verir. Ancak ihtilâf akıl ile ilgili değildir. Bütün güçlükleri yaratan, ideolojik yönün ağır basmasıdır.

Kuşkusuz hiçkimse, kendi nefesinin kokusuna alışmışlığı gibi, kendi ideolojisinin farkında değildir. Marx özellikle, kendini eksiksiz bilimsel sanmış ve ahlaki duygulara dayalı idealistik sosyalizmi şiddetle reddetmiştir. Onun analizi kapitalizmi ekonomik kalkınmada sosyal emeğin üretken gücünü olgunlaştıracak gerekli bir aşama olarak göstermiştir. Bu aşama kendi tarihi görevini tamamlamadıkça gözardı edilemez ve edilmemelidir. Ayni zamanda kapitalistler herhangi bir kimse gibi sistemin hizmetkârlarıdır. Schumpeter'in yenilikler yaratan müteşebbisi, insanlığın hayırseveri; Marx'ın zenginleri ile ayni karakterdedir. Sadece sıfatlar farklıdır. Çünkü Marx, onların cür'etinden nefret ederdi. Yazdığı her kelime ahlaki öfke ile doluydu ve Marksizm (Hiristiyanlık gibi) orijinal şeklinde haksızlığa uğramışlığın şikayetiydi. Hiristiyanlık gibi, zamanın akışı içinde hararetli taraftarları için bir iman haline geldi ve ahlaki yönü zayıfladı.

III

Ya teorinin uygulama yönü ne oldu? Nasıl oldu da kapitalizmin sırlarına nüfuz etmek için kullanılan **kıymet kanunu**, sosyalist bir ekonomiye dönüştü?

Herşeyden önce, emek kıymeti bir Milli Gelir ölçü birimi olarak tümüyle yararsızdır. Bir yılda üretilen malların toplam kıymetini, bu mallara harcanan işgücü saatlerini toplayarak tahmin edemeyiz. Konuyu incelemeye, üretken ve üretken olmayan emek arasında bir ayrım yapmak sorunu ile başlayalım. Bu ayırım Adam Smith'e kadar uzanır:

Maddenin kıymetine katkıda bulunan bir cins emek vardır. Bir başka cins emeğin ise bu tür bir etkisi yoktur. Birincisi, bir kıymet

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yarattığı için, üretken, diğeri ise üretken olmayan emek olarak adlandırılır. Bu nedenle bir imalatçının emeği genellikle etkilediği malın kıymetini dolayısıyla kendi geçim imkanlarını ve patronun kârını arttırır. Bunun aksine hizmet işlerinde çalışan hizmetçiler hiçbir şeyin kıymetini arttırmazlar. Herne kadar imalatçı patron tarafından arttırılan bir ücret alıyorsa da gerçekte ona hiçbir maliyet yüklememektedir. Bu yeniden ayarlanıp yükseltilen ücretlerin kârla birlikte kıymeti emeğin ürettiği malın kıymetindeki artış içindedir. Bir hizmetçinin geçim imkanları ise hiçbir zaman iyileştirilmez.

Toplumun bazı çok saygı değer katlarındaki emek, hizmetkârlarınki gibi, bir kıymet üretmekten yoksun olup kendini herhangi belli bir nesnede veya satılabilir bir malda zama geçtikçe kalacak ve kendini yaratan emeğe denk bir emekle değiştirilebilecek şekilde belirginleştirmez. Meselâ hükümdar, emrinde çalışan bütün adalet ve savaş görevlileriyle, bütün ordu ve donanması ile üretken olmayan emek sahipleridir. Onlar toplumun hizmetkârlarıdır, ve geçim'eri diğer insanların emekleriyle ürettiklerinin bir kısmıyla sağlanır. Onların hizmetleri ne kadar şerefli ne kadar yararlı ve ne kadar gerekli olursa olsun, daha sonraları eş değer bir hizmetle elde edilmesi mümkün herhangi bir şey yaratmazlar. Bu yıl onların emekleriyle topluma sağlanan koruma, güvenlik ve savunma, gelecek yılın koruma, güvenlik ve savunmasını satın almayacaktır. Din adamları, hukukçular, fizikçiler, her çeşit bilim adamı, oyuncular, soytarılar, müzisyenler, opera şarkıcıları, opera dansçıları vb. gibiler de, bazıları çok ciddi ve çok önemli olarak, bazıları ise önemsiz meslekler olarak ayni gruba dahil edilmelidir. Bütün bunların emeğinin de bir kıymeti vardır ve bu kıymet diğer emek türlerinin kıymetini belirleyen kurallar tarafından belirlenir. Fakat bunların en asil ve yararlı olanı da daha sonra eşit emek miktarda emek satın alabilecek birşey üretmezler. Aktörün belagati, hatibin tiradı ve müzisyenin melodisi gibi, hepsinin ürünü daha yaratıldığı an değerini yitirir.[21].

Adam Smith el yordamıyla birikime katkıda bulunan emek kavramını arıyor. Üretken olan ve olmayan emek ayrımını Marx teslim aldı. Ulaşımı üretken kabul edip ticareti üretken olmayanlar arasında saydı. Uygulamada, sosyalist ülkelerde milli gelirin hesabında fiziksel mallar ile hizmetler arasında bir ayrım yapılmaktadır. Buna göre

(21) Wealth of Nations, Cilt I, s. 264

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bir şapka milli gelirin bir parçası olduğu halde saç yapımı değildir. Bu tür bir yaklaşım için çok güzel ampirik nedenler bulunabilir. Bir prodüktivite artışı fiziksel üretim sözkonusu olduğunda (bu durumda da kalite farklılıklarını tesbit etmek zordur) çok kolay ölçülebilir, hizmetler ise sadece maliyetlerine göre değerlendirilebilir. Fakat felsefi açıdan kıymet üreten emekle diğerleri arasında yapılacak bir ayrımı anlamak çok zordur.

İkinci güçlük işçilerin kalitesi ile ilgilidir. Yetişkin bir mühendisin bir saatlik işinde ne kadar **soyut emek** ihtiva edildiğini nasıl bulabiliriz? Değişik türden işçilerin nisbi ücretlerini kullanarak bir ürüne kattıkları **kıymetin** miktarını bulmak uygun bir yöntem değildir. Ücretlerdeki farkların, emek gücünün **kıymetindeki** farkları ölçtüğü farzedilir. Yani ücretlerdeki farklılık işçiyi bakıp yetiştirmenin ve eğitmenin maliyetini ölçer yoksa yaratılan **kıymetteki** farklılığı değil.

Bir başka güçlük **kıymetin**, işçinin bir işe fiilen harcadığı iş saatlerinin bir ürünü olmayıp, sosyal yönden gerekli emek vaktinin bir ürünü olmasıdır. Marx, yavaş çalışan bir işçinin daha etkin bir işçiden daha fazla **kıymet** ürettiği gibi saçma bir görüşten sakınmaya özen gösterdi. Tekniksel ilerleme ve kapital teçhizatı birikimi belli malların **kıymetini** azaltır. Ve eski yöntemlerin daha üstün tekniklerle yanyana kullanılması halinde veya bir grup işçinin ötekilerinden daha fazla mekanik araç kullanması halinde veya ayni grup içinde bir kısım işçinin diğerlerinden daha etkin olması halinde, her üretim dalı için **sosyal yönden gerekli emek zamanını** kesin olarak nasıl belirleyebiliriz?

Nihayet, bir yıllık üretimin **kıymeti**, sadece o yıl içinde harcanan emek değildir, ayni zamanda, geçmişte harcanan emek zamanını içeren kapital malları sayesinde kullanılmasına gerek kalmayan **kıymeti** de içerir. Bu ise tartışma ortamına, tesisin amortismanı ve stokların değerlendirilmesi gibi meşhur şaşırtıcı problemlemleri getirir.

Bütün bu güçlükler şu veya bu şekilde halledilse bile **kıymet** birimi yine de yararsız olacaktı. Çünkü ölçülmek istenen şeyi ölçmeyecektir. Prodüktivite ve milli gelirin büyümesi mal üretimi akımı olarak düşünülür. Bu ikisi de kişi başına fiziksel üretimde meydana gelen ve gözlemlenebilen değişmelerdir. **Kıymet** cinsinden bir saat bir saattir. Sabit bir emek zamanı, yıldan yıla ayni **kıymeti** üretir. Fakat buna kim kulak asar? Bilmek istediğimiz onun sadece ne kadar **mal** ürettiğidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sosyalist ekonomiler uygulamada milli geliri parasal birimlerle toplamak zorundadır ve bu nedenle ayni indeks numaraları sorunun, tarihi maliyetle ikame maliyeti arasındaki ayni bilmeceler ve rakamlara yapabileceklerinden daha fazlasını söyletme eğilimi tıpkı kapitalist meslekdaşlarında olduğu gibi onlarda da vardır. **Kıymet** teorisinin onlara zerre kadar faydası yoktur.

Bir reel ücret teorisi olarak emek gücünün **kıymetinin** sosyalist bir ekonomide herhangi bir yeri yoktur. Üretimi düzenleyen plan bir üretim fazlasını, yatırımı, savunmayı, sosyal hizmetleri ve toplumun altyapısını finanse etmek için amaçlar. Fiatlarla parasal ücret ilişkisinin yatırım tüketim oranı tarafından belirlendiği keynezyen reel ücret teorisi uygun bir teoridir.

Ayni zamanda sosyalist ekonomi, hiçbir kaitalist ekonominin gerçekleştiremediği kadar hızlı kapital birikimi sağladığını göstermekten gurur duyar. Yatırılabilir kaynakları vaktiyle, «sömürü» ve «ücreti ödenmemiş emek» olarak nitelendirmiş olmaları bir parça can sıkıcıdır. Kapitalistlerin üretim fazlasını kendi çıkarları için elde ettiklerini, sosyal plancıların ise toplumun iyiliği ile ilgilendiklerini öne sürmek, subjektif ve ahlaki düzeyde tartışmak demektir. Objektif olarak düşünüldüğünde, kapitalistler Marksist düşünce içinde, tıpkı sosyalist plancılar gibi görevleri birikimi güvence altına almak olan bir organ veya bir topluluktur. Keynes'in belirttiği gibi: «Onlar tıpkı arılar gibi tasarruf etmiş ve biriktirmiştir ve gelecekten beklentileri sınırlı olduğu için bu birikim bütün toplumun yararınadır.[22]» Günümüzde Güney-Doğu Asya'da veya Karaipler'de gördüğümüz gibi, kapitalistler tarafından sömürülenlerin sefaleti, hiç sömürülmemişlerin sefaleti yanında hiç kalır. Burada **kıymet teorisi**, kişiyi önemli ölçüde şaşırtan bir tür şaşılık yaratmaktadır.

Ya nisbi fiatlar? Yatırımlar vb. için fon bulmak sözkonusu olduğunda dükkanlarda satılan malların fiatlarını **kıymetleri** ile orantılı yapmak, ücret bodrolarına yeknesak bir vergi uygulamayı ve fiatların vergi de dahil tüm masrafları içerecek şekilde oluşmasına müsaade etmeyi gerektirecektir. Bu tür bir sistemi tavsiye eden çok görüş vardır. Böyle bir sistem fiatları arz ve talep koşullarına uygun hale getirecek şekilde değiştirmiş olacaktır. Çünkü **kıymetler** ancak bütün kıtlıkların üstesinden gelinmiş ve her malın arzı tam elastik olmuş ise

(22) Economic Consequences of The Peace, s. 16

talep fiatlarına eşit olur. Bu tür bir fiatlama sistemi kurmaya teşebbüs edilmemiştir ve sosyalist teoride nisbi fiatlarla ilgili net bir teori olduğu görülmektedir. **Political Economy** adlı ders kitabı sadece «kıymet kanunun işleyişi fiatların planlanmasında dikkate alınır»[23], demekte bunun nasıl yapıldığını açıklamamaktadır.

Bu ders kitabı Sovyetler Birliği'nde mevcut iki tür üretim arasındaki ayrıma büyük önem vermektedir. Bunlardan biri sanayideki tam sosyalist üretimdir. Burada bütün üretim araçlarının sahibi devlettir ve işçilere ücret ödenir. İkincisi tarım sektörünün büyük kısmında uygulanan kooperatif üretimdir. Burada üretim araçlarının önemli bir kısmı kooperatife aittir ve işçiler üretimden pay alırlar.

Tarımsal malların fiatlarını onların **kıymetinden** elde etmek nasıl mümkün olur? Bu hiç açıklanmamıştır. Bir kollektif çiftlikte, belki, doğru yöntem, çeşitli işleri bir işgücünün her iş dalında ayni güçlükle karşı karşıya kaldığını düşünerek değerlendirmektir. Fakat çiftliğin bir işgünü için elde edecei parasal kazanç, kendi ürünleri için alacağı fiata bağlıdır. Bu fiatlar ise kısmen yönetim tarafından belirlenir, kısmen de serbest pazardaki arz ve talep dalgalanmalarına tabidir. Fiatları belirleyen **kıymet** midir yoksa **kıymetleri** belirleyen fiatlar mıdır?

Kıymetin çeşitli anlamları arasında bir tanesi daima yüzeyin altında kalmıştır. Bu, eski Adil Fiat Kavramı olup Adam Smith'in avcılarını her hayvanın yakalanması için harcanan zaman esasına göre değiştirten prensiptir. Burada istenen anlamda budur. Fiatlar öyle olmalıdır ki(politik yöntemlere tâbi) köydeki veya şehirdeki bir günlük iş ayni geliri getirsin. Böyle bir durum bir ideal olarak verildiği zaman dahi, insanları çeşitli çevrelerde eşitli yaşam türlerine sürükleyen bir eşit gelirin nasıl hesaplanacağı problemi çözüm bekler. **Kıymet** bu konuda yardımcı olmaz. Onun işlevsel bir içeriği yoktur. O sadece bir kelimedir.

---

(23) Op. cit. s. 591

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

NEO - KLASİKLER : FAYDA

Bu arada ortodoks kamptan kıymet teorisi, uzlaşılmaz kokusu ile birlikte kayboldu ve yerini **fayda** aldı.

Fayda, tanımlanması son derece güç metafiziksel bir kavramdır; **Fayda** malların tüketicilerde onları satın alma arzusu yaratacak kalitesidir ve fertlerin malları satın almak istemeleri onların bir **faydaya** sahip olduklarını gösterir.

Bu kavram önceleri nisbi fiatlarla ilgili olarak ele alınmıştır. Bir miktarı olduğunu göstermek için toplam, ortalama ve marjinal cinsinden ele alınabilirdi ve su ile elmasa ait eski bilmeceyi açıklamak için kullanılabilirdi. Hayat suya dayandığı için suyun toplam **faydası** sonsuz denecek kadar büyüktü. Fertler ihtiyaçları olduğu kadarına sahip oldukları zaman, fazlasına birşey ödemek istemeyeceklerdir. Buna karşılık kıt olduğu Aden'de suyun bir fiatı olacak ve bir ferdin tükettiği miktar o malın **marjinal faydasının fiatına** eşit olduğu yerde kesilecektir. Bunun böyle olduğunu nasıl biliyoruz? Fiat, **marjinal faydanın** ölçüsü olduğu için bunun böyle olması gerekir.

Jevons'a aydınlık bir güçle gelen fikir buydu. «Geen bir kaç ay içinde gerek **Ekonomi Teorisi** olduğuna kuşku duymadığım bir teori oluşturmaya koyuldum Doğru ve tutarlı bir biçimde ilerlerken konu ile ilgili diğer kitapları şimdi öfkelenmeden okuyamıyorum.»[1].

Marshall, ayni kavramı tüketici fazlası fikriyle uğraşırken ve Jevons'dan bağımsız olarak keşfetmiştir.[2]. **Principles of Economics**'in son baskısında bu kavramı pek çok nitelendirmelerle kuşatarak açıkladığı görülür:

Fayda, Arzu ve İstek'in karşıtı gibi ele alınmıştır. Şimdiye kadar isteklerin doğrudan doğruya ölçülemeyeceği fakat yarattıkları dış gö-

(1) Letters and Journals, s. 151

(2) The Pure Theory of Domestic Values

rüntüye göre dolaylı şekilde ölçüleceği öne sürülmüştür. İktisatın başlıca uğraşı olan bu gibi durumlarda, ölçü, ferdin isteğinin yerine getirilmesi veya tatmini için ödeyeceği fiat olarak bulunmuştur. Ferdin bilinçli bir biçimde tatmin edilmesini öne sürmeyeceği arzuları ve özlemleri olabilir. Fakat biz şimdi tatmin edilmesini isteyeceği istekleri ile ilgileneceğiz ve sonuçta elde edilen tatminin, ilgili mal satın alınırken düşünülen tatmin düzeyinde olduğunu farzedeceğiz.

Sonsuz çeşitte istek vardır, fakat her isteğin de bir sınırı vardır. İnsan tabiatının bu bilinen temel özelliği doyan istekler kanunu veya azalan fayda kanunu ile şöyle açıklanabilir. Bir malın bir kişiye olan toplam faydası (yani, bir malın o kişiye sağladığı toplam zevk veya diğer bir yararı) o maldan sahip olunan miktar arttıkça artar. Fakat bu artış, miktardaki artış kadar hızlı değildir. Eğer sahip olunan mal miktarı sabit bir hızla artarsa ondan elde edilen yarar azalan bir hızla artar. Bir başka deyişle, bir ferdin sahip olduğu mal miktarının belli bir artışından sağlayacağı ek yarar, mal miktarının her artışında azalır...

Arzuları veya bunların yerine getirilmesinden doğacak tatmini doğrudan doğruya ölçmek, akla gelebilirse de mümkün değildir. Eğer ölçebilseydik, biri arzulara diğeri de gerçekleşen tatmine ait iki ayrı hesap gerekirdi. Ve her ikisi de birbirinden önemli ölçüde farklı olacaktı. Çünkü, şimdiki çok yüksek özlemleri bir tarafa bırakırsak, iktisatın ilgilendiği arzular ve özellikle insanların birbirine özenmesinden kaynaklanan arzular tahrik edicidir. Bir çoğu alışkanlıktan kaynaklanır, bir kısmı marazidir ve incitici olur, bir kısmı ise beklentilere dayanır ve hiçbir zaman tatmin edilmez... Kuşkusuz pek çok tatmin türü ortak zevkler değildir fakat insan tabiatının gelişmesinden veya eski bir kelimeyle söylersek Tanrı huzurunda azizliğe yükselmekten, bir kısım da kendini inkârdan kaynaklanır... Bu nedenle doğrudan doğruya kullanılacak iki ölçü farklı olacaktır. Fakat bu iki tür ölçü imkansız olduğu için iktisatın sağladığı ölçüye başvururuz; harekete neden olan motifin veya harekete getirici gücün ölçülmesi ve bunu, bütün hatalarına rağmen hem faaliyeti başlatıcı arzular için ve hem de bundan kaynaklanan tatmin için kullanırız[3].

Fiat tarafından ölçülen tatmin değil arzudur, fakat tatmin fikri de tümüyle dışarıda bırakılamaz. **Fayda** iyi birşeydir; ekonomik yaşamın

(3) Principles, s. 92-3

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

amacı ondan olabildiğince çoğunu almaktır. Ve bir diyagrama yerleştirildiğinde, ölçülebilen bir miktar olarak görülür.

Daha ilerilere gitmeden, üzülerek tesbit etmeliyiz ki bu kavramın çağdaş şekilleri de metafizikten arındırılmış değildir. Bu günlerde söylenen, fayda'nın ölçülemediği için operasyonel bir kavram olmadığı ve yerine «açıklanmış tercih»in ikame edilmesi gerektiğidir. Gözlemlenebilen piyasa davranışı, ferdin neyi seçtiğini gösterecektir. Tercih, sözkonusu ferdin neyi tercih ettiğidir ve içinde bir değer yargısı yoktur. Öneri, bununla beraber, diye devam eder, aşikârdır ki fert için tercih ettiğine sahip olmak iyi birşeydir. Bu, bir tatmin sorunu değil fakat özgürlük sorunudur- bireyin arzu ettiği şeye sahip olmasını isteriz. Böylelikle onun davranışını sınırlamaktan, kurtuluruz.

Değer yargılarından uzak kalmak için kendi benliğimizi zorlamak tamamiyle imkansızdır.

Bundan başka, piyasa davranışının tercihleri açıklayabileceği de kesin değildir. Piyasa davranışı sadece, bir ferde alternatif mal bileşimleri vererek veya gelirini değiştirerek neyi satın alacağını görmek için yapılan bir deney değildir. Böyle bir deney uygulamada hiçbir zaman gerçekleştirilemez. Bu itiraz sadece uygulamaya ait olmayıp ayni zamanda mantıksaldır.

Marshall'ın dediği gibi;

Bu kanunda (azalan marjinal fayda kanunu) açıklığa kavuşturulması gereken zımni bir şart vardır. Bu şart ferdin karakterinde veya zevklerinde herhangibir değişmenin ortaya çıkmasına imkan verecek kadar bir zaman boyutuna yer verilmeyişidir. Bu nedenle çok müzik dinleyen bir kimsenin müziğe karşı beğenisinin artması bu kanun için bir istisna teşkil etmez, çünkü tamahkârlık ve ihtiras doyumsuzdur, veya temiz olma fazileti ve sarhoşluk illeti bunları benimseyenlerde ayni şekilde gelişir. Çünkü bu gibi durumlarda gözlemlerimiz bir zaman dönemini kapsar ve sözkonusu kişi dönemin sonunda dönemin başındaki kişiye benzemez. Eğer bir kişiyi olduğu gibi ele alır ve karakterinde değişiklik yaratacak kadar bir zaman süresi geçmesine müsaade etmezsek, bir şeyin bu kişiye sağladığı marjinal fayda, kişinin o şeyden sahip olduğu miktar arttıkça devamlı olarak azalır.(4).

(4) Principles s. 94

Bir ferdin iki ayrı fiat setine tepkisini ancak iki ayrı zamanda gözlemleyebiliriz. Bu durumda ferdin satın almasında meydana gelen farkın ne kadarının fiatlardaki farktan dolayı, ne kadarının bu zaman içinde zevklerinde meydana gelen değişmeden dolayı ortaya çıktığını nasıl söyleyebiliriz? Kuşkusuz ferdin karakterinin **değişmemiş** olduğu yolunda bir tahmin sözkonusu değildir. Çünkü sadece sabun ve viski, kullanılmaları halinde zevkleri etkileyen iki mal değildir. Gerçek dünyada herşey ya alışkanlıkların devamında veya bir değişme arzusu içinde tekamül eder.

İki bilinmeyen için tek bir denkleme sahibiz. Tercihler hakkında bazı bağımsız delillere sahip olmadıkça deney iyi değildir. Fakat tercihleri gözlemlemek için deneylere dayanmamız gerektiği öne sürüldü.

Tek güçlük bu değildir. Jevons ve dikkatsiz olduğu anlarda Marshall için, tüketici sıkı, su geçirmez, izole edilmiş arzu ve zevklere sahip «bir adam» dır, bir Robinson Crusoe'dur.

Toplumun, komşuların ve reklamın, bireylerin tercihleri üzerindeki etkilerini kabul ettiğimiz zaman, deneyin sınırlarını belirlemek gerçekten rahatsız edici bir hal alır. Bundan daha kötüsü, bir kişinin tüketiminin diğerlerinin refahını azalttığını tesbit ettiğimiz zaman -başkalarının arabalarının bize acı verdiği gibi bir düşünce- tercihlerin gerçekten bizim tercih ettiklerimiz olup olmadığından kuşku duymaya başlarız.

Bu mantık tartışmasından tekrar **faydaya** dönelim, Bu metafiziksel kavrama, bilimsel içerikten yoksun fakat yinede bir görüş belirleyen bu kelimeye dönelim.

Fiatlara **fayda** yaklaşımının ideolojik içeriği, Gunnar Myrdal'in işaret ettiği gibi, garip bir biçimde iki-yüzlü idi.[5].

Bir açıdan, klasik teoriden daha fazla insancıldı. İlk defa ücretler, bir milletin serveti içinde ele alınıyordu. Adam Smith ise işçilerin «bolluktan» nasiplerini aldıklarını düşünmekten hoşlanıyordu, fakat ona göre ücretler, esas itibariyle bir maliyet unsuru idi ve en yüksek zenginliğe ulaşmış bir millette emeğin ucuz olması gerekirdi.[6]

(5) 1950 Yılında Cambridge'de verilen dersler. Ayrıca bkz: The Political Element in The Development of Economic Theory.

(6) Wealth of Nations, cilt I, s. 84

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ricardo için de servet birikim demekti. Neo klasikler için işçiler tarafından tüketilen malların faydası herhangibir şeyin faydasından farklı değildi.

Bu konuda Wicksell çok açıktı:

Ekonomik kavramı bir bütün olarak ciddi şekilde ele almaya ve bütünün refahı için gerekli koşulları aramaya başlar başlamaz, proleteryanın çıkarlarının ele alınması kaçınılmaz olur ve bundan sonra herkes için eşit haklar öne sürmek yetersiz bir adımdır.

Bu yüzden politik iktisatın veya bu ismi taşıyan bir bilimin gerçek anlamı açık konuşmak gerekirse tümüyle bir devrimci programı yansıtmaktır. Kavramın müphem olması şaşırtıcı değildir, çünkü çoğu defa devrimci programlar böyle olur. Gerçekten de bir çok pratik ve teorik problem, ekonomik veya sosyal gelişmenin amacı açıklıkla anlaşılıncaya kadar çözümlenmeden kalır. Bu arada eski görüş lehine birçok şey söylenebilir; fakat politik iktisat açıkca ve herhangibir kaçamak yapmadan ortaya konmalıdır. Mesela eğer biz işçi sınıfını aşağı bir tabakanın mensupları olarak düşünürsek veya, bu kadar ileri gitmeden, onların toplumun üretiminden tam bir pay almaya hazır olmadıklarını düşünürsek, bunun böyle olduğunu açıkca söylemeli ve daha sonraki düşüncelerimizi bu fikre dayandırmalıyız. Bilim için değersiz olan tekşeü gerçeği saklamak veya saptırmaktır. Yani, ele aldığımız olayda, bu sınıfların almayı istedikleri veya umdukları herşeyi almış gibi göstermek veya ekonomik gelişmelerin herkesi mümkün olan en yüksek tatmine eriştireceği gibi temelsiz iyimser inançlara dayanmak gerçeği saklamak veya saptırmaktır.[7].

Sadece bu değil, azalan marjinal fayda doktrinini gelire uygulamak ta böyledir. Marshall'ın ortaya koyduğu gibi:

Bir fakir insanı herhangibir şeye bir fiat ödemeğe özendirmek için zengin insana oranla daha kuvvetli bir teşvike ihtiyaç vardır. Bir şilin bir zengin adama, fakire oranla, daha az bir zevk veya tatmin ölçüsüdür. Bir şilini tek bir sigaraya verip vermemeyi düşünürken zengin adam, bir küçük zevki bir başka küçük zevkle mukayese etmektedir. Oysa ki fakir adam bir şilini kendisine bir ay yetecek bir paket tütüne verip vermemenin kararsızlığı içindedir. Yılda 100 pound kazanan bir kâtip, şiddetli yağmur altında iş yerine yürüyerek gide-

(7) Lectures on Political Economy, cilt. I, s. 4

cek, 300 pound kazanan kâtip ise gitmeyecektir: çünkü bir tramvaya veya otobüse ödenecek para fakir adama, zengin adama olduğundan çok fazla yarar ifade eder. Eğer fakir adam parayı harcarsa, o paraya daha sonra, zengine oranla çok daha fazla ihtiyaç duyacaktır. Masrafın fakir için ölçülen yararı, zengin için olandan çok fazladır.[8]

Bu hususlar, eşitlikçi ilkeler yönünden malları eşitsiz bir şekilde dağıtarak onlardan daha çok **fayda** elde etmeyi uman ekonomik sistemlere köklü bir müdahale niteliği taşımasa da sendikaları artan oranlı vergileri ve Refah Devleti'ni haklı kılar.

Fakat öte yandan, **faydanın** bütün yararı **laisser faire**'i haklı kılmaktı. Herkes gelirini istediği gibi harcamakta serbest olmalıdır ve her fert her tür mala harcadığı bir şilinin marjinal faydasını eşitlediği zaman en yüksek yararı elde edecektir. Kâr peşinde koşulması, tam rekabet koşullarında üretiiclerin marjinal masrafları fiatlara eşitlemelerine neden olur ve mevcut kaynaklardan mümkün olan en yüksek tatmin sağlanır.

Bu ideolojilere son verecek bir ideolojidir, çünkü, ahlakî problemi ortadan kaldırmıştır. Ulaşılabilecek iyiye ulaşmak için her ferdin egoist bir davranış içinde olması gereklidir.

Bu kavram gerçekte Adam Smith'e (belki de Adem'e) kadar gider. **Wealth of Nations**'ın temel tezi şudur:

Her kişinin kendi durumunu iyileştirmek için devamlı olarak yaptığı doğal gayret, politik iktisatın bir ölçüde kısmi ve zulmedici kötü etkilerinden bir çok yönlerde korunmayı ve bunları düzeltme imkanı bulmayı sağlayacak bir korunma prensibidir. Bu tür bir politik iktisatın, bir milletin servet ve refaha doğru doğal gelişimini, kuşkusuz bir ölçüde geciktirirse de, durdurmaya gücü yetmez.[9]

Bir başka pasaj da :

Akşam yemeği ile ilgili umudumuz kasabın, biracının veya fırıncının iyilikseverliğinden değil fakat onların kendi çıkarlarına gösterdikleri titizlikten kaynaklanır. Bir kendimizi onların insanlığına değil fakat kendilerine olan aşklarına adarız ve onlara hiçbir zaman kendi

---

(8) Principles, s. 19

(9) Wealth of Nations, Cilt II, s. 168

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ihtiyaçlarımızdan değil fakat onların yararlarından sözederiz. Sadece bir dilenci dostlarının iyilikseverliğine dayanır.[10]

Adam Smith «insan tabiatındaki bir şeyi bir başka şeyle trampa etmek ve değiştirmek şeklindeki doğal eğilimi»[11] beğenilecek bir şey olarak görmez; sesinde kibarca bir memnuniyetsizlik ifadesi sezilir. Fakat bu eğilim vardır. Bu, ulusal refahın temelidir ve tam anlamıyla gelişmesi için hertürlü sınırlamalardan kurtarılması gerekir. (Bu belki de Mandeville'e sinirine dokunduğu için cevap vermemesi nedeniyle böyle olmuştur).

Neo-Klasikler tarafından bu fikirler aşırı uçlara götürülmüştür, hatta bazıları trafiğin soldan mı sağdan mı gitmesine karar verilmesinin otorite için gerekli olmadığını bile öne sürmüşlerdir.

Böylesine koyu bir iman, kuşkusuz çok enderdir; Yazarların çoğu şu veya bu noktalarda şüphe duymuşlardır. Walras, kendisinin sosyalist olduğuna inanmıştır ve Marshall da gençlik günlerinde o yönde bir eğilime sahipti. Onu bu yoldan döndüren sosyalistlerin yazıları olmuştur.[12]

Wicksell herşeyi başından sonuna kadar izlemiştir. Onun gözlemine göre Walras, klasiklerin belirsiz teorisine özenli bir ispat hazırlamaya çalışmıştır.

Serbest rekabetin maksimum faydayı sağladığını ispatlamak gereklidir ve bu görüş onun iktisattaki çalışmasının başlangıç noktası olmuştur. Ancak çok zeki ve iyi düşünen bir insan olan Walras'ın, serbest ticaret doğmasını savunan çağdaşlarında özlediği sağlam ispatı bulmuş olduğunu sanması ve bu kanaatini, öne sürdüğü fikri, günlük dille ifade etmenin yetersiz kalacağını düşünüp matematiksel bir formülle ifade etmiş olmasına dayandırması çok trajiktir.[13]

Pigou'nun özel ve sosyal net üretim ayrımını yapması, içine istisnaların doluşacağı bir boşluk yarattı.

Genel ağırlık, her zaman olduğu gibi, yine **laisser faire**'den yanaydı.

---

(10) İbid., Cilt. I, s. 13
(11) Op. Cit., p. 12
(12) Bkz: s. 56
(13) Lectures on Political Economy, s. 74

Doktrinin iki yanını, yani **fayda** teorisi ile gösterilen devrimci programı, **laisser faire** in tutucu ideolojisinden ayırmak nasıl mümkün olacaktı?

Herşeyden önce kabul etmeliyiz ki bu konu mantıksal yönden yenilmez güçlüklerle doluyken, teolojik düzeyde son derece kolaydı. Toplumda belli bir tabakaya ait iktisat öğrencileri, ki bunlar, büyük mülk sahiplerinin dışında kalanlardı, mevcut eşitsizliğe mağlup olmadılar. Sosyalist eğilimli olanlar, genellikle, tüm konuyu, bir sahtekârlık olarak reddettiler. Konunun öğrencileri ise sosyal vicdanlarını yumuşatmaya dünden hazırdılar.

Doktrinde eşitlik unsurunu etkisiz hale getiren temel yöntem, maksimize edilecek nesneyi **fayda** dan fiziksel üretime kaydırmak olmuştur. Az sayıda fakat eşit dağıtılmış fiziksel mallar, kuşkusuz; daha çok sayıda fakat eşit olmayan şekilde dağıtılmış fiziksel mallardan daha çok fayda sağlayabilir, fakat dikkatimizi malların toplamı üzerinde toplarsak **fayda**yı unutmak kolay olur. Marshall kendi sosyalist eğilimlerini, fiziksel milli geliri dikkate alarak tedavi etmiştir.

Sosyalizme bir eğilimim vardı ve bu eğilim daha sonraları Will'in Forthnightly Revieû da 1879 da yayınlanan denemesiyle güçlendi. Böylece on yıldan fazla bir süre, «sosyalizm» etiketi altında öne sürülen önerilerin, bütün dünya için değilse bile, benim için en önemli inceleme konularını oluşturduğuna inandım. Fakat sosyalistlerin yazıları, beni cezbettiği kadar, itti de; çünkü gerçeklerle ilgisiz göründüler ve kısmen bu nedenle, üzerinde daha çok düşününceye kadar bu konuda az şey söylemeye karar verdim.

Şimdi, ilerlemiş yaşım düşünme ve konuşma için zamanımın sona erdiğini gösterirken, bütün yönlerde işçi sınıfının harikülade gelişmelerini görüyorum ve kısmen bunun sonucu olarak, sosyalist program için Mill devrine göre daha geniş ve daha sağlam bir temel mevcuttur. Fakat bugüne kadar geliştirilmiş hiçbir sosyalist program, ne yüksek bir yatırım düzeyinin devamı ve karakterin bireysel gücü için yeterli bir tedbir getirebilmiş ve ne de ülkenin toplam geliri tümüyle eşit dağıtılmış olsa bile, çalışan sınıfın reel gelirinin yakın geçmişte olduğu gibi hızla artışının devamını sağlayacak hızlı bir makina-teçhizat ve diğer maddi unsur artışlarını vaad eder görünmüştür...[14]

(14) Industry and Trade, s. vii

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Batı dünyasında insan tabiatının ortalama seviyesi son elli yıl içinde hızla yükselmiştir. Fakat bana öyle geliyorki ideal ölçüde kusursuz sosyal organizasyon amacına doğru gerçek ilerlemeyi yapmış olanlar, enerjilerini yolları üzerindeki bazı belli güçlükler üzerinde yoğunlaştırmışlar ve kendilerinden ötedekilere erişmek için kuvvet sarfetmemişlerdir.(15)

Yaşamının bu olgun gün batımında yirmi yıl önce yazdıklarını yeniden ele alabileceğini hissetmiştir:

Sosyal amaçlar sorunu her çağda yeni şekiller alır; fakat bütün bunların gerisinde temel bir prensip vardır. Bu prensibe göre, ilerleme ancak insan tabiatının hem de yüksek ve hem de en güçlü yönlerinin toplumsal mal artışı için kullanılmasına bağlıdır. Toplumsal malın gerçekten ne olduğu hakkında bazı kuşkular vardır. Fakat bu kuşkular, bu temel prensibin temelini sarsacak kadar önemli değildir. Çünkü toplumsal malların esas itibariyle sınıfların gelişmesinde ve sağlıklı deneyimlerinde yattığı konusunda daima genel bir anlaşma vardır. Zira toplumsal mallar kendilerine saygıyı sürdürürler ve ümitle yaşarlar. Demir ocaklarındaki artık gazın kullanılmaması, toplumsal malı hoşlanılır yapmak için gösterilen çabanın ve her sınıftan insanın kendini israf edilen harcamalarla ortaya koyan bir iktidar dışındaki diğer araçlarla teşvik etmenin zaferi ile karşılaştırılabilir. İyi işi ve yeni insiyatifi, bunlardan gerçekten anlayan insanların sempati ve taktiri ile geliştirmek zorundayız. Tüketimi tüketiciyi güçlendirecek yönlere çevirmek ve tüketim için mal tedarik edenlerin en iyi kalitelerinin ortaya çıkmasını sağlamak zorundayız. İnsanı yüceltmeyen bazı şeyler yapılması gerektiğini unutmadan, dünyanın gittikçe artan bilgi birikimini ve maddi kaynaklarını bu tür işleri mümkün olduğu kadar azaltma ve insanı alçaltıcı bütün yaşam koşullarının kökünü kazımaya yönelmenin yollarını araştırmalıyız. İnsanın yaşam koşullarının kendini biçimlendirmesi gibi insan da onları biçimlendirir ve insanın kendisi de çabucak değişemez; fakat herkese açık asil bir yaşamın fırsatlarını barındıran uzun dönemli bir amaca doğru ısrarla ilerlemelidir.(16)

Bu kavramlarla ilgili olan bir başka husus, sadece zenginlerin tasarruf edeceği gerekçesiyle eşitsizliği haklı çıkarmak ve dolayısıy-

(15) Op. Cit. s. 664
(16) İbid, s. 664-665

ia kapital birikimi için eşitsizliği zorunlu saymaktır. Bu görüşte klasiklerin katı tutumuna benzer bir yön olmakla beraber, daima daha yumuşak bir biçimde takdim edilmiştir. Buna göre eşitsizlik, paylaşılacak toplamı o derece arttıracaktır ki en küçük pay dahi bir eşitlikçi sistem içinde elde edilecek olandan daha büyük olacaktır. Bunun yanında bir yardımcı öneri olarak, bize gelirin yeniden dağıtımının hiç kimsenin gelirini arttırmayacağı öğretilir.

Bu öneride pek çok akla yakın unsur bulunmuş olabilir. Burada bizi ilgilendiren tek nokta, **fayda** teorisinin eşitlikçi ahlakının, son derece zarif bir hile ile, gözlerimizin önünde ortadan kaldırılmasıdır.

Fayda teorisinin eşitlikçi ahlakından kaçınmanın bir başka yolu bu ahlakı açıkca kabul etmek fakat onu dağıtılacak toplamdan kesinlikle ayrı tutmaktır. Böyle yapılınca dağıtımla ilgili uygulamaların, mesela vergi ve pirim uygulamalarının yapıldığı öne sürülebilir ve sonra da serbest piyasanın maksimum bir tatmine ulaşmayı nasıl sağladığı gösterilir. Kuşkusuz hiçkimse vergi ve primleri ciddiye almayacak veya eğer gelir kişilere gösterdikleri çaba dikkate alınmadan bir yardım olarak dağıtılıyorsa, para motifine dayanan bir ekonomik sistemin nasıl işlediğini araştırmayacaktır. Ayni şekilde hiçkimse, eğer fertlere belli bir miktarın üzerinde kazandıklarını ailelerinin yaşamı için ellerinde tutma imkanı verilmiyorsa kâr motifinin nasıl işlerlik kazandığı ile ilgilenmeyecektir.

Hâlâ öğretilen ve hâlâ yeni süslerle zenginleştirilen bu tür analizin hepsinde ahlâki yargı kavramı dışarıda bırakılır ve tüm uygulama saf mantığın bir parçası olarak öne sürülür. Ahlaki etkiler kavramı, bu alanın uygulamacıları için horgörülen birşeydir.

Oysaki iktisatçılar da insandır ve kendilerini insani düşünce alışkanlıklarından soyutlayamazlar. Onların sistemi ahlaki duygularla ağzına kadar doludur. Ahlaki duyguların içinde ve onun huzur verici havasını teneffüs etmeye alışmış olanlar, onu koklamak gücünü kaybetmiştir. Dıştan yaklaşanlar kokunun mide bulandırıcı olduğundan yakınacaklar, içeridekiler ise öfkeyle şöyle haykıracaklardır: «koku sizin kendi burnunuzdadır. Bizim amacımız tümüyle kokusuz olup, bilimsel, mantıksal ve değer yargılarından bağımsızdır.»

Neo-Klasik sistemin gerisindeki bilinçsiz uğraşı, kârı da ücret gibi ahlâki bir saygınlığa kavuşturmak çabasıydı. İşçi, ücreti kadar de-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ğerlidir. Kapitalistin değeri nedir? Sömürüyü ulusal servetin kaynağı olarak kabul eden klasiklerin duygulardan uzak davranışı ortadan kaldırılmıştır. Artık kapital, mülkü olmayan ve dolayısıyla emeğinin meyvaları ortaya çıkıncaya kadar varlığını devam ettiremeyecek durumdaki işçiye ödenen bir ücret avansı olarak görülmüyordu. Bunun yerine kapital, bekleme süresine bağlı olarak belirleniyor ve daha uzun bir olgunlaşma süresinin mümkün kıldığı fazla üretimi sağlıyordu. Kapital üretken olduğu için, kapitalist de kendi payına sahip olmalıdır. Sadece zengin tasarruf ettiğinden, eşitsizlik haklı gösterilmiştir. Bu arada, devrimci program da pür Refah Teorisi nin çarklarını döndürmek için bir yandan akışını sürdürüyordu.

II

Neo-Klasik sistem, herbiri kendi analitik modeline ve ahlâki kuşkulara karşı kendi özel uyuşturucusuna sahip iki ayrı daldan oluşur.

Bu ayrım üzerinde bu güne kadar gereği gibi durulmamış ve ekseriya ihmal edilmiştir. Mesela Schumpeter büyük eseri **History of Economic Analysis**'in notlarında Marshall'ın teorisinin özünün Walras tarafından belirlenen kalıba çok uyduğunu belirtir.[17]

Gerçekte kapital arzı konusunda ikisi arasında temel bir fark vardır. Walras, Jevons, Avusturyalılar ve Wicksell'e (belki iktisatın tek değil fakat temel amacının kıt kaynakların alternatif kullanımlar arasında dağılımı olduğunu öne süren Lord Robbins'e) üretim faktörleri arzını sabit olarak ele almak doğal gelmiştir. Her faktör sahibi ürününün maliyetini minimize etmeyi ve gelirlerini maksimize etmeyi ister, buna karşılık her üretim faktörü de gelirini maksimize edecek istihdamı isterken, tüketici de **faydayı** maksimize edecek şekilde tüketimini planlar. Her ferdin kendisi için en iyiyi gerçekleştirdiği bir denge durumu vardır, öyle ki hiçbiri bu durumu değiştirmeyi istemez. (Grupların, durumlarını topluca daha da iyileştirmek için biraraya gelmeleri kurallara kesinlikle aykırıdır). Bu durumda her fert, sağladığı üretim faktörünün marjinal produktivitesi tarafından belirlenen bir gelir elde eder ve marjinal produktivite de faktör miktarının, talebine göre nisbi kıtlığı tarafından belirlenir. Burada «kapital» diğerleri gibi bir üretim faktörüdür ve iş ile mülkiyet arasındaki ayrım gözler-

(17) Op. Cit., s. 837

önünden kaybolur. Bütün bunları matematik yardımıyla ortaya koymak büyük kolaylık sağlar. x ile y arasındaki simetrik ilişkiler düzgün ve sevimli olup, «kapital» ve «emek» arasındaki ilişkilerden kaynaklanan tatsızlıklardan tamamen uzaktır; ve üretimin üretim faktörleri arasındaki dağıtım sisteminin aşikâr rasyonelliği, faktörlerin insanlar arasındaki dağılımının keyfi niteliğini gizler.

Marshall'ın modeli ise tamamen farklıdır. Üretim faktörlerinin miktarı basit bir biçimde belirlenmiş değildir; hepsinin bir arz fiatı vardır; yani her faktörün belli bir miktarının üretime alınabilmesi için gerekli bir getiri oranı vardır. Bu fiat bir masraf değildir fakat işçi ve kapitalist tarafından yapılan gayretlerin ve katlanılan fedakârlıkların masrafını ölçer. Kuşkusuz işçilerin gayreti iş (çalışma) demektir. Kapitalistlerin fedakarlığı ise **beklemektir.** Bu ise, toprağı ahlaki bir gerekçe olmaksızın, reel masrafsız ve kirasız bırakır (fakat şimdi toprağı devletleştirmek için geç kalınmıştır ve zaten gayri menkule yatırım yapmış bir kapitalist herkes gibi **bekliyor** durumdadır).

Her iki model de tatmin edici bir şekilde ortaya konamamıştır. Her ikisindeki çelişkilere dikkat edilmeyebilirdi (veya yakında cevapları bulunacak bilmeceler olarak bırakılabilirdi); çünkü bütün ağırlık sistemin yapısına değil fakat sistemin iç işleyişine yani nisbi fiatlar teorisine verilmişti. Nisbi fiatlar teorisi de bu güne kadar en önemli tartışma konusu olmuş ve en küçük ayrıntısına kadar ele alınıp işlenmiştir.

Birinci modeldeki boşluk kapitalin kâr oranını ve finansmanın faiz oranını dikkate alacak bir yönteme sahip olmamasıdır. Mevcut faktörler bazı somut biçimler içindedir. Kapital, makinaları ve mal stoklarını ihtiva eder. Piyasa dengesinde, her makina üretimine yardımcı olduğu belli malların talebine göre belirlenen kendi kiralama fiatına sahiptir. Eğer kapitalin kâr oranını genel düzeyde eşitlemek eğilimi varsa bu; kapitalistlerin kendi faktörlerini daha düşük kira getiren somut bir biçimden daha yüksek kira getirecek bir başka biçime dönüştürebilmelerindendir. Bu durumda kapital, miktarı önceden belli olan somut faktör arzını göstermeyip, soyut bir «kapital» miktarını gösterir.

Bu nedenle bir miktar «kapital» dendiği zaman kapitalin şekli değişikliğe uğradığı için, bu sözle neyin kastedildiği bu güne kadar açıklanmayan bir sırdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marshall kendini açmazın öteki ucuna attı. Kârın, **beklemenin** arz fiatı olarak belirlenmesi, doğal olarak, belli bir kâr oranının belli bir birikime yolaçacağı yorumuna yolaçtı. Bir ekonominin belli bir büyüme hızında, yatırımdan beklenen belli bir kâr seviyesi vardır ve rekabetçi şartlarda normalden daha fazla kâr vaadeden dallara, daha çok yatırım yapılır ve neticede bu dalların kârlılık oranı azalır. Kâr oranının normalin altında bulunduğu dallarda ise, bunun tam tersi olur. Böylece devamlı bir gel-git, sistemin tümünde tek bir seviye belirler. Fakat Marshall'a lazım olan bir kapital stokunun kârlılık oranı değil, bir birikim hızının kârlılık oranıdır. Toprak, emek ve **bekleme** üretim faktörleri olup, kira, ücret ve faiz de onların ödülleridir. Bununla birlikte, mevcut olan bir kapital stokuna sahip olmayı, işçilerin «gayretleri» ne eklenecek bir fedakarlık» olarak göstermek gerçekten fazla anlamlı değildir. Marshall bu konuyu anlaşılmaz bir biçimde bıraktı ve konu o günden beri de anlaşılmaz kaldı.

Neo-klasik doktrinin iki tarafını Prof. Pigou, birikimin sona erdiği bir durgun denge halini ortaya atarak uzlaştırdı. Reel olarak ölçülen bir miktar servete sahip olmak için faiz geliri ile geçinmeyi tercih etmiş kapitalistlere, gelecek tüketimlerinin marjinal iskonto oranına eşit bir faiz ödemek gerekir. Mevcut servetin miktarı belli iken, faiz oranının düşük olması onların daha çok tüketmesine, faiz oranının yüksek olması ise daha çok tasarruf etmelerine neden olacaktır. Aynı şekilde bir müteşebbis olarak işhayatına atılmayı ve belli bir serveti somut kapital mallarına dönüştürmeyi tercih etmiş kapitalistler için de, kapitalin marjinal prodüktivitesi tarafından belirlenen bir kâr oranı vardır. Denge, kapital stokunun, arz fiatını belirleyen faiz oranı ile talep fiatını belirleyen kâr oranını birbirine eşitleyen miktarda olduğu zaman sağlanır. Bu durumda Walrazyan denklemler uygulanabilir ve fiatlarla miktarların belirlendiği tek bir sistem ortaya çıkar ve bir tarafın diğerleri üzerindeki baskısı bütünü denge halinde tutar.

Bu tür mantıksal yapıların belli bir cazibesi vardır. Bunlar matematik bilgisine sahip olmayanlara entellektüel güzelliğin ne olduğunu yakalama fırsatı verir. Bu da onlara ideolojik görevlerinde büyük destek sağlar. Böyle bir zerafet karşısında, birikimin sona erdiği bir durgunluk halinin, bu günün sorunlarını çözmede fazla yardımcı olamayacağından yakınmak ancak kültürsüz kişilerin işidir.

III

Laisser-faire okulunun tek bir konuda belirgin bir politik platformu vardır. Onlar Serbest Ticaret'in güçlü savunucularıdır. Gerçekten, bu, her zaman politik iktisatın temel görüşü olmuştur. Adam Smith, bu görüşü Fizyokratların bıraktığı yerden alıp Merkantilizme karşı yönelmiştir. Ricardo'nun Rant Teorisi Mısır Kanunları (Corn Laws) nın kaldırılmasına neden olmuştur. Neo-Klasikler için Serbest Ticaret'e inanmak bir iktisatçının kalitesini gösterirdi; himayeciler ise yasası olmayan bir soy oluştururdu.

Serbest Ticaret, aslında fertlerin kâr peşinde koşmalarını belirleyen genel kurala benziyordu, ve Ricardo'nun karşılaştırmalı maliyetler teorisinden başlayıp değişik bir biçimde ifade ediliyordu ve Rekabet sayesinde bütün dünya için, sınırlı kaynaklardan maksimum faydanın elde edileceği bir denge durumunu gösteriyordu.

Fakat böyle bir açıklama politikacılar ve seçmenler için yeterli değildi. Himayeciliğin bir ülkeyi, dünyanın diğer ülkelerine zarar vermek pahasına zengin edeceği görüşü karşısında halk «Bizim yararımıza olacaksa, bırakın olsun». diyebilirdi. Ayrıca Serbest Ticaretin, İngiltere'nin yararına olacağını kanıtlamak ta yeteri kadar mümkün değildi. Bu durumda, her ülkenin daha iyi duruma geleceğini göstermek ve bunu bütün dünyaya anlatmak gerekiyordu. Himayeciler, özel çıkarların yandaşları olarak tanıtıldılar. Bir gümrük tarifesi bir ticaret için yararlı olabilirdi fakat ekonominin geri kalan kısmına, himaye edilenlere oranla daha büyük zararlar verebilirdi. (Bu konuda, **faydaların** toplanması, kişiler arası fayda karşılaştırmaları ve değer yargılarının benimsenmesi gibi vicdanı sorunlar bir tarafa bırakılmıştır. Bunların görevi, Serbest Ticaret dogmasının altını eşelemek değil, karşılaşılan tehlikeli düşüncelerle savaşmaktı.)

Bir gümrük tarifesi için isteğin çoğu defa bir çıkar grubundan geleceği görüşü doğrudur fakat himayecilik için iyi ulusal gerekçeler bulunamayacağı doğru değildir.

Bu gibi gerekçelerin neo-klasik doktrin tarafından nasıl ortadan kaldırıldığını görelim. Pür dış ticaret teorisi için her ülkenin belli bir nüfus, doğal kaynak, kapital stoku ve teknoloji ile statik durumda olduğu bir model oluşturulmuştur. Uluslararası denge de ihracata eşit bir ithalat değeri ile sağlanmaktadır. Tam istihdam ve tam rekabet

koşullarının da gerçekleşmiş olduğu farzedilmektedir. İzole olmak yerine ticaret yapmanın yararları, bu model yardımıyla açıklanır.

Gerçek dünyada ulusların himayeye başvurmasının bir nedeni yurtiçinde istihdamı arttırmaktır. Pür teoride, tam istihdamın veri olduğu farzedildiği için, böyle bir görüşe yer verilmez. (Aslında, Pigou kurulacağı düşünülen denge halinin aksaması halinde ortaya çıkacak işsizliği azaltmak için gümrük vergisi uygulanmasını uygun görmüşse de teoriden böyle bir sonuç çıkarmaktan, Sidgwick'in bir görüşünü benimseyerek çekinmiştir. Bu görüşe göre, teori; himayeciliğin yararlı olabileceği durumları ortaya çıkarsa bile, devletin sakar eline daima doğru durumları seçmek gibi nazik bir konuda güvenilemez.)[18]

Aynı şekilde bir ülke, ödemeler dengesini düzeltmek için ithalatı kısabilir. Fakat pür teoride, altın akımları ile çalışan bir mekanizma vardır. Bu mekanizma fiatları düzenlemek suretiyle ithalat ve ihracatı dengeler.

Bütün bunlardan başka bir de şimdi kendilerine fiat kırarak satış yapan yabancı üreticilere yetişecek ulusal sanayiin kurulması sorunu vardır. Bu sorun karşısında, mantığa karşı çıkmak mümkün değildi. «Yavru sanayi» için bir istisna yapmak gerekiyordu. Bununla birlikte bu istisnalar «artan verimler» adını taşıyan boş kutulardan birindeydi, yavru sanayi için birşey talep edenlere kuşku ile bakılıyordu; ve bugünlerde yaygın olan, himaye geri kalmış ülkelerde sanayiin gelişmesini hızlandırır görüşüne ise hiç değinilmiyordu.

Bütün bu gibi ilgi çekici konular ortadan kaldırıldığı halde bile Serbest Ticaret'in her ulusun yararına olacağı fikri savunulamamıştır. Analizdeki zayıf nokta uluslararası serbest rekabet faraziyesinin etkilerinin gereği gibi dikkate alınmaması idi. Bir grup satıcı birbirleriyle rekabet edeceklerine fiatı yüksek tutmak için topluca anlaşırlarsa kendileri için daha iyi olacağı açıkca bellidir. Bu durumda daha az iş yaparlar fakat birim başına daha çok kâr elde ederler. Aynı şekilde herhangibir ulus, denge modelinin koşulları içinde; ithalat cinsinden ölçülen daha yüksek ihracat fiatları ile daha az bir ticaret hacminde, Serbest Ticarete oranla daha iyi bir durumda olabilir. Bu nokta, Edgworth'u onun diyagramatik analizi ile eleştiren Bickerdike tarafından ünlü bir makale ile gösterilmiştir. Edgworth eleştiriyi kabul et-

(18) Public Finance, s. 209

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mek zorunda kalmış ve Serbest Ticaret halini, küçük bir tarifenin yararlı olacağını gösterecek şekilde düzeltmiştir[19]. Bu «küçük» tarife, monopolcünün, rekabet fiatı üzerinde yapacağı bir «küçük» artışa benzer. En çok kâr getiren fiat, satışları önemli ölçüde azaltacak olan en yüksek fiat olmayıp her satılan mal birimi başına en yüksek kârı getiren fiattır.

Bu durum Serbest Ticaret teorisinde ciddi bir sarsıntı yarattı. Nasıl ele alınacaktı En kestirmesi, gözönünden kaldırmaktı. Bickerdike'ın makalesi de, 1930 larda Lerner ayni noktayı yeniden keşfedinceye kadar[20] unutuldu ve ancak bu tarihten sonra ele alınıp sağından solundan çekiştirilmeye başlandı. Fakat sonradan yine etkin bir şekilde örtbasedildi. Sorun, neo-klasik düşüncenin gerileme dönemini temsil eden ve şimdi unutulmuş bir ciltte şöyle ele alınır;

Son derece teorik düzeyde kalan bir öneri, bir ülkenin tarife uygulamak suretiyle ticaret hadlerini kendi lehine döndürebileceğini (yani ithal ettiklerinin fiatını, ihraç ettiklerinin fiatına oranla düşürebileceğini) öne sürer. Bu kitapta, bu öneriyi ayrıca ele almayacağız. Bu konularla ilgilenenler öneriyi ve ona verilen cevabı Prof. Jacop Viner'in 7 Şubat 1931 tarihli Nation and Athenaum daki «Gümrük Tarifesi Sorunu ve İktisatçı» adlı makalesinde bulabilirler. Bildiğim kadarıyla hiçbir iktisatçı (diye Prof. Viner devam eder) himaye nedeniyle dış ticaret hadlerinin bir ülkenin yararına değişmesinden doğacak olumlu sonuçların üretim faktörlerinin ekonomik olmayan yeni dağıtımından doğacak kayıpları karşılayacağı görüşünü devam ettirmemiştir.[21]

Kuşkusuz buradaki esas konu, 1914 öncesi dünyada Büyük Britanya'nın, diğer ülkelerin Serbest Ticareti benimsemesinden kazanacağı pekçok şey ve kendisinin bunu benimsemekten kaybedeceği pek az şey olmasıydı. İngiltere'de işsizlik ve ödemeler dengesindeki kronik zafiyet dünya durgunluğu nedeniyle şiddetlenip iktisatçıları bazı şeylerin değiştiğine dikkat etmeye zorladığı zaman, savaş öncesi doktrine duyulan güven uygulamayı devam ettirdi.

---

(19) Papers Relating to Political Economy, cilt II, «Bickerdike's Theory of Incipient Taxes».

(20) «Uluslararası Ticarette Talep Koşullarının Diyagramatik olarak gösterilmesi» Economica, August, 1934

(21) Tariffs; The case Examined, Sir William Beveridge and Others, s. 14, dipnot 1.

Marshall, ihtiyar tilki, meselenin sadece bir ulusal çıkar sorunu olduğunu çok iyi anlamıştı;

Alman iktisatçıları, Adam Smith'in liderliğini kabul etmekle beraber, Ricardian okulun adaya ait darlığından ve kendine güveninden, herkesden fazla rahatsız olmuşlardır. Özellikle, İngiltere gibi sanayileşmiş bir ülke tarafından uygulanabilecek Serbest Ticaretin İngiliz savunucuları tarafından, bir tarım ülkesince de aynen uygulanabileceği şeklinde savunulmasına çok içerlemişlerdir. List'in parlak dehası ve milliyetçi tutumu bu öneriyi reddetti ve Ricardocuların Serbest Ticaretin dolaylı etkilerini hiç dikkate almadıklarını gösterdi. İngiltere söz konusu olduğu zaman bu etkilerin dikkate alınmaması büyük bir zarar vermeyebilirdi, çünkü bunlar İngiltere'nin yararınaydı ve dolaysız etkilerinin gücünü arttırıyordu. Fakat List dolaylı etkilerinin çoğunun Almanya'da ve Amerika'da korkunç olacağını gösterdi ve bu dolaylı etkilerin dolaysız yararlardan ağır basacağını öne sürdü.[22]

Fakat bütün bunlar **Principles**'in düşünce tarihi ile ilgili oldukça sıkıcı bir ekinde yeralıyordu ve Marshall'ın öğrencilerinin pek azı, onun Serbest Ticaret'in bizim için iyi fakat başkaları için böyle olmayacağını söyleyecek kadar boşboğaz olabileceğinin farkındaydı.

Açıkca görünüyordu ki iktisat, eğer gerçekten bir bilim olacaksa bir matematiksel bilim olmak zorundaydı. Matematiksel yöntemlerin ve terminolojinin moral bilimlerin herhangibir dalına uygulanması girişimleri, yoğun bir önyargıyla karşılaşmışlardır. Pek çok insan fiziksel bilimlerin matematiksel meodlara uygun olduğunu moral ilimlerin de, ne olduğunu bilmediğim, başka metodlarla ihtiyacı olduğunu öne sürerler. Benim Ekonomi teorim ise esas itibariyle matematiksel karakterlidir.

Ne zaman mükemmel bir istatistik sisteme sahip olacağımızı bilmiyorum, fakat böyle bir istatistiğe duyulan ihtiyaç politik iktisatı tam bir bilim yapmak için aşılması gerekli en önemli engeldir.[23]

En iddialı konuşan işe Edgworth oldu. Mutluluk iki boyutlu bir büyüklük olarak ölçülebilirdi. Boyutlar yoğunluk ve zaman olur, ölçü birimi de her iki yönde farkedilebilir minimum artış olurdu. Politikanın en çok kişiye en çok yiyecek amacına yönlendirilmesi şeklinde ta-

(22) Principles, s. 767
(23) Theory of Political Economy (1 st. Ed), s. 3

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nımlanan faydacılık ilkesi, bireysel mutlulukların toplanmasını gerektirir. Edgworth'a göre bunu yapmak çok kolaydır;

Böyle bir mukayese nasıl bir birimle mümkündür? İşte size birim: Bir zaman anında bir birimlik zevk tatmakta olan kişi «bir» olarak kabul edilir. Buna göre fayda'nın üç boyutu olacaktır. Bir fayda kitlesi, «bir parça zevk», bir zaman anındaki yoğunluğu daha fazla ise, bir başka fayda kitlesinden daha büyük olacaktır. Üçüncü boyut, kuşkusuz, arttırıcı yönde bir gelişme olacaksa da henüz yeterince geliştirilememiştir.

Üçlü boyuta baktığımızda üçüncü boyuta ait özel bir güçlüğün söz konusu olmadığını görürüz. Bu bir sayım işidir. İkinci boyut ise bir saat işi olup: burada değindiğimiz objektif ve subjektif zaman ölçüsü ayrımını geçerli sayarsak ikinci derecede önem taşır. Fakat birinci boyut, ki onu her hissedilebilir minimumu birime eşitleyen objektif bir temel olarak ele alıyoruz, özel güçlüklere sahiptir. Zevk atomlarını ayırmak ve tanımlamak kolay değildir. Çünkü onlar kumdan daha yoğun, likitten daha ihtiyatlı olup yarı bilinç halini kuşatan ve algılanabilen çekirdeklerdir.

Hayatın altın kumlarını sayamayız; aşk denizlerinin sayısız gülücüklerini numaralayamayız, fakat burada daha büyük, orada daha küçük zevk ve mutluluk olduğunu görebiliriz ki bu da bize yeter.[24]

Bu, son derece uzlaşmaz bir eşitçilik olarak görünse de Edgworth bunu bertaraf etmeyi becerir:

Fayda kalkülüsünün temel kavramı. En büyük mutluluktur, bütün anların ve bütün duyguların toplamından oluşan ulaşılması mümkün en büyük mutluluk. Matematiksel düşünme yöntemleri kısmen Bay Sidgwick'in, en büyük mutluluk doğru davranışın sonucudur, görüşünü ispatlamasını teyid etmek için kısmen de bu sonuca yardım eden diğer kuralları ortaya koymak için kullanılmıştır. Bu tür bir yöntem son derece soyut olup faydacılık içinde eşitlik'in zorunlu olarak bulunması gerektiğini öne süren görüşü reddeder. Çünkü eğer kişiler Mutluluk Kapasitesi yönünden farklıysa, yani ayni koşullar altında bir kısım insan başkalarına oranla ortalama olarak daha çok zevk alıyor (mesela tahayyül gücü ve sempati gibi) ve daha az ıstırap duyuyorsa (mesela yorgunluk gibi) koşullardaki eşitliğin mutluluk için ve özel-

(24) Mathematical Psychics, s. 8

likle gelecek çıkarı gözönüne alındığında en etkin bir düzenleme olacağı öne sürülemez.[25]

Bu kaçamak, çoğu defa yararlı bulunmuş olmakla beraber teorinin zaafını ortaya koyan da budur. Bir ölçü birimi, herkes için ayni olan ve üzerinde anlaşılmış bir ölçü olmalıdır. Fertlerin subjektif bilinci içine hapsedilmiş bir ölçü, ölçü birimi olamaz. Mutluluk birimi, Ricardo'nun **mutlak değer'i** veya Marx'ın **soyut emek'i** gibi bir seraptır.

Bu tür yarı matematiksel düşünce tarzı günümüzde de gelişimini sürdürüyor. Kantitatif **fayda** kavramı uzun süre önce ortalıktan kaybolduğu halde, hâlâ, içinde «kapital» miktarının gösterildiği fakat bununla neyin ölçüldüğü açıklanmayan modeller oluşturmak yaygındır. Tıpkı **fayda'ya** işlevsel bir anlam vermekten kaçınmak için onu bir diyagramla gösterme alışkanlığı gibi, «kapital» miktarına da bir anlam vermekten kaçınmak için onu matematiksel bir kalıp içine sokmak yolu seçilmiştir. K kapital, $\triangle$ K ise yatırımdır. Öyleyse K nedir? Niçin soruyorsunuz, kuşkusuz kapitaldir. Mutlaka bir anlamı vardır, bu nedenle biz analizimize devam edelim ve bunların anlamını soran işgüzar ukalâlara boşverelim.

Bu kötü davranış mirasına rağmen, iktisat; marjinalistlerin getirdiği bu düşünce tarzından önemli ölçüde yararlanmıştır.

Metafiziksel kavramlar, açıkça söylemek gerekirse saçmalıklar, bir defa daha ilme katkıda bulunmuşlardır. Ekonomik analiz metodu bir düşünce alışkanlığı olup, onu kullanana son derece mantıklı gelir ve onun değerini, bu yönteme sahip olmayan biriyle tartışırken anlar. Bay Little, Whitehall'daki tecrübesini şöyle anlatır:

Bir ekonomik danışman olduğum zaman, çok sınırlı işler dışında, iktisatçıların niçin yararlı olacaklarını anlamakta güçlük çektim. Uygulanabilecek fikirlerin temel çerçevesi bana o kadar basit ve sınırlı göründü ki, ekonomik işlerle ilgili herhangibir becerikli kişi sistemli bir eğitime gerek kalmadan, zaman içinde bunları elde edebilirdi. Herhangibir kimse bu çok sınırlı düşünce yapısından ayrılır ayrılmaz, iktisat teorisi uygulanmaz hale gelir. Ve gerçekten profesyonel olan

(25) İbid. s. VII

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

herhangibir tahmin yöntemini her aklıbaşında iktisatçı uygulamada güvenilecek bir şey olmaktan çok teorik tahmin araçları olarak görür...

Benim Whitehall'daki tecrübem, kişinin kendi konusunu fazla abartmış olmaktan kaynaklanan hoşnuzsuzluğu tedavi etti. Bu, akademik iktisat bilgisinin, ekonomik konularda iyi öğütler vermek için, mutlaka aranan bir koşul olduğu anlamına gelmez. Bu işin, bir üniversite seminerinde dikkati çekmeyecek birinci sınıf uygulamacıları vardır. Fakat kesinlikle inandım ki yoğun bir iktisat bilgisi (ayrıca ekonomik gerçeklerle ilgili kantitatif bilgiler ve çağdaş iktisat tarihi ile ilgili bilgiler de) Latince'den, Mantık'tan ve Eskiçağlar Tarihi'nden çok daha yararlıdır...

İktisat teorisi, ekonomik büyüklüklerin birbiriyle nasıl ilgili olduğunu ve bu ilişkilerin ne kadar karmaşık olduğunu öğretir. İktisatçı olmayanlar, gereğinden fazla akademik olmak eğilimindedir. Bu gibiler gerçek dünyadan çok fazla uzaklaşırlar. Hiçkimse ekonomik sorunlar hakkında, bir teori olmaksızın düşünemez. Çünkü gerçekler ve ilişkiler çok karmaşık ve içiçedir. Fakat eğer teorisyen eğitim görmemişse, bir çok imkanı görmesini engelleyecek çok kısmi bir teori kurmaya yönelecektir. Veya rastgele geçilmiş eski ve çok ilkel bir biçimde yorumlayacaktır. Bundan sonra ve bu nedenle bunun için (Post ergo propterhoc) çoğu defa yetersiz bir ekonomik açıklamadır. Whitehall'da ekonomik analizin çok tartışmalı birçok konusunda benimsenen ilkel kesinlikten şoke oldum.[26]

Öne sürüldüğü devirde neo-klasik teori, sonuçları yönünden çok kısır kalmıştır. Jevons, canlı bir biçimde yeteri kadar istatistiksel araştırma ile işe başlamışsa da onun bu tutumu diğer iktisatçılar tarafından takip edilmemiştir. (Gerçi bu dönemde teoriden yararlanmadan pek çok gerçekçi araştırma yapılmıştır.) Pareto'nun gelir dağılımı adı verilen veya konjonktürel dalgalanmaların yeknesaklığı gibi istatistiksel genellemeler mevcut analizden kaynaklanmamış ve bunları açıklamak için özel teoriler geliştirilmiştir.

Neo-klasik dönemin tam sona erdiği günlerde Prof. Clapham iktisatçılarla şöyle alay ediyordu:

---

(26) «The Economist in Whitehall», Lloyds Bank Review, April 1957, s. 35

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İyi bir İngiliz okulunda eğitim görmüş bir iktisatçı düşünün. Bu iktisatçıyı bir şapka fabrikasına gönderelim. Girdiği ilk odanın raflarında sıralanmış kutularda şapkalar vardır. Onun karşısındaki raflarda da kutular vardır. Bir rafın üzerinde Azalan Verimler Sanayii, Sabit Verimler Sanayii, Artan Verimler Sanayii yazan bir etiket var. Bu rafın üzerindeki tozlu bir rafta da Azalan Verimler, Sabit Verimler ve Artan Verimler Sanayiinde Mongoller (üç dereceye ayrılmış) etiketi var. En tepedeki rafta da Azalan Verimler Sanayiinde Monopollerin Vergilendirilmesi vb gibi etiketler görünüyor. Bizim iktisatçı, kafa yapılarını genellikle beğendiği bazı iktisatçılar için raflardaki bu kutuların fazla önemli olmadığının farkındadır. Fakat ne yapsın ki o bunları hocalarından almış ve arkadaşları tarafından da itina ile lındıklarını görmüştür. Ancak bütün okuduklarını ve tartışmalarını düşündüğünde hiç kimse kutuları açıp yetki ile ve ikna edici bir biçimde «sabit verimler sanayii: Çorap; Artan Verimler Sanayii: Şapka» veya benzeri biçimde bir açıklama yapmamıştı. Ayni şekilde Verimler Teorisini gerçek verilerle açıklayan bir sanayi araştırması da hatırlamıyordu. Belki kendisi böyle küçük bir araştırma yapmaya uğraşmıştı ve şimdi kendisinin de verimler teorisini kullanmadığını ve bunun için de kimse tarafından suçlanmadığını hatırlıyordu.

Eve döndüğünde kitaplığından bir kitap alıyor: Sanayii ve Ticaret: Sanayi Tekniği ve İşletme Organizasyonu Üzerine bir inceleme. Dokuzyüz sayfayı bulan bu kitap, yaşamın gerçekleriyle dolu. Sabit Verimler'e bir dipnotta olmak üzere iki atıf varken Azalan ve Artan Verimler'e bir avuç dolusu atıf yapılmıştır. Bunlar da bu kitaptan öğrendiği İngiliz, Fransız, Alman ve Amerikan Sanayilerinin gerçek verileri ile ilgili olmaktan uzaktı. Daha sonra Refah İktisatı'nı denedi. Yaklaşık bin sayfa içinde, her konunun «azalan verimler hali geçerliyse» veya «artan verimler hali geçerliyse» diye başlamasına rağmen hangi sanayiin hangi kutu içinde olduğunu gösteren bir tek açıklama bile yoktur.[27]

Bu halin kanımca iki sebebi vardı.

Birincisi, tartışılan konuların pratik bir önem taşımaması idi. Tavsiye edilen politika laisser faire idi ve hiçbirşey yapmamayı ayrıntılı bir biçimde tanımlamaya gerek yoktu. Vergi kurallarının, Marshall'ın analizinden kaynaklandığı doğrudur, fakat bunlar bir politika reçe-

(27) «Of Empty Economic Boxes», Economic Journal, September 1922

tesi olmaktan çok açıklayıcı bir araçtı. Talebi esnek olmayan mallar vergilendirilirse vergi hasılatının çok olacağı ve Marshall'ın tüketici fazlası ile ilgili görüşü politika ile ilgili değildi. Eğer birisi Pigou'nun vergi ve mâli yardımlarını ciddi şekilde ele alırsa, artan ve azalan verimlere tâbi sanayileri arıyor olacaktı ve (Clapman'ın belirttiği gibi) hiç kimse de bunu yapmıyordu.

Serbest Ticareti savunmaktan başka, **Laisser faire** teorisinin özünden kaynaklanan pratik sorunlarla (günlük olayların gerektirdiği geçici sorunlar dışında) ilgili söylenecek hiçbirşeyi yoktu. Teorinin politika ile ilgisinin negatif olması gerçek verilerle kullanılabilecek işlevsel kavramların gelişmesini engellemiştir.

Neo-klasik iktisatı uygulamadan bu kadar önemli ölçüde soyutlayan ikinci neden, teoride denge kavramının egemen olmasıydı. Ekonomik teorinin görevi, ekonomik teolojinin aksine, test edilebilecek hipotezler öne sürmektir. Fakat eğer bir hipotez, kapsadığı bütün tarafların geleceği doğru tahmin etmeleri halinde ulaşılacak bir denge hali ile çerçevelenirse, ortada test edilecek bir şey kalmaz, çünkü peşinen bu hipotezin doğru olmayacağını biliriz. Denge kavramının egemenliği, tarafların zaman içindeki bütün davranışlarını ve birbirleri arasındaki etkileşimi tek bir model içinde göstermenin aşırı derecedeki zorluğuyla mazur gösterilmiştir. Pür bilimsel nedenlerle basit bir dinamik model ile gelişmiş statik bir model arasında bir seçim yapmak gerekiyordu. Statik olanın seçilmiş olması rastlantı değildi; dengenin yatıştırıcı uyumu, **laisser-faire** ideolojisini destekledi ve bu görüşün geliştirilmesi bizi tehlikeli düşüncelere vakit ayırmaktan alıkoydu.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

IV

KEYNEZYEN DEVRİM

Keynes'in çağdaşlarının ve büyüklerinin bir kısmı «Keynezyen Devrim» ifadesini sevmezler. Bunlara göre **Genel Teori**'de böylesine yeni birşey yoktur.[1] Herşey, hatta **Genel Teori** bile Marshall'da vardır. Fakat biz Marshall'ın öğrencilerinin neye inandıklarını, içlerinden Hazine'ye intisap edenlerinin 1929 da yayınladıkları ve neoklasik teorinin uygulamada aldığı şekli gösteren ünlü White Paper'dan öğreniyoruz.[2] O yıl yapılan Genel Seçimlerde Llyod George, uzun süreden beri % 10'un üzerinde seyreden işsizliği (daha sonra % 20 ye yükselmiştir) devlet inşaat programı ile ortadan kaldıracağını vaad eden bir seçim propagandası yürütüyordu. Hazine'den (anayasalar ilkelere tamamen aykırı olarak) böyle bir şeyin neden mümkün olamayacağını göstermesi istendi. Hazine'nin tezi ise çok basitti. Toplam tasarruf miktarı belli olduğu için eğer, daha fazla yurtiçi yatırım yapılırsa yurtdışı ödünçler ve bunun sonucu ihracat fazlası azalacaktır; dolayısıyla böyle bir girişimin ekonomiye bir yararı olmayacaktır.[3]

Bugün böyle bir düşünceye sadece gülünür. Şimdi burada büyük kavgalar vermiş ve zafere ulaşmış efektif talep teorisinin bilinen hikayesini anlatmak gereksizdir. Bu nedenle biz bu yeni düşüncenin daha önceki bölümlerde tartıştığımız konularla ilgili olan yönleri üzerinde duracağız.

I

Herşeyden önce, Keynes klasiklerin bazı makûl düşüncelerini geri getirdi. Kapitalist sistemi, bir sistem, devamlı bir ilgi ve tarih-

(1) Keynes öncesi teoriyi dizlerinin dibinde öğrendiğim bu kişilerin bana böyle bir iddiada bulunmaları oldukça zordur.
(2) Memorandum on Certain Proposals Relating to Unemployment, Cmd 3331
(3) op. cit, s. 47

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sel gelişmenin bir devresi olarak gördü. Onu bazan öfke ve ümitsizliğe düşürmesine rağmen onayladı veya orasını burasını onarıp işlemesini sağlamaya değer buldu. Fakat tıpkı Adam Smith gibi, onun savunması da amaca dönüktü:

Bence, iyi yönetilmiş Kapitalizm, kendi içinde pek çok yönden eleştirilebilmesine rağmen görünürdeki alternatiflerine göre ekonomik amaçlara ulaşmak yönünden daha etkin kılınabilir. Sorunumuz, tatmin edici bir yaşam tarzı ile ilgili idealimizi bozmadan mümkün olduğu kadar etkin bir sosyal organizasyon kurmaktır.[4]

İkincisi, Keynes **laisser-faire** teorisinin ortadan kaldırdığı ahlak sorununu geri getirdi. Cambridge'de hiçbir zaman iktisatın Wertfrei[5] olduğu veya pozitif iktisat ile normatif iktisat arasında kesin bir ayrım olduğu bize öğretilmedi. Araştırmanın meyva için olduğu kadar ışık için de olduğunu biliyorduk. Fakat **laisser faire**'in uyuşturucu etkisi Cambridge de bile gayet etkili oldu. Kuşkusuz Marshall büyük bir ahlâkçı idi, fakat her nasılsa ahlak daima **en iyiye yakın** şekilde mevcut oluyordu. Pigou, **Economics of Welfare** (Refah İktisadı) nın ana fikrini, **laisser-faire**'in maksimum tatmini sağlayacağı yolundaki kuralını, istisnaları ile belirledi kuralın geçerli olup olmadığını sormadı. Kaynakların kullanım alanları arasında mümkün olan en büyük etkinlikte dağıtımını sağlamak için bazı düzenlemelere gerek vardı. Ürünün dağıtımında ortaya çıkan aksaklıklar kuşku yarattıysa da bunlar kolaylıkla ütopik hayallere dönüştürüldü. Keynes bile, (1920 lerde) az önce gördüğümüz gibi, kâr motifinden fazla hoşlanmadığı halde onun ekonomik sistemi işletmek yönünden «görünürdeki» alternatiflerinden daha iyi bir mekanizma sağladığını düşünüyordu. Tek itirazı, kaynakların mümkün olan en iyi kullanımını sağlamadığı ile ilgiliydi.

1930 larda ekonominin kaynaklarının büyük bir kısmı hiçbir şekilde kullanılmıyordu. Keynes hastalığın mevcut mekanizmanın giderilmesi zor bir eksikliğinden kaynaklandığı teşhisini koydu ve hemen arkasından her insanın kendini iyileştirirken topluma da yararlı olduğu yolundaki rahatlatıcı kurala bir istisna getirdi. Bu istisna ile kişisel kâr tutkusu ile toplum yararının uzlaştırılması engellendi.

Keynes'in kapitalin **üretken** olduğu için değil fakat **kıt** olduğu için bir gelir getirdiğini öne sürmesi ile kârı savunan metafiziksel ge-

(4) Essasys in Persuasion, s. 321
(5) Wertfrei tarafsız, nötr anlamında Almanca bir deyim (Çeviren)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rekçelerin özenle geliştirilmiş bütün yapısı birden yokoldu[6]. Daha da kötüsü, tasarrufun bir işsizlik nedeni olduğu fikri, bir birikim kaynağı olduğu için eşitsiz geliri haklı çıkaran kökü kesti.

Genel Teori'nin kabulünü bu kadar zorlaştıran şey onun entellektüel içeriği değil (çünkü serin kanlı bir yaklaşımla kolaylıkla öğrenilebilir) fakat şok etkisi yapan yansımalarıdır. Yeni doktrin özel faziletlerin (tasarruf tutkusu ve dikkatli yönetim) toplumsal kusurlar olacağı yolunda bir teze sahip görünüyordu.

İlerleyeceğimiz yolu şimdi görmüş oluyoruz. Tam istihdam hali devam ettirilecekse, toplumsal açıdan, harcama yerine tasarruf daha çok tercih edilen bir durumdur. Tasarruf, sadece yatırım tarafından kullanılmadığı zaman kötüdür. Fakat Keynes bir «ahlâksız sistem»i destekliyor göründüğü zaman, Mandeville'in Adam Smith'e göründüğünden çok daha fazla eleştiriye layık görülmüştür. Ve, kuşkusuz Keynes, Mandeville gibi, çok korkunç bir can sıkıcı idi. Acı hap'arını teskin edici bir şekerle kaplamadan vermeyi tercih etmişti. Ne kadar acı ve tiksindirici olurlarsa o kadar yararlı olacaklardır.

Çatışan çıkarların kendiliğinden bir uyumlu bütün haline dönüşeceği inancını yıkmakla **Genel Teori**, neoklasiklerin sessizce geçiştirdikleri seçim ve karar sorununu açığa çıkardı. İdeolojilere son verme ideolojisi çöktü. İktisat bir defa daha Politik İktisat'a dönüştü.

Üçüncüsü, Keynes **zamanı** iktisat teorisine geri getirdi. «denge» ve «mükemmel tahmin» kavramlarının ihmale mahkûm ettiği Uyuyan Prenses'i uyandırdı ve onun dünyamıza girmesini sağladı.

Bu serbesti iktisata büyük bir hamle yaptırıp onu teolojiden ilme yöneltti. Artık hipotezlerin, önceden tasdik edilmeyecekleri belli olan bir çerçeve içine alınması gerekmiyecekti. Geleceği ve geçmişte olup bitenleri bilmeyen insanların yaşadığı bir dünya ile ilgili hipotezler en azından ilke olarak test edilebilir bir biçimde ortaya konmak zorundadırlar.

II

Keynes ekonometri hakkında çok şüpheci olduğu halde (Son yirmi yıl içinde yapılanların Keynes'in kuşkularını ortadan kaldıracak bi-

(6) General Theory, s. 213

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çimde olduğu çok şüphelidir) yeni istatistiksel çalışmaları mümkün kılan odur. **How to Pay The War** (Savaş'ın Finansmanı) da modern çift kayıt sistemine göre hazırlanmış ve verileri Erwin Rothbarth tarafından toplanmış ilk Milli Gelir tablolarını o kullanmıştır, ve onun etkisiyle bu metod resmen benimsenmiş ve şimdi bütün dünyaya yerleşmiştir.

Zamana ağırlık verilmesi iktisat teorisinin tarihle ilişki kurmasına da neden olmuştur. Keynes bir bilim adamının titizliğinden yoksundu. Bir tezi açıklamak için herhangibir örneği seçerdi. Eğer örneklerden biri ona ihanet ederse bir başkasını bulurdu. Shakespear'in dehası gibi bir dehanın ancak bir enflasyon döneminde ortaya çıkacağı gibi[7] veya zaman zaman zelzeleler olup yeniden inşa faaliyetlerini hızlandırmadıkça medeniyetin kurulamayacağı[8] gibi çılgınca tezler öne sürmüştür. Bu kaygısız öneriler, analizin paradokslarını belirtmek için kullanılan yapay süslerden ibaretti. (Keynes iktisat tarihini ciddi olarak ele almayı yetmiş yaşına geldiğinde yapmayı tasarlıyordu. Bunu nasıl yapacağını ise bugün kestiremiyoruz.) Keynes bir tarihçi olmadığı halde, **Genel Teori** iktisat tarihinin analitik biçimde incelenmesi için geniş bir alan yarattı. Ondan önce, bugün geçerliğini yitirmiş olan ve fiat hareketlerini altın arzı ile açıklayan teori dışında tarihle teori arasında hemen hemen hiç ilişki yoktu. Tarihte, kalkınmanın temel nedeninin teknik yenilikler olduğunu öğrenirken, teoride pek çok uygulama «belli bir bilgi düzeyinde» yapılıyordu. Yenilikler özel ve güç bir soruydu ve eğer cevaplandırılmaları mümkün olsa bile, öneri her biri dengede iki farklı bilgi durumunu ayrı ayrı ele almak suretiyle geliştiriliyordu. Marx'ın ıslah edilmiş bir şeklini akademik doktrine getiren Schumpeter kendi sistemini yeniliklere dayandırmışsa da ortodoks yaklaşımdan pek az uzaklaşabilmiştir. Ancak Keynes'in geleneksel bağları koparmasından sonradır ki gerçek yerini bulmuştur.) Tarihte, ekonomik sistemlerin gelişmesini ve çökmesini öğrenirken, teoride Robinson Crusoe'nun adasında yaşamı yönlendiren bir dizi ilkeler vardı ve Robinson Crusoe hayali köylülerle (Londra veya Chicago'da olacağı gibi) kumaş ve şarap değiş tokuşu yapıyordu.

Tarihte, uluslar değişik biçimlerde ve büyüklüklerde olup çeşitli coğrafya özelliklerine ve sosyal geleneklere sahipken, teoride sadece

(7) Treatise on Money, cilt II, s. 154
(8) General Theory, s. 129

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

A ve B olarak şekilleniyor ve herbiri sadece miktarları farklı olan aynı ürtim faktörlerine sahip ve ayni ürünlerin ticaretini yapan ülkeler olarak ele alınıyordu.

Tarihte, her olay kendi sonuçlarına sahiptir ve o olay olmamış olsaydı ne gibi sonuçlar ortaya çıkardı? sorusu gereksiz bir spekülasyondan ibaretken, teoride sistemin ulaşacağı tek bir denge durumu vardır ve sistemin nereden yola çıktığı önemli değildir.

Genel Teori doğal olmayan engelleri aradan kaldırarak tarih ile teoriyi tekrar biraraya getirdi. Fakat teorisyenler için zamanı ele almak kolay olmamıştır. Aradan yirmi yıl geçmiş olmasına rağmen uyanan Prenses hâlâ şaşkın ve dalgın haldedir.

Keynes de ayakları üzerinde sendelemeden duramıyordu. Zaman boyutu olmayan çoğaltan hakkındaki düşünceleri[9] son derece kuşkuludur. Analizin, parıltılı çelişkilerle çevrili sabit kısmı, hernekadar bir zaman anında ortaya çıkan yatırım oranındaki değişmenin etkilerini izlemek iddiasında ise de, statik kısa dönemli denge durumlarının karşılaştırmasına dayalıdır.

Keynes sadece çok kısa dönemli sorularla ilgiliydi. (Sık sık şöyle derdi: «Uzun dönem alt sınıf öğrencilerine (undergraduates) ait bir konudur».) Ve onun için farklı durumlara ait yapıların mukavesesi ile değişmenin sonuçlarının izlenmesi arasındaki ayrım, hernekadar Sir Dennis Robertson ile aralarında şiddetli tartışmalara neden olmuşsa da[10], pek fazla önemli değildi. Fakat uzun dönem sorunlarına gelince bu ayrım kaçınılmazdır ve yüzmeyi dengenin sakin sularında öğrenenler, tarihsel analizin gereklerini çok rahatsız edici bulurlar. Hâlâ, donmuş bir havuz üstüne konan ördek gibi kayıp, sendeliyoruz, güçlükler içinde bocalayıp duruyoruz.

Statik dengeyi en azından kapital birikimi ile ilgili olarak kaldırdık. Tasarruf arzusunu, yatırım isteğinden ve her ikisini de bekleyen bir stokun arz fiatından ayırmayı öğrendik. İktisatın diğer dallarında zaman boyutu olmayan dengenin tarihsel gelişme ile ikame edilmesi için uzun bir mücadele döneminin geçirilmesi gerekiyor.

---

(9) General Theory, s. 122

(10) Bkz: M. G. JOHNSON, «Some Cambridge Controversies on Monetary Theory» Review of Economic Studies, 1951-2, XIX (2) 40.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Keynes nisbi fiatlar teorisi ile ilgilenmedi. Gerald Shove, Maynard'ın kıymet teorisini anlamak için gerekli yirmi dakikayı hiçbir zaman ayırmadığını söylerdi. Bu konularda geleneksel teoriyi yalnız başına bırakmaktan memnundu. Uzun süre Marshallyan bavulu beraberinde taşıdı ve hiçbir zaman giyemeyeceği elbiseleri atmak için bu bavulu açmadı. Keynezyen devrim ancak şimdi bu alanda da yolunu açmak için yavaş bir mücadele veriyor.

III

Entellektüel atalet içinde ilerleme çok yavaş ortaya çıkar. Hataları ortadan kaldırmak için kabul edilmiş bir yöntem bulunmayan bir konuda, doktrinler uzun bir ömre sahiptir. Bir profesör kendisine ne öğretildiyse onu öğretir ve öğrencileri hocalarına olan özel saygıları nedeniyle, hocalarını eleştirenlere karşı, sadece bu hocanın öğrencileri oldukları için, karşı koyarlar.

Pigou ve Marshall ile ilgili olarak bu konuda ayrıntılı bir örneğe sahibiz. Pigou'nun Genel Teoriyi değerlendirmesi[11] sert, şiddetli ve daha sonradan kendisinin de kabul ettiği gibi mantıksal yönden yanlıştı. Pigou'nun bu şekilde davranmasının nedeni, Keynes'in Marshall'a hücum ediş tarzının kendisini çok üzmesiydi.

Eğer yapmak isteseydi, Keynes'in Marshall'a karşı «cömert» davranması, Marshall'ın Ricardo'ya yaptığı gibi, çok kolay olacaktı. Yani kendi fikirlerini kolaylıkla Marshall'a yükleyebilirdi. Çünkü Marshall'ın görüşlerindeki belirsizlik, Ricardo'dan çok daha kolay bir biçimde, istenildiği şekilde yorumlanmaya elverişliydi. Fakat Keynes, (Adam Smith'in şairlerinin aksine) kindarlıktan uzak ve kendinden emin olduğu için herhangibir dış yardıma gereksinme duymadan Marshall'ı fikirlerine ençok karşıt olan kişi olarak seçmeyi, onu ezip yoketmeyi, alay etmeyi ve ezilenler üstünde dans etmeyi tercih etti. Çünkü kendisi için en önemli şeyin, yeni bir şey söylediğinin insanlar tarafından farkedilmesini sağlamaktı. Eğer nazik ve yumuşak olsaydı, eğer bilimsel uyarı ve akademik ihtiyat yöntemini kullansaydı kitabı dikkati çekmeden kaybolup gidecek ve işsizlik içinde çürüyüp giden milyonlarca ailenin kurtuluş ümidi olmayacaktı. Kitabının geleneksel teorinin kursağına oturmasını ve dolayısıyla ya kusmaya veya onu usulüne uygun biçimde çiğnemeye mecbur kalmalarını istiyordu.

(11) Economica, May 1936

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Pigou onu kustu. Fakat eminim ki bunu, içinde kendisi için hatır kırıcı görüşler olduğu için değil fakat Marshall'a olan sadakatine dil uzatıldığı için yaptı.

Pigou ayni kitabı on üç yıl sonra tekrar eline aldığında ve onu serinkanlılıkla okuduğunda pek çok konuda onunla ayni şekilde düşündüğünü ve Keynes'i yanlış gösterenin kendi değerlemesi olduğunu görünce şaşırdı. O emekli olmuş, Keynes ise ölmüştü, fakat Pigou Üniversite öğrencilerine, kendi değerlemesinden doğan hataları tamir için iki konferans vermesine müsaade edilmesini istedi[12]. **Genel Teori**, fakültedeki danışmanlarının okuyup okumadıklarına dikkat etmeyeceği bir başka klasik kitap haline gelen genç insanlar için çok esrarlı, eski savaşları yaşamış olanlar için ise hareketli ve değerli bir tablodur.

O şimdi bize, kişisel duyguların eski fikirlere yeniler karşısında nasıl bir savunma yaratacağının olağanüstü açık bir örneğini verir.

Kuşkusuz tamamiyle entellektüel olan bir yönü de vardır. Yeni fikirler sadece yeni oldukları için zordur. Devamlı tekrarlanmaları, eski fikirlerin çatlaklarını ve tutarsızlıklarını bir ölçüde giderirken yenilerin benimsenmesi zordur. Yeni fikirlerin kendilerine yolaçacak Keynes gibi buldozere ihtiyaçları vardır.

Denge teorisinin yaşamını sürdürmesinin bir de psikolojik nedeni vardır. Denge kavramının dayanılmaz bir cazibesi vardır, mükemmel bir şekilde çalışan bir makinanın sessiz uğultusu, zıt etkilerin açıkca görülen dengesi, tesadüfi bir değişiklikten usulca ve kendiliğinden kurtulma! Dengede Freudian bazı şeyler de olabilir mi? Ana rahmine dönme özlemi ile ilgili midir? Entellektüel yönden yetersiz olan bir fikrin nasıl olup ta bu kadar etkileyici olduğunu açıklamak için psikolojik bir açıklama aramak zorundayız.

IV

Denge kavramı kuşkusuz, analizin vazgeçilmez bir aracıdır. Marx bile, tasarruf ve yatırım ile kapital birikimi analizini yaparken analizi basitleştirmek için «basit yeniden üretim» kavramına başvurmustur. Kapital malları stokunun sabit tutulduğu basit yeniden üretim hali ile Pigou'nun «mevcut durgun durum»u arasında büyük benzerlik vardır.

(12) Bkz: «Keynes's General Theory, A Retrospective Review»

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Fakat denge kavramını kullanmak için onu yerli yerinde tutmak gerekir. Denge kavramının yeri bir analitik önerinin başlangıç aşamasıdır. Onu gerçek olaylarla test edilecek bir hipotezi belirlemek için kullanmamak gerekir. Çünkü kesinlikle biliyoruz ki gerçekleri bir denge durumunda bulmak mümkün değil. Bazı yazarlar uzun dönemi gelecekte bir gün ulaşacağımız bir tarih gibi düşünmektedirler. Hatta bazan, eğer denge durumunda bazı şeylerin doğru olacağı gösterilebilirse, meselâ ithalat eşittir ihracat veya kâr normal kâra eşittir gibi; denge halinin her gün bu gün veya gelecekte, gerçekleşmemesinin fazla önemli olmayacağını öne sürerler. Bu tarz düşüncenin çağdaş bir örneğini vermek için uzun dönemde her monopolün ortadan kalkacağı söylenir.[13] Bu acele ile yapılan bir genelleme olarak görünür, fakat önemli olan nokta bu değildir. Önemli olan nokta bu önerinin ortadan kalkmayan Allah'ın her günü bir sürü monopolün mutlu bir biçimde yüksek kârlar elde etmesi gerçeğine rağmen monopol kârının önemli olmadığını öne sürmek için kullanılmasıdır. «Uzun dönemde hepimiz ölüyüz.» Fakat hepimiz birden ölecek değiliz.

Uzun dönem dengesi kaygan bir yılan balığıdır. Marshall'ın uzun dönemle kastettiğinin belli bir süre sonrasının geleceği olduğu açık tır ve bu yararlı bir isimlendirmedir. Fakat o bununla yetinmeyip kendisine yaklaşılmak istendikçe yerdeğiştiren bir denge durumunu tartışmaya yönelmiş ve bir düzlem diyagramının üç boyutlu durumları içinde herşeyi arap saçına çevirmiştir[14].

Kendisine yaklaşılmak istendikçe yer değiştiren bir denge eğilliminden sözetmenin bir çelişki olacağını kimse inkâr edemez. Buna rağmen kavram yine de varlığını sürdürmeye devam eder. Bunun içindir ki bu kavramın devamlılığını aklı aşan bazı psikolojik açıklamalarda aramak zorundayız.

Marshall zamana yervermeyen kavramlarla gerçek yaşama uygulanacak genellemeler yapmanın güçlüğünün farkındaydı. Normal fiat «eğer yaşamın genel koşulları ekonomik güçlerin tüm etkilerini ortaya koymasına yetecek zaman süreci kadar durgun kalırsa ortaya çıkacak değerdir.»[15]

---

(13) Peter Wiles; «Are Adjusted Roubles Rational», Soviet Studies, October 1955, s. 144

(14) Principles, Appendix H.

(15) Ibid, s. 347

Sir Dennis Robertson, bu yargıyı, bununla tatmin olmayacak bir eleştiricinin yoldan çıkmış bir kişi olacağını düşünerek, öfkeyle tekrarlar[16]. Fakat, belli bir durumda mevcut ekonomik güçler tamamen birbirine zıt ise ne olacaktır? Mesela yapılan yatırım kâr beklentilerinin sonucu olan bir tarafı, kâr beklentileri ise gerçekleşmeyecek diğer tarafı oluşturursa? Eğer yeterli zaman varsa bu güçlerin işleyişinin neden olacağı denge nedir? Ve herhangibir durumda «durgunluk şartları» belli bir nüfus ve kapital miktarına mı, belli bir büyüme oranına mı, yoksa büyümenin belli bir hızına mı uygulanır?

Eğer bu bilmeceler cevaplandırılabilseydi ve filj durumun yönelme eğiliminde olacağı normal noktaya ulaşmak için gerekli zamana belirli bir anlam verilebilseydi bile, gerçek durumun denge durumundan ne kadar uzak olacağını, araştırmak zorundayız; Normal durumun hızına oranla, normale doğru gösterilecek tepkinin hızı nedir? Hangi durumlarda fark büyüyor, hangilerinde küçülüyor? Bunlar ilginç ve önemli sorulardır, fakat Keynezyen devrimin hükmü altına giren özel bir bölüm-konjonktür teorileri- dışında ender olarak ele alınmış ve kendi haline terkedilmiştir. Teori normal durumun tanımlandığı yerde kalmış ve denge ninnisi daha fazla araştırmayı uyutmuştur.

V

Bunlar, Keynes öncesi fikirlerin yaşamasının ve yeniden canlanmasının ikinci derece nedenleridir. Temel neden için ideolojik alana bakmamız gerekiyor. Keynes, neo-klasiklerin özel egoizmle Kamu hizmeti arasındaki uzlaştırmalarını tahrip ederek ahlak sorununu iktisata yeniden getirdi. Ayrıca bir zayıf tarafı daha gösterdi. İnsan yaşamında, benim çıkarımla başkalarının çıkarı arasındaki uzlaşmazlığa benzer bir başka uzlaşmazlık daha vardır. Bu da şimdiki benle gelecekteki ben arasındaki uzlaşmazlıktır. Neo-klasik ideoloji bu ihtilafı çözmek yerine ondan uzak durmayı tercih etmiştir. Basiret, fazilete benzer ve nefsini kontrol etmeyi gerektirir. Bir fedakarlık olarak **bekleme** kavramı, servet sahibinin devamlı olarak bu serveti «bugünkü zevkler» için tüketme eğiliminde olduğu ve faizin onu bundan alıkoymaya yönelten bir «ödül» olduğu fikri ile ilgilidir.

---

(16) Lectures on Economic Principles, Vol. I, s. 95

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Neo-klasik sistemin ekonominin bütünü hakkında bu kadar belirsiz olması ve bütün dikkatini nisbi fiatlar üzerinde toplaması, temel soru olan gerekli faiz oranı sorusunu böylesine yetersiz bir durumda bırakmasına imkan veriyordu. Eğer ben geleceği iskonto edersem, o gelecek, bu güne dönüştüğü zaman, kendimi tekmelemem gerekir. Toplumun optimum tasarruf oranı bu tarz kalınkafalı tiplere mi emanet edilecek? Ya gelecek nesiller ne olacak? Aile duygusu zayıf bir destektir, çünkü tasarruf için en büyük gelir fazlasına bekârlar sahiptir. Birikimin sona ereceği bir durgunluk hali, Marshall'ın takipçileri için bu tür cansıkıcı sorulardan kaçınmak için bir sığınaktı.

Genel Teori'den on yıl önce Keynes **laisser faire**'in cenaze nutkunu söylemişti:

Önce Laissez-Faire'in zaman zaman dayandığı metafiziksel veya genel ilkeleri ortadan kaldıralım. Fertlerin ekonomik faaliyetlerinde alışılmış bir «doğal hürriyet»e sahip oldukları doğru değildir. Malik Olanlara veya Elde Edenlere devamlı haklar veren bir «sözleşme» yoktur. Dünya, özel ve toplumsal çıkarların daima uyuşacağı biçimde yukarıdan idare edilmiyor. Burada, aşağıda da onların uyuşacağı bir uygulama yok. Kişisel çıkarı aydınlatan İktisatın Prensipleri'nden onun daima toplumsal çıkarlara uygun çalışacağı önermesini çıkarmak doğru değildir, kendi amaçlarına ulaşmak için ayrı ayrı hareket eden fertler, bu amaçlara ulaşmak yönünden ekseriya çok zayıf veya çok bilinçsizdir. Tecrübeler, fertlerin bir sosyal birlik oluşturdukları zaman, ayrı ayrı hareket etmeleri haline oranla daha az isabetli davrandıklarını göstermiyor.

Bu nedenle soyut temeller yerine Burke'nin «kanun yapmanın ne ince noktası, yani, toplumsal bilinci yönlendirmek için devletin ne yapması gerektiği ile, mümkün olan en az müdahale ile fertlerin gayretlerine neyin terkedilmesi gerektiğinin belirlenmesi» diye belirlediği konuyu ayrıntılı biçimde incelememiz gerekir. Bentham'ın unutulmuş fakat yararlı sınıflandırması olan Gündem (Agenda) ile Gündem dışı (Non-Agenda) ayrımını dikkate almaya ve bunu yaparken de Bentham'ın devlet müdahalesinin «genellikle gereksiz» ve «genel'ikle zararlı» olduğu yolundaki önyargısını dikkate almamaya mecburuz.[17]

---

(17) Essays in Persuasion, s. 312-13

Laisser-Fair'in Sonu'nda Keynes birikim problemi konusunda sadece şunları söylüyordu:

İkinci örneğim Tasarruf ve Yatırımla ilgilidir. Toplumun bir bütün olarak ne kadar tasarruf etmesi gerektiği, bu tasarrufların ne kadarının yabancı yatırım olarak yurtdışına gitmesi gerektiği ve yatırım piyasasının mevcut organizasyonunun tasarrufları en üretken ulusal kanatlara göre dağıtıp dağıtmadığı konularında eşgüdümlü bir karar mekanizmasının gerekli olduğuna inanıyorum. Bu meselelerin tümüyle şimdi olduğu gibi özel değerlendirmelerin ve özel kârın tesadüflerine terkedilmemesi gerektiğini düşünüyorum.[18]

Ama mesele olarak potansiyel tasarrufların işsizlik içinde israf edilmemesi, yatırılabilir kaynakların kullanılması gündeme **(Agenda'ya)** eklendiği zaman sanki gündem dışında **(Non-Agenda)** pek az değerli şey kalmış gibi görünür.

Temel nokta hakkında tartışmak imkansız hale gelmiştir. Fakat Keynes'in eski doktrinlere özlem duyduğu anlar vardır.

«Genel Teori'nin yolaçabileceği Sosyal Felsefe», okuyucunun umduğundan çok daha az radikaldir:

Bizim bu gün kabul gören klasik iktisat teorisini eleştirimiz onun analizinde mantıksal çatlaklar bulmaktan çok onun zımni faraziyelerinin çok ender olarak gerçekleşeceğini veya hiç gerçekleşmeyeceğini ve bu nedenle gerçek dünyanın konomik problemlerini çözemeyeceğini işaret etmekten ibarettir. Fakat eğer merkezi kontrollarımızla gerçeğe yakın bir tam istihdam üretim seviyesine yaklaşılmasını başarırsa, klasik teori bu noktadan sonra yine varlığını sürdürür. Eğer üretim hacmini bir veri olarak kabul edersek, yani klasik düşünce kalıbının dışındaki güçler tarafından belirlendiğini farzedersek özel kişisel çıkarın; neyin üretileceğini, üretim faktörlerinin hangi oranda birleştirileceğini ve üretim değerinin bunlar arasında nasıl dağıtılacağını belirlemesine karşı çıkmak için bir neden yoktur[19].

Bu sınırlandırılmış kurallıkta **laisser-faire** gelişmesini sürdürebilir; buradan kaybedilen araziyi tekrar ele geçirmek için saldırılar düzenleyebilir. Eski ideoloik güjçlerin, uzun dönemde kaynakların optimum dağılımı fikri etrafında bu canlanmasıdır ki Kıymet ve Bölüşüm

(18) İbid., s. 318
(19) General Theory, s. 378

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Teorisinin tarihsel zamanla ve Refah teorisinin de insan yaşamıyla ilgilenmesinde çok yavaş bir ilerleme kaydedilmesine neden olmuştur.

VI

Bütün bunların en acımasız biçimde kesilmesi, Keynes'in gümrük tarifelerinin onu koyan ülkeye zarar vereceği yolundaki teoriyi reddetmesiyle olmuştur. Salt teoriyi ve Bickerdike'in önerisini incelememiştir. Aksine çok daha basit ve daha doğrudan bir biçimde talebi yabancı mallardan yurtiçi mallara kaydıracak bir gümrük tarifesinin yurtiçi sanayilerde istihdamı arttıracağı konuşu üzerinde durmuştur.

Keynes, Pharisee mezhebinin[20] en katı biçiminde, yaşadığı dönemde dogmatik bir Serbest-Ticaretçidir. Eski fikirlerine fazla sadık olmadığı için, **Genel Teori**'de kendisini, şimdi hücum edeceği doktrinin temsilcisi olarak görür:

Belki en iyisi, bir örnek olarak benim ne yazdığımı nakletmek olacak. 1923 de klasik okulun kendisine öğretilenlerden kuşku duymayan ve hiçbir endişesi olmayan sadık bir öğrencisi olarak şöyle yazdım: «Himayenin yapamayacağı tek birşey varsa, o da, işsizliği gidermektir... Himaye için muhtemel yararlarına dayalı bazı öneriler vardır ve bunları cevaplamak ta kolay değildir. Fakat işsizliğin giderileceği iddiası, Himayeci yanılgının en somut ve en kaba şeklidir.[21]

Bu görüş gerçekte, esas doktrinin bir parçası değildi. Çünkü Serbest Ticaret doktrini, tam istihdamı veri olarak kabul eden bir model içinde oluşturulmuştu. Bu nedenle, bu görüş, o yıllarda öğretilen «halk iktisatı» nın bir parçasıydı.

Neoklasik düşüncenin aşağı inişini belirlediğini söylediğimiz çalışmada önce şu görüş öne sürülmüştür: «İthalatı azalttığımız zaman uzun dönemde ihracatı azaltmaktan da kaçınamayız.»[22] (Bu görüşe göre ondokuzuncu yüzyıl ekonomisinin övünç kaynağı olan yabancı yatırımın ortaya çıkmaması gerekirdi.) İkincisi, bir ihracat fazlasına **sahip olabilirdik**, fakat bu kendi ülkemizde değil yabancı ülkede yatı-

(20) Pharisee, musevilerde dini bir tarikat adıdır. Aynı zamanda iki yüzlü kimse anlamına da gelir. Yazarın bu ikinci anlama atıf yaptığı aşağıda belli olmaktadır. (Çeviren)

(21) İbid., s. 334

(22) Tariffs: The Case Examined, s. 53

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rım yaptığımız anlamına gelir[23] ve nihayet eğer işsizlik için birşeyler yapılacaksa bunun en iyi yolu yurtiçinde ev ve yol yatırımı yapmaktır. Kuşkusuz bu son öneri bir politika tavsiyesi niteliğindeydi (aslında o devrin koşulları içinde, bir miktar himaye veya devalüasyon devlet inşaatı politikası için gerekli yardımcılar olacaktı.) Fakat bu tartışmanın yazarlarının gördüğü gibi bu öneri Çin'de kıtlık olduğunda öne sürülen mazerete benziyor: Kendi halkım içinde bu kadar muhtaç insan varken Çin'deki kıtlık için açılan kampanyaya neden katılayım? Kimseye bağışta bulunmayacağım!

Serbest Ticaret taraftarları arasında, diğerleri arasında olduğu gibi, bu tarz kamu harcaması programlarına ne kadar yer vermenin yerinde olacağı ve bunların doğal ve gerekli yeniden düzenlemeleri ne ölçüde geciktireceği konusunda değişik görüşler vardır. Fakat, üretim faktörlerinin devamlı bir işsiz kısmı olacağını gösteren yönü ile Serbest Ticaretin sarsılmayan bir durumu vardır. Çünkü Serbest Ticaret, uluslararası işbölümüne uygun olarak, yaratacağı alış verişle ücret politikası, yatırım ve işletme koşullarının yol açacağı istihdamdan daima daha fazlasını yaratacaktır.[24].

Bu örnek bir kere daha, bir ideolojinin gerçekten ne kadar az mantığa ihtiyacı olduğunu gösteriyor. Keynes'in Serbest Ticaret görüşüne gösterdiği vefasızlığa karşı koparılan büyük feryat, ki sağlam kişileri ağlatmıştır, bir ideolojinin kendi yararlılığını ne kadar uzun süre devam ettirebileceğini göstermiştir. İngiltere'nin en büyük ihracatcı ulus olduğu bir zamanda telkinlerine en azından vatan severlik yönünden ihtiyaç duyulan, doktrinler, 1930 larda çok az kıymet taşımışlardır.

Serbest Ticaret doktrini moral problemin neoklasikler tarafından nasıl ortadan kaldırıldığının ve Keynezyen Devrim tarafından nasıl tekrar geri getirildiğinin en açık delilidir. Serbest Ticaret doktrinin de, Bickerdike'in unutulan itirazı ve Marshall'ın okumayan itirazı notları ile birlikte, öyle görünüyor ki fazilet ve kişisel çıkar birbirinden ayrılmazdı. Serbest Ticaret sadece bir bütün olarak dünya için değil fakat her ulus için de iyiydi. Hiçbir ulus, ne işsizliği başkaları-

(23) Loc. cit., s. 56
(24) Op. Cit., s. 74

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

na ihraç ederek ne ticaret dengesini kurarak ve ne de fiatlarda bir avantaj sağlayarak kendisi için bir şeyler elde edebilir. Ulusal çıkar herkese yararlı olacak politikaları gösterir. Himayeden doğacağı söylenen yararlar sadece bir yanılgıdır.

Keynes bencil ve diğergâm motiflerin bu mutlu sıralamasını bozdu ve bizi tekrar, benim daha çok sizin daha az kazanacağınız gerçek dünyanın rahatsızlığı içine itti.

VII

Genel Teori, ele geçirdiği alan içinde, ilim yönünde büyük ilerlemeleri mümkün kılmışsa da yine fikirlerin önce metafiziksel biçimde ele alındığının güzel bir örneğini vermiştir. Likidite tercihi, tıpkı **fayda**'nın mallara olan taleple satın alma gücü arasındaki ilişkiyi belirlemesi gibi; paraya olan taleple faiz oranı arasındaki ilişkiyi belirlemiştir ve para ile faiz oranı da (mallar ve satın alma gücü gibi) gerçekten ayrıntılı biçimde incelemek istediğimizde güçlük yaratan kavramlara dönüşmüştür. Evrensel bir psikolojik kanuna dayandırılmış olan marjinal tüketim meylinin sabitliği fikri bir hüsnü kuruntuya dönüşmüştür, ve kapitalin marjinal etkinliğinin gerçekten işlerliği olan bir tanımı hâlâ aranmaktadır. Bu kavramlar olmaksızın da **Genel Teori**nin kendi ayakları üzerinde nasıl durduğunu görmek mümkün değildir.

Burada metafiziğin, doğruyu söylemek gerekirse, dozu azdır ve söküp çıkarmak fazla zahmeti gerektirmeyecektir. **Genel Teori**'de ideoloji yüklü büyük kavram Tam İstihdam kavramının kendisidir.

İlkönce tanımlama problemlerini inceleyelim.

Pratik politika ile ilgilendiği zaman Keynes «tatmin edici» bir istihdam seviyesinden sözeder ve Keynezyen devrimin zaferinin resmen kabul edildiğini belgeleyen (henüz Hazine onu tümüyle benimsememişse de) 1944'ün White Paper'ında[25] Hükümet «yüksek ve istikrarlı» bir istihdam seviyesinin devam ettirilmesi sorumluluğunu yüklenir.

Bu tarz bir belirsizliğin, bir politika amacı belirlenirken yerinde bir ihtiyatlı davranış olduğu açıktır. Çok belirgin davranmak karşıtlara kozvermek olur. Ayrıca bilimsel alanda belirsizlik, kesinlikten daha doğrudur. Prof. Popper'in belirttiği gibi, ilim «rüzgar» gibi be-

(25) Cmd. 6257

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lirsiz terimlerle gayet iyi işleyebilir ve daha dar bir anlam belirlene ceği zaman, «saatte 20-40 mil arasında hıza sahip bir rüzgar» gibi sınırlarının belirlenmesi gerekir. «Fiziksel ölçmelerde» diye devam eder Prof. Popper; «bir hata olabilecek aralığı dalma dikkate alırız; kesinlik hiçbir zaman bu aralığın sıfıra indirilmesini veya böyle bir aralık yokmuş gibi davranılmasını gerektirmez, aksine açık seçik benimsenmesi gerekir.»[26]

Tam istihdam belirsiz bir kavram olma eğilimindedir. Herşeyden önce tam istihdamı oluşturacak haftalık çalışma saatinde keyfilik vardır. Ara sıra yapılan fazla mesai sayılacak mıdır? Sayılacaksa ne kadar sayılacaktır? Öte yandan herhangibir zaman anında mevcut iş gücünü oluşturan unsurların sayısı sorunu vardır. Evli kadınlar, öğrenciler, zengin rantiyeler, bunların hangisi iş gücüne dahildir, hangisi değildir? Ayrıca kendi işinde çalışanlar sorunu vardır. «gizli işsiz» terimi ilkdefa ekonomik durgunluk döneminde strand'de rastlanan kibrit satan çocuklar için kullanılmıştır. Daha sonraları da küçük bir arazi üzerinde tüm aileyi üretken kılmaya çalışan köylüleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Fakat bu nasıl bir üretkenliktir İşsizlik fert başına düşük üretimle gizlenmektedir. Bu kavramların herbiri ilgilenilen konuya uygun biçimde tanımlanabilir ve konunun gerektirdiği kesinlikte ele alınabilir.

Bir ideolojik sloganda ise bu belirsizlik yoktur. Tam istihdam iyi bir şeydir ve akıllıca bir politika ile ulaşılması mümkündür. Denge durumu gibi mübarek bir durumdur. Ne olduğunu söyleyebilmemiz gerekir.

Orijinal tanımlamasında Keynes istekli işsiz ile istek dışı işsizi birbirinden ayırır. İstekli işsiz «bir grup işçinin, belli bir reel ödülün altında çalışmak istemeyip piyasadan çekilmeleri» halinde ortaya çıkar. İstek dışı işsizliği ise şöyle tanımlar:

Eğer ücret mallarının fiatında, parasal ücrete göre küçük bir artış olursa cari parasal ücret düzeyinde çalışmak isteyen toplam emek arzı ile ayni ücret düzeyindeki toplam emek talebi, mevcut istihdam seviyesinden daha fazla olacaktır ki bu durumda insanlar istek dışı işsiz kalacaktır.[27]

---

(26) The Open Society and its Enemies, Vilt II., s. 18

(27) General Theory, s. 15

Ve yine:

Üretim, sembolik bir birim üretim faktöründen elde edilen marjinal gelirin, bu üretim için yeterli faktör miktarları mevcutken minimuma indiği düzeye kadar yükseldiği zaman tam istihdama ulaşırız.[28]

Üretimin «üst sınırı» nı belirleyen «emeğin marjinal zahmeti» dir.[29]

Emeğin zahmeti, Keynes'in gereği gibi düşünmeden beraberinde taşıdığı Marshalyan bagaja ait bir parçadır.

Marshall, böğürtlen toplayan bir çocuğun bir sonraki böğürtlenlerin **marjinal faydasının**, katlanacağı ek çalışmanın **marjinal zahmetini** karşılayıncaya kadar böğürtlen toplamaya devam edeceğini anlatır[30]. Kısacası, çocuk durma arzusu duyuncaya kadar böğürtlen toplamaya devam eder.

Sosyal sigortanın bulunmadığı bir dünyada mevcut ücretten bir işte çalışmakla hiç ücretsiz kalmak arasında bir tercih yapmak zorunda olan bir işçi için bu kavram çok sınırlayıcıdır. Marshall'ın bu önerinin saçmalığını görememesinin nedeni belki de Oxford ve Cambridge öğretim üyelerinin ücret sistemi ile ilgilidir. Bir öğretim üyesi, kolej kâr payını, harcadığı emek miktarından bağımsız olarak alır ve okutacağı öğrenci sayısı da buna bağlı değildir. Hepimiz öğrenci sayısı arttıkça marjinal zahmetin nasıl arttığını biliriz. Bundan bağımsız olarak elde edilen bir gelir sözkonusuyken, gelirin marjinal faydasındaki farkların önemsiz olacağı düşünülebilir.

Bir üniversite öğretim üyesi için gelirin marjinal faydasını deneysel olarak, işin zahmetinden ayrı tutmak ilginç bir fikirdir. Ona gittikçe daha çok ücret ödeyin ve sonra da belli bir sayıda öğrenci alması için öğrenci başına ödenmesi gerekenin nasıl değiştiğini inceleyin. Fakat maalesef böyle bir yaklaşım bilimsel olmayacaktır. Boş zamanın kıymeti kullanılabilir satın alma gücünden bağımsız değildir. Eğer alternatifi yapılacak hiçbir iş ve gidilecek hiç bir yer olmaması ise işin zahmeti gerçekte negatif olabilir. Aksine alternatifi ne kadar hoş ve pahalı bir zevk ise o kadar yüksek olur.

---

(28) İbid., s. 303
(29) op. cit. s. 26
(30) Principles, s. 331

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İşin zahmeti için önerilecek herhangibir ölçü esnek olmak zorundadır. Neoklasik çanta içindeki bütün kavramların çaresiz şekilde metafiziksel olanı işin zahmeti kavramıdır. Keynes bu kavrama herhangibir önem vermemiştir ve isteyen herkesin işbulabildiği bir durumun tam istihdam olduğunu öne sürecek basit tanımları kabule hazır olmuştur. Fakat bu ulaşılması mümkün olmayan bir üst sınırdır. İdeolojik yönden Tam İstihdama ulaşılamayacağı söylenemez.

Beveridge kayıtlı işsizlerle doldurulamayan boş kadro sayıları arasındaki ilişkiyi bir kriter olarak önerdi. Her iki rakamda gösterilmesi istenen şeyin çok kaba göstergeleridir ve her ikisi de tam kesin göstergeler olsa bile, bu ikisi arasındaki eşitlik emek arz ve talebi ilişkisinde önemli bir noktayı belirlemez. Çünkü doldurulamayan kadrolarla işsiz işçinin birlikte ortaya çıkması onların ya coğrafi yönden değişik yerlerde olmalarından veya boşlukların işsizler tarafından doldurulamayacak özel nitelikte işler olmasından meydana gelmiş olabilir. İşsizliğe oranla boş kadroların artması veya azalması, kısa dönemde talep değişmeleri için iyi bir gösterge olabilir. Öte yandan her ikisindeki düşme, zihni olarak emeğin hareketliliğinde ve işletme yönetiminin becerikliğinde bir düzelmenin olduğunu gösterebilir. Fakat herikisi arasındaki bir dengeyi belli bir «Tam İstihdam» durumunun göstergesi olarak ele almanın ciddi bir nedeni yoktur.

(Konudan bir anlık ayrılma yaparsak, Beveridge **Hür Bir Toplumda Tam İstihdam'ı**, birçok genç Keynezyene danışarak yazarken ortalama yüzde üçlük bir işsizlik oranı, cüretkâr bir amaç olarak görünüyordu. Bu orana oniki yıldan önce dokunmamak fikri; yüzde iki oranının son derece tehlikeli sayıldığı bir dönemde, çok aşırı bir hüsnü kuruntu olarak görülmüştür.)

Eğer aynı serbest ücret pazarlığı ve sendikaların aynı davranış altında çok düşük bir işsizlik düzeyine ulaşır ve bunu devam ettirirsek, artan ücretler, artan fiatlar ve tekrar artan ücretler şeklinde oluşan kısır çember devamlı hale gelir. Böyle bir durumda «tam istihdam noktası, bir denge durumundan uzak, ve kenarına varıldığında para değerinin dipsiz derinliklere düşeceği bir ucurum»[31] olarak tanımlanabilir. Böyle bir tanımlama üzücü bir gerçeğe dönüşmüştür ve hem Tam İstihdamın ve hem de İstikrarlı fiatların iyi şeyler olduğu yolundaki ideoloji yönünden sıkıntı yaratmıştır. Bazan şöyle bir çözüm bu-

(31) Joan Robinson, «Essays in The Theory of Employment», s. 24

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lunmuştur: Ücretler yükseldiği zaman **tam istihdam üstü** bir İstihdam vardır ve bu durumda Tam İstihdamı parasal ücretlerin verimlilikten daha hızlı artmasını önleyecek yeterli işsizliği içerecek şekilde tanımlamak gerekir. Bu tür bir öneri, belli bir işsizlik oranının mesela yüzde üç diyelim, fiatları istikrarlı tutacağı şeklinde keyfi bir varsayımla ve bu işsizlik seviyesini devam ettirmeyi amaçlamanın uygun bir politika olacağı tavsiyesi ile birlikte öne sürülür[32].

Genel Teori'yi Keynes'ten ayrı olarak keşfeden Michal Kalecki, Keynes'e göre daha kötümser sonuçlara ulaştı. Savaş yıllarında yeni teorinin çok sağlam bir şekilde kurulduğu ve eski konjonktürün bertaraf edildiği açıkca görüldü ve Kalecki kendimizi bir politik konjonktür altında bulacağımızı tahmin etti:

Durgunluk halinde yaygın işsizliği önlemek için, ya kitlelerin baskısıyla veya onsuz, borçlanarak finanse edilecek kamu yatırım'arına başvurulacaktır. Fakat bu yöntemi müteakip iyileşme döneminde yüksek istihdam düzeyini devam ettirmek için kullanmaya teşebbüs edilirse «iş dünyası liderleri» nin muhalefeti ile karşılaşmak sözkonusudur. Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere tam istihdamın devamı onların hoşuna gitmez. İşçilere «elini sürme» denecek ve «sanayiin kaptanları» onlara «bir ders vermeye» hevesli olacaktır. Bundan başka konjonktürün yükselme dönemindeki fiat artışı küçük, büyük bütün rantiyelerin zararına olacak ve onları «iyileşme yorgunları» haline getirecektir.

Bu durumda muhtemelen büyük iş çevreleri ile rantiye çıkarları arasında güçlü bir blok oluşacak ve onlar durumun açıkça iyi olmadığını söyleyecek birden fazla iktisatcı bulacaklardır. Bütün bu güçlerin ve özellikle büyük iş çevrelerinin ki kural olarak bakanlıklarda etkilidirler - baskısı büyük bir ihtimalle Hükümeti bütçe açığını azaltıcı geleneksel politikaya dönmeye zorlayacaktır. Devlet harcamaları tekrar eski seviyesine geldiğinde durgunluk tekrar baş gösterecektir...

«Politik konjonktür» rejimi mevcut düzeyde, ondokuzuncu yüzyıl kapitalizminde olduğu gibi bir sun'i tekrar iyileştirme olacaktı. Tam

---

(32) Cf. J.E. Meade, «The control of Inflation» Ayrıca bkz: «Can the level of Unemployment Explain Changes in Wages?» Oxford Institute of Statistics Bulletin, May, 1959

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İstihdama ancak iyileşmenin zirvesinde ulaşılabilecek, durgunluk ise nisbeten daha hafif ve kısa ömürlü olacaktı.»[33]

Belki büyük iş çevrelerinden daha çok şehire, bütçe açıklarından daha çok para politikasına önem verilmiş olacak, fakat yukarıdaki açıklama bütünüyle gerçeğe yaklaşacaktır.

Bununla beraber, düşük işsizliğe karşı gösterilen tepki nisbeten zayıf olmuştur (en azından İngiltere'de); kuşkusuz yüksek işsizliğe yeniden dönüş şiddetli tepkilerle karşılaşacaktır. Genellikle Tam İstihdam geleneksel bir politika amacı olmuştur.

Keynes'in amaçladığı gibi Tam İstihdamın ulaşılabilir olması fikri **Laisser-Faire**'in yeni savunması olmuştur. Bunun için de sadece özel teşebbüs sisteminde göze çarpan bir eksikliğin giderilmesi gerekliydi, ve böylelikle sistem tekrar ideal hale gelecekti.

Tam İstihdam (tam istihdam aşamasını önlemek için gerekli bazı sınırlamalarla) tutucu politikanın bir amacı haline gelmiş ve Sosyalist eleştiriye karşı en güçlü silah olmuştur. «Şikayete alıştınız. Biz yüksek ve kronik bir işsizliğe müsaade eden bir kapitalist sistemin savunulamayacağını kabul ediyoruz ve şimdi size yüksek ve istikrarlı bir istihdama sahip bir kapitalizm sunuyoruz. Şikayet edecek bir şeyiniz kalmadı!»

Marksist eleştiriciler Keynes'in teorisinin kendi açılarından tepkici sonuçlar doğuracağını anlamışlardır. Bu nedenle onun analizinin mantığını inkar etmişler ve hatta kendilerini Keynes'in ilk önce saldırdığı finansman yalanının destekleyicileri ile ittifak halinde bulmuşlardır. Mesela Prof. Baran, refahı sadece silahlanma harcamaları ile devam ettirebilen bir ekonomik sistemin insanlığa bir tehdit oluşturacağını, ahlaki yönden iğrenç olduğunu ve politik yönden saygınlığı olmadığını göstermekle tatmin olmamış ayrıca Miktar Teorisi'ni ele alarak bu sistemin işlemeyeceğini çünkü devlet harcamalarının enflasyona sebep olacağını öne sürmek zorunda kalmıştır.[34]

Bu, mantıkla ideoloji arasındaki karışıklığın bir başka örneğidir. Keynes, kapitalist sistem için en belirgin eksikliğinden kurtuluş yolu

---

(33) «Political Aspects of Full Employment» The Political Quarterly, October/December 1943.

(34) The Political Economy of Growth, s. 124

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

göstermiş olduğundan, tepkici bir kişidir ve bu nedenle de teorisi yanlıştır.

Fakat eğer teorisi yanlışsa kendisinin de tamamen zararsız olması gerekir. Teşhis doğru olduğu için, tedavinin işe yarayacağı ve hastanın hayatının uzayacağı görülmüştür. Bu ise, aksini bekleyenleri sinirlendirmiştir.

Tam İstihdamın bir sağ-kanat sloganı haline gelmesinin nedeni şudur: eğer istihdamın kendisi bir amaç ise onun içeriği hakkında herhangibir soru sorulamaz. İş ne içindir? Sadece işçiyi yaramazlıktan uzak tutmak için. Herhangibir ürün bir diğeri kadar iyidir.

Keynes eski **Laisser-Faire** geleneğinin kalın ve karanlık duvarlarına sızabilmek için kendi paradokslarını ateşledi:

Eski Mısır iki kat talihliydi ve kuşkusuz bu talihini efsanevi zenginliğine borçluydu. Bu servet içinde iki tür faaliyeti vardı. Yani, piramit yapımı ve kıymetli maden araması. Bunların meyvaları, insan ihtiyaçlarını onları tüketmekle karşılamak mümkün olmadığından bollaşıp bayatlamaz. Ortaçağlarda katedraller yapıldı, ağıtlar yakıldı. İki piramit, ölü için iki kütle, bir taneye göre iki defa kıymetlidir fakat Londra'dan York'a iki demiryolu böyle değildir. Bizler öylesine duyarlıyız ve kendimizi basiretli finansmancılara benzetmek için öylesine eğitmişiz ki gelecek kuşaklara içinde yaşayacakları evler yaparak «finansman» yüklerini arttırmadan önce dikkatlice düşünüp taşınıyoruz ve bu yüzden de işsizlik sorunundan kurtulmanın bu tür kolay çözümlerinden yararlanamıyoruz[35].

Ayrıca Keynes yatırım için kârlı olacak hiçbir alan bulunmadığı zaman israfın lehindedir:

Milyonerler kendi tatminlerini, hayattayken büyük kâşaneler ve öldükten sonra da kendilerini barındıracak piramitler yaparak veya günahlarından pişmanlık duyup katedraller yaparak ve manastırlara veya yabancı misyonlara bağışta bulunarak sağladıklarından, kapital bolluğunun üretim bolluğu ile çatışacağı an mütemadiyen ertelenir. Tasarruflardan ödenecek «çukur açmalar» sadece istihdamı değil, yararlı mal ve hizmet reel üretimini de arttıracaktır.

Fakat hemen ekler:

---

(35) General Theory, s. 131

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Aklı başında bir toplumun efektif talebin yaratacağı etkiler anlaşıldıktan sonra bu tür tesadüfi ve ekseriya müsrif çarelere güvenmesi makul bir yol değildir.[36]

Bu günlerde paradokslar ölçülü bir ihtiyatla ele alınıyor ve yapılmaları için gerekli süreden çok daha çabuk demode olan silahların yapımı, servete hiçbirşey eklemeden kâr getirmek yönünden piramitlerden daha üstün hale gelmiştir. Soğuk savaşın gevşediğini gösteren her belirti sonrası Wall Street'te bunalımın başgöstermesi Keynes'in teorisinin doğruluğunun açık bir göstergesidir. Fakat ayni zamanda, teori anlaşıldığı zaman aklın egemen olacağı yolundaki iyimser görüşünün de yanlış olduğunun göstergesidir.

Fikirlerinin ters anlaşılmasından kısmen kendisi sorumluydu. Çünkü, istihdamın devam ettirilmesinin toplum yönünden gerekli olduğu ilkesi belirlendikten sonra, istihdamın nasıl sağlanacağının politik bir sorun olduğunu görememiştir.

Yukarıdaki alıntının yapıldığı[37], **Genel Teori**'nin son bölümünde, hükümetin genel olarak efektif talebi devam ettirmek için izleyeceği fakat bunun hiçbirşeyin özel talebini etkilemeyeceği bir **nötr politikanın** varlığını farzetmek hatasına düşmüştür. Hükümet «tüketim meyli ile yatırım eğilimini birbirine uydurmak işini» üstlenmeli bunun dışında kalan herşey «ekonomik güçlerin serbest işleyişine» bırakılmalıdır[38].

Bu ise **soyut emek** veya **toplam fayda** gibi kavranması imkansız metafiziksel bir düşüncedir: **Sadece** yatırılabilir kaynakların talebini arzına eşitleyen bir politika nedir?

Gerektiğinde efektif talebi arttırmak için çeşitli araçlar kullanılabilir: vergilemenin azaltılması veya vergi yükünün tüketimini azaltacak olanlardan tasarrufunu azaltacak olanlara kaydırılması; kâr marjını azaltmak için rekabetin geliştirilmesi; mâli yardımların arttırılması veya sosyal hizmet harcamalarının arttırılması - kısacası, tüketimdeki eşitsizlikleri gidermeye yarayacak bütün araçlar. Veya ya doğrudan ya da devlet işletmeleri eliyle devlet yatırım harcamaları arttırılabilir; vergileme azaltılması ve kredi politikası özel yatırımı teşvik etmek için kullanılabilir. Aksine efek-

(36) Op. cit., s. 220
(37) Bkz: s. 81
(38) General Theory, s. 379 ve 380

tif talep aşırı görünürken, tüketimi engelliyen vergiler, kredi sınırlamaları ve azaltılmış devlet harcamaları uygulamaya konabilir. Ve bütün bunlar ticaret dengesini ve istihdamı belli bir düzeyde koruyacak şekilde yapılmalıdır. **Nötr** bir politika nedir? Bu araçların ne tür bir karışımı özel sektörü düşünce olarak etkilemeyip sadece miktarlar üzerinde etkili olur?

Bazı çevrelerde kredi politikası için büyük bir sevgi vardır; çünkü en az selektif olan ve ekonominin nötr düzenlemesi için ideal tek bir araç niteliğine uygun görülür. Paranın Miktar Teorisi'nin teorik içeriğinin yanlış olduğu ispatlandıktan sonra[39] kırk yıl daha ayakta kalmasını sağlayan hudutsuz ideolojik cazibesi, politik seçim problemini aşikâr şekilde kişisel olmayan bir mekanizma altında gizlemiş olmasından kaynaklanır.

Bununla beraber son deneyler göstermiştir ki, tümüyle kantitatif olan geniş kapsamlı bir finansman politikası yoktur. Eski anlamsız ayinleri bertaraf eden bir resmi raporumuz olduğu için talihliyiz. Fakat Radcliff Komitesi sadece bu nokta üzerinde açık olduğundan herhangibir öneriye sahip değildir. Basit doğru bir politika yoktur, herşey bir kanaat meselesidir.

Keynezyen devrim eski uyutucu doktrinleri tahrip etmiştir ve kendi metafiziği ince olup, kolaylıkla görülebilir. Kendimiz için düşünmek zorunda kalmanın rahatsız edici durumuna getirilip bırakıldık.

(39) Keynes'in «Tract on Monetary Reform» adlı eserinde

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

5

KALKINMA VE AZGELİŞMİŞLİK

Savaştan sonra, yetersiz efektif talep probleminin etkisinin yavaşladığı bir dönemde, yeni bir sorun ortaya çıktı: uzun dönemli kalkınma.

Değişiklik, kısmen iktisatın bir akademik alan olarak iç gelişmesinden kaynaklandı. Bir problemin çözümü bir başkasını ortaya çıkarır. Yatırımın temel rol oynadığı Keynes'in kısa dönem teorisi yerleştikten sonra, yatırımın ortaya çıkardığı kapital birikiminin sonuçlarını tartışmak gerekiyordu.

Bunun ötesinde ilgi merkezinin değişmesi, gerçek durumun yarattığı acil sorunlarla da ilgiliydi. Dünya uluslarının üç gruba ayrıldığı görüldü (her grup içinde bazı istisnaî durumlar olsa da). Bir grup, vatandaşlarının nisbeten fert başına yüksek tüketimden (satın alınan mala ve hizmetler cinsinden) yararlandığı, değişik servetlerle birbirleriyle yarıştıkları ve ortalama üretimin makul bir hızda arttığı ileri sanayi ekonomilerinden oluşuyordu. Bir diğeri, sosyalist kuruluşlar eliyle hızla sanayileşen büyük tarımsal ekonomilerden oluşmaktadır. Ve sonuncusu koloni, (yeni koloni, eski koloni) rejimlerine sahip, ilkel doğum oranlarının yaygın olduğu bölgelere modern ölüm oranlarını ithal etmek sonucu nüfusun patlama derecesinde hızla arttığı, zengin batı için su taşıyan ve odun kesen kişiler olma statüsünden kurtulmayı ve kendilerini de refah içinde ülkeler durumuna getirmek istediklerini gürültüyle haykıran ülkeler.

Bu durumda hem belli kaynakların çeşitli kullanımlara dağılımını inceleyen statik neoklasik analiz ve hem de belli kaynakların nasıl istihdam edildiğinin keynezyen kısa dönem analizi büyük ölçüde yetersiz kalmaktadır. Şimdi gerekli olan kaynakların nasıl arttırılabileceğinin dinamik uzun dönem analizidir.

I

Uzun dönem kalkınma sorununu aydınlatmak amacıyla geleneksel teoriye baktığımızda hertarafta kâr oranının düşeceği ve kapital birikiminin sona ereceği tahmininin yapıldığını görürüz. Bu tahmin için çok sayıda değişik sebepler öne sürülmüştür. Fakat onların hiçbiri bu gün tutarlı görünmemektedir.

Ricardo'ya göre sıkıntı doğal kaynakların sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Teorisinin en basit şeklinde kapital birikir ve (tarımsal ürünleri temsil eden) mısır cinsinden ifade edilen sabit bir ücret seviyesinde, devamlı büyüyen iş gücüne (nüfus arttığı için) istihdam olanakları yaratır. Mısır üretimini arttırmak için, ekimi daha düşük kaliteli topraklara doğru genişletmek gerekir. Çalıştırılan kişi başına kâr, en düşük verimli toprakta mısır ücretini aşan kişi başına üretim fazlalığıdır (üstün nitelikli toprağın avantajı sahiplerine rant olarak gitmektedir). Ekim alanı genişletildiği zaman kişi başına net üretim azalacağından ve kişi başına kullanılan kapitalin mısır ile ölçülen değeri düşmeyip artacağından, zaman geçtikce kapitalin kârlılık oranı azalacaktır. Sonunda yeni yatırım yapma arzusu kaybolacak ve birikim duracaktır.

Dünya nüfusunun artış hızını ve şimdi A.B.D. de mevcut doğal kaynakların **fert başına** tahrip oranına ulaşma özlemini dikkate aldığımız zaman Ricardo'nun probleminin çok geçmeden gerçekleşeceği görülür. Fakat bu arada tarım, fiziki üretim artış hızından daha yüksek bir hızla artacak efektif talebe sahip olamamasının sıkıntısını çekmektedir.

Marx kâr oranındaki düşme eğilimi teorisini benimsemiş ve onu açıklayan bir sebep bulmuştur. Onun açıklamasına göre kapitalin organik bileşimi zamanla artma eğilimindedir. Bu durum istihdam edilen kişi başına (iş zamanı ile ölçülen) kapital kıymetinin, teknik ilerlemenin kapitale dayalı olması nedeniyle, genellikle artacağı şeklinde yorumlanır. Sanayinin toplam gelirinden net kâra giden pay, kişi başına kapital miktarı kadar hızlı artmaz. Bunun sonucu olarak kapitalin kâr oranı düşer. Bu öneriye mantıkî nedenlerle[1] karşı kovmak mümkündür, fakat onun ampirik temellerini reddetmek daha kolaydır. Kişi başına fiziksel kapital miktarının, beygir gücü veya çelik tonu

(1) cf. Joan Robinson, **«An Essay on Marxian Economics»** Bölüm V.

ile ölçülen modern teknoloji ile yükseltildiği doğrudur, fakat kapital teçhizati üretiminde kişi başına üretim, kapital kullanımındaki artış kadar hızlı olabileceğinden kişi başına kapital değerinin Marx'ın öne sürdüğü gibi, artması için herhangibir sebep yoktur. Aksine günümüzde bu oranın düştüğünü gösteren işaretler vardır.

Neoklasik çerçeve ise «belli bir teknik bilgi düzeyinde» bir ekonominin denge durumu ile çizilmiştir ve bir yenilik, ekonomiyi bir denge halinden diğerine ulaştıracak bir şok olarak ele alınmıştır.

«Belli bilgi» nin tanımından yola çıkarak denge durumlarının mukayesesi, kişi başına kapital miktarı daha fazla olduğu zaman (kapital miktarının hangi ölçüyle ölçüleceği genellikle karanlıkta bırakılır) kârlılığın daha az olacağını gösterir. Öneri de, denge durumlarının mukayesesinden yola çıkarak zaman içinde oluşacak kapital birikiminin gittikçe azalan bir kârlılık oranını birlikte getireceği sonucuna ulaşır. Bu mukayeseden dinamik bir sürece geçilmesi ise tartışılması gereken pekçok soruyu ortaya çıkarır.

Marshall, önceden hazırlanmış formüllerden kuşkuluydu ve «ekonomik ilerleme gibi çok ciddi bir konuya»[2] çekingenlik ve ihtiyatlılıkla yaklaşmıştır. Bununla beraber, genel olarak tasarruflardaki hızlı artışın, toplam kapital stokunu, talebine oranla yükselterek, (kârlılık oranı ile ayni şey kabul ettiği) faiz oranlarını düşüreceği görüşünü destekler görünmüştür.

Keynes'in kısa dönem teorisinde, yatırım daima kendisini bir yerde sona erdirir. Çünkü yatırım ekonomik faaliyetin canlı olduğu dönemde ortaya çıkar. Satıcı piyasasında kâr oranları yüksekken yatırım devam eder fakat yatırım tarafından oluşturulan üretim kapasitesindeki artış, satıcı piyasasındaki canlılığı zamanla sona erdirir.

Uzun dönemi ele aldığı zaman Keynes, kâr oranının sıfıra yaklaşan düzeye düşmesini, kapitalizmin doğal bir eğilimi olarak değil fakat bilinçli bir politikanın amacı olarak ele alır:

Kapital stokunu, kapitalin marjinal etkinliğini çok düşük bir düzeye indirinceye kadar arttırmak mümkün olduğu için, kapital talebinin kesin şekilde sınırlı olduğuna inanıyorum. Bu, kapital araçlarının kullanılmasının herhangibir maliyeti olmayacağı anlamına gelmez. Fakat onlardan elde edilecek gelirin, onların müsrifce kullanımından

(2) Principles, s. 461

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

veya demode olmalarından doğacak kayıpla risk faktörünü ve sarfedilen beceriyi karşılayacak bir miktardan biraz fazlasını sağlayacağı anlamına gelir. Kısacası, dayanıklı mallardan kullanım sürelerince elde edilecek toplam gelir, tıpkı kısa ömürlü mallarda olduğu gibi, sadece beceri ve yönetimin emek masrafını karşılar.

Şimdi işlerin bu durumu bireyciliğin bazı kriterlerine çok uygun olmakla beraber, rantiye sınıfın ölümü demektir ve bunun sonucu kapitalin kıtlık kıymetini sömürecek kapitalistlerin gittikçe artan ezici iktidarının da ölümü demektir. Fakat bugün, tıpkı toprak kiraları gibi, gerçek bir fedakârlığın ödülü değildir. Kapital sahibi tıpkı toprak sahibinin toprak kıt olduğu için rant elde etmesi gibi, kapital kıt olduğu için faiz elde eder. Fakat toprak kıtlığının kendine özgü bazı nedenleri olduğu halde kapital kıtlığı için bu gibi özel nedenler yoktur. Bu tür bir kıtlık için faiz şeklinde bir ödülü gerektirecek gerçek bir fedakarlık anlamında bir özel neden uzun dönemde mevcut olmayacaktır. Bunun tek istisnası tam istihdam şartları içinde net tasarrufun, kapital yeterince bollaşmadan sona ermesini sağlayacak bir kişisel tüketim meylinin mevcut olmasıdır. Fakat böyle bile olsa, toplum tasarrufunun Devlet eliyle, kapitalin kıt olmasını önleyecek bir düzeyde devamının sağlanması mümkün olacaktır.[3]

Eğer, kapital mallarını, kapitalin marjinal etkinliğini sıfıra düşürecek kadar bollaştırmanın nisbeten kolay olduğunu farzetmem doğruysa, kapitalizmin eleştirilen birçok yönünden yavaş yavaş kurtulmanın en anlamlı yolu bu olabilir. Kısa bir düşünce dahi birikmiş servetin getiri oranının ortadan kalkmasının sayısız sosyal değişiklikleri beraberinde getireceğini gösterecektir. Bir kimse yeni kazanılmış gelirinin bir kısmını daha sonraki bir tarihte harcamak için biriktirebilir.. Fakat bu birikim büyümeyecektir. Kendisi Papa'nın babası durumunda olacaktır: emekli olduğu zaman para sandığını Tiçkenhani'deki villasına götürecek ve ev masraflarını, gerektiği kadar, bu sandıktan ödeyecektir.[4]

Böylece düşen kâr oranı tahmini bir kâbusdan benimsenebilir bir hayale dönüştürülmüştür.

---

(3) General Theory, s. 375-8

(4) Op. cit.r s. 221

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II

İstatistiksel verilerle karşılaştırıldığı zaman geleneksel teoriler doğrulanmamaktadır. İleri sanayi ülkeleri için özellikle ABD için, rakamlar (canlanma ve duraklama dönemleri ortalaması olarak) ufak tefek değişiklikler dışında kişi başına kapital değerinde ve üretim-kapital oranında veya toplam gelirdeki kâr payında önemli bir artış göstermektedir. Bu, kapitalin kârlılık oranının sabit olduğunu gösterir. Teknik ilerleme ve doğal kaynakların mevcudiyeti, azalan verimlere, artan organik bileşime veya düşen marjinal verimliliğe dayalı tahminlerin geçersizliğini sağlayacak düzeyde olmuştur.

Neoklasik doktrindeki zayıf nokta teknik ilerlemenin, sistemin denge durumunu değiştiren geçici bir şok olarak ele alınmasıdır. Harrod, teknik ilerlemeyi bir sanayi ekonomisinin devamlı bir eğilimi olarak ele almakla bize yeni bir bakış açısı sağladı.

Ünlü formül, g=s/v (toplam gelir yıllık artış yüzdesi eşittir tasarruf edilen gelir oranı bölü kapital yıllık gelir oranı) kapital birimi başına düşen üretimin, kapital stoku artarken sabit olarak ele alınabileceğini gösterir; emek istihdamı eşit bir hızla artmıyorsa, kişi başına kapital kadar hızlı artacak demektir.

Devamlı büyümeyi belirleyen bu formül, değişik şekillerde ve birbirinden bağımsız olarak Harrod[5], Domar[6] ve Mahalanobis[7] ve o günlerde bilinmeyen Sovyet iktisatçı Fel'dman[8] tarafından ortaya atıldı. Bu tür rastlantılar (tıpkı Kalecki'nin Keynes'in teorisini bulmasındaki rastlantı gibi) herhangibir konunun gelişiminde bir adım daha ileriye gidilecek aşamaya gelindiğini gösterir.

Bu formül geleneksel varsayımların yükünü omuzlardan kaldırdı. İcatlar, keşifler ve ulaşım sistemindeki gelişmeler yeni hammadde kaynaklarını yeterince ortaya çıkardığı zaman azalan verimler söz konusu olmayacaktır. Teknik ilerleme nötr olduğu zaman, organik bileşimde herhangibir artışa gerek yoktur. Yine teknik ilerleme yeterin-

(5) «An Essay in Dynamic Theory» Economic Journal, March 1939
(6) «Capital Expansion, Rate of Growth and Employment» Econometrica, April 1946
(7) «Some Observations on the Process of Growth of National Income» Sankhya, September 1953
(8) «On The Theory of Economic Growth» Planovoe Khoziaistvo, November 1928. Bkz. Domar «Essasy in the Theory of Economic Growth».

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ce hızlıysa marjinal verimlilikte bir düşme olmayacaktır. Geleneksel meşin gözlükler çıkarıldığı zaman incelenecek daha geniş alanlara sahip olacağız.

Ayni formül iktisatın gelişmesine çok olumsuz bir etkide bulunmuştur; Keynezyen analiz ile modern analiz arasındaki sınırı belirler, ekonomik düşünceye olumlu bir etkisi olduğu sanılmışsa da böylesine yararlı olduğu kanıtlanmamıştır.

Formül bir ekonominin büyüme hızının teknik şartlar (belli sınırlar içinde kapital-gelir oranını sabit farzeder) ve halkın tasarruf meyli tarafından belirlendiğini öne sürer. Böyle bir düşünce konunun en önemli unsuru olan kapital birikim hızını belirleyen kararları dikkate almaz.

Bir özel teşebbüs ekonomisinde yatırım kararları gelecek kârların ışığında alınır ve **Genel Teori**'nin gösterdiği gibi gelecek kârlar, tüketim harcaması yapmaktan kaçınan tasarrufa düşkün fertler tarafından arttırılmaz, aksine azaltılır. Tasarruf, kendi başına, bir piyasa ekonomisinde deflasyoncu, durgunluk yaratıcı bir faktördür. Ancak yatırım eğilimi enflasyoncu şartlar yaratacak kadar güçlü ise tasarruf kapital birikimine yararlı olur. Yatırım eğilimi zayıf olduğu zaman, tasarruf onu daha da zayıflatır[9].

Özel teşebbüs sisteminde kalkınma teorisinin tartışılması gereken ilk sorusu kapital birikim hızını belirleyen nedir? sorusu olmalıdır. Bu soru ile ilgili olarak statik denge analizi ile uyutulmuş geleneksel teorinin söyleyeceği pekaz şey vardır.

Keynes'in teorisinin şekli kısmında yatırım hızı kapitalin marjinal etkinliği ile faiz oranını eşitleyecek şekilde olacaktır. Bu tamamen şeklidir. Kapitalin marjinal etkinliği, **risk ve belirsizliği** dikkate almak kaydıyla, bir yatırımdan elde edileceği umulan kârdır. Kapitalin marjinal etkinliği faiz oranına eşittir, ifadesi; risk priminin, umulan kârla faiz oranı arasındaki fark olduğu anlamına gelir.

---

(9) Harrod, Kuşkusuz, bu noktayı vurgulamayı amaçladı. Fakat bunu dolaylı şekilde yaptı. Kapitalin kârlılık oranının faiz oranı tarafından belirleneceğini düşündü. «Garantili büyüme hızı», belli bir kâr oranınında firmaların sürdürmek **istedikleri** birikim hızı olmayıp eğer bu kâr oranının gerçekleşmesini istiyorlarsa sürdürmeye **mecbur oldukları** birikim hızıdır. Toplumun tasarruf eğilimi ne kadar yüksekse, «garantili» büyüme hızı da o kadar yüksek olacaktır. Yüksek tutumluluk, yüksek bir büyüme hızını gerektirir fakat onun için herhangibir iştek sağlamaz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Konjonktür modellerinin kurulmasında, kısa dönemli etkilerden bağımsız «otonom» yatırımı, gelir veya kâr düzeyindeki en son değişmelerle uyarılan yatırımdan ayırmak olağandır. Bir uzun dönem analizi için ise kesinlikle bilmemiz gereken şey «otonom» yatırımı neyin belirlediğidir.

Kalecki, yatırım planlarının finansman ile sınırlı olduğunu öne sürer. Finansman, yatırım yapan firmanın kârlarının alakonan kısmından ve borçlanmadan sağlanır ve bir oto finansman katsayısı ile sınırlanır. Kalecki'nin konjonktür modelinden uzun dönemli teoriye dönüştürüldüğünde bu, sadece yatırımın (parasal birimlerle) bir durgunluk içinde olacağını gösterir. Yakın geçmişte yatırım hızı yüksek olmuşsa, kârlar yüksek olmuştur ve bu yüksek yatırımı devam ettirecek fonlar mevcuttur. Eğer düşük olmuşsa düşük kâr ve sınırlı borçlanma kapasitesi yatırımların düşük olmasına neden olacaktır. Bu analiz, ilk başta yatırımın seviyesini neyin belirlediğini açıklamaz.

Marx öfkeyle bağırır: «Biriktir! Biriktir! İsa da Peygamber de budur!» Kapitalistler yatırım yapar çünkü böyle yapmak onların yaratılışı gereğidir.

Keynes onun şekli modelini ciddiye almaz;

Olumlu faaliyetlerimizin büyük bir kısmının ahlâki veya ekonomik bir matematiksel beklenti hesabına dayanmaktan çok, ortak iyimserliğimize dayanması insan tabiatının bir özelliğidir. Muhtemelen, olumlu birşeyler yapma kararlarımızın çoğu, ki bunların kesin sonuçlarının ortaya çıkması birkaç gün geçmesini gerektirecektir, canlılığın (birşeyler yapma arzusunun) bir sonucu olarak alınır; yoksa kantitatif yararların ağırlıklı ortalamasının kantitatif olasılıkla çarpımının sonucu olarak değil. İşletme, kendi proje hükümleri tarafından yönlendirildiği taklidini, gizlice veya açıktan, yapar. Oysa ki, Güney Kutbu'na düzenlenen bir seferden biraz daha fazla olarak elde edilecek yararlarla ilgili hesaplara dayanır. Bu nedenle eğer canlılık kaybolur ve ortak iyimserlik sarsılırsa ve biz matematiksel beklentiden başka dayanacak birşey bulamazsak kaybetme korkusu kâr umutlarının önceden sahip olduğu nedenlerden daha mâkul nedenlere dayanmasa da işletme solacak ve ölecektir.[10]

(10) General Theory, s. 161

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yatırımı teşvik eden unsurları anlamak için insan tabiatını ve insanın içinde yaşamak zorunda olduğu çeşitli sosyal ve ekonomik sistemlere tepki gösterme yöntemini anlamamız gerekir. Bunları ise cebirsel olarak ifade etmede yeteri kadar ilerlemedik.

Kapital birikimini belirleyen unsurların ele alınışındaki zayıflığa rağmen Harrod'un modeli konuya önemli bir katkıda bulundu. Bu model, «doğal» büyüme oranını bir başka deyişle **teknik** olarak mümkün olan büyüme hızını gerçekleştirmek için gerekli birikim oranı ile plansız bir özel sektör ekonomisinde fiilen gerçekleşen büyüme hızı arasında bir ayrım yapmıştır.

«Doğal» büyüme oranı, işgücü büyüme oranı ile (çalışma saatlerindeki değişmeler gibi güçlükleri dikkate almaksızın) ve kişi başına üretim artış hızı (Harrod'a göre otonom teknik ilerleme ile belirlenen) tarafından belirlenir. Harrod'un teşhisine göre gerçek birikim, normal olarak, teknik yönden mümkün olan üretim artış hızını gerçekleştirecek orandan az olacaktır. Fakir ülkelerde, özellikle nüfusun hızla büyüdüğü zamanlar, yeteri kadar tasarruf oluşturmak mümkün değildir. Zengin ülkelerde ise, yatırım meyli çok zayıftır.[11]

Teknik ilerlemeyi tamamen otonom olarak ele almak, gerçekçi olmayan bir basitleştirmedir. Biriktirme dürtüsü ile verimliliği arttırmak dürtüsü arasında çok sıkı bir ilişki vardır[12]. Bu, öneriyi daha da güçlendirir. Bir kapitalist ekonomi, birikim arzusu kuvvetli iken emek yetersizliği ile karşılaşırsa, üretim tekniğinde emek tasarruf edici düzeltmeler bulmaya yönelir ve bu gibi girişimler özellikle teçnizatın dizaynına uygulanacağı için, kapital-gelir oranını yükseltecegı gibi azaltabilecektir de. Kısacası, mümkün olan büyüme hızı, gerçekleşen büyüme hızı yüksek olduğu için arttırılabilir.

Teknik ilerlemenin bir aşırı emek talebine olan tepkisine hudutsuz şekilde güvenilemez. Kişi başına üretim artış hızı, kâr oranında bir düşme yaratmaksızın sonsuza kadar yükseltilemez. Fakat biz bu

---

(11) Bu, Harrod'un terminolojisinde «garantili büyüme hızının» - yani tasarruf eğiliminin çok yüksek olacağı şeklinde ifade edilmiştir.

(12) Bu husus kaldır (Essasys on Economic Stability and Growth, s. 267) tarafından vurgulanmıştır. Fakat maalesef teknik ilerleme hızını (teknik ilerleme eğrisinin yüksekliği ile ölçtüğü) otonom olarak ele alır ve birikim hızı (Diagramda X in değeri ile gösterilir) ile sadece kapital kullanan veya kapital tasarruf eden yönde (Eğri üzerinde bir nokta ile gösterilir) değişeceğini gösterir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sınırın nerede olduğunu bilmiyoruz. Çünkü sistem hiçbir zaman bu limiti bulacak şekilde ilerletilemedi.

Öte yandan, teknik ilerlemenin emek talebindeki bir yetersizlik ile sınırlandırılmadığı da açıktır. Firmalar arasındaki rekabetçi mücadele ve bilim veya savaş nedeniyle yapılmış keşiflerin sınai kullanıma uygulanması, bir iş gücü fazlası olsa da, verimliliği devamlı olarak arttırıyor. Gerçekleşen büyüme hızının «doğal» büyüme hızına ayak uyduramaması teknolojik işsizlik olarak kendini gösterir.

Harrod'un gerçekten kapital birikimi ile, sabit bir kâr oranında maksimum büyüme hızını gerçekleştirmek için gerekli birikim arasındaki ilişkileri incelemesi, bu şekilde yorumlandığında, pek çok ilginç araştırma konusu ortaya çıkarır. Özellikle A.B.D. de bir defa daha ortaya çıkan durgunluk eğilimi reel kaynakların «sınıra ulaşılmış olması» nedeniyle genişlemesinde meydana gelen bir hatadan değil; çünkü gerçek ihtiyaçların tatmininden daha çok uzaktadır, fakat sanayiin işgücündeki artış kadar hızlı istihdam artışı yaratamamasından dolayıdır.

Bu araştırma konuları üzerinde pek az durulmuştur. Bunun nedeni belki de, bu araştırmaların denge analizinin çok kullanılmış kalıplarından uzaklaşmaya neden olacağıdır.

III

Bir kapital birikimi teorisi için yapılan araştırma, sınaî kapitalizmin orijinleri sorusuna olan ilgiyi canlandırdı. Bu soru daha önceleri Weber'in Protestanlığın ekonomik etkileri teorisi içinde ele alınmıştır. (Sombart'ın herşeyi katolik dini ile açıklayan teorisi fazla ilgi görmemiştir.)[13]

Walt Whitman Rostow[14] sanayileşmenin ulusal horlanmaya karşı bir tepki olduğunu öne süren teorisi ile bu piyasayı ele geçirme yolunda önemli bir adım atmıştır. Bu teorinin çok iyi uyduğu bir olay Japonya'da 1867 Meici Restorasyonu'dur. Ancak bu teori Çin'deki tepkinin neden 1949'a kadar beklediğini açıklamaz. Öte yandan Japonya'nın tepki gösterdiği horlanma, kapitalizmin kendi etkisiydi. Dünyada zenginliğini ve gücünü sanayi tekniklerine dayandıran halklar olduğunun anlaşılması Japonları, bir ulusal istek halinde, teknolojiye hük-

(13) Der Burgeois, XIX
(14) The Stoges of Economic Growth.

metmeye ve güç sıralamasında yeralmaya itmiştir. Bu tür bir tepki kapitalizmin yayılmasını açıklayabilir fakat orijinlerini değil. Sanayi Devrimini İngiltere'nin horlanmasına bağlayan van Tromp da çok zoraki kalmıştır.

Daha az bilinen fakat daha ümit verici bir teori vardır. Bu teori Veblen'in öğrencilerinden Prof. C.E. Ayres[15] tarafından ortaya atılmıştır. Ayres şu soruyu sorar: «Sanayi Devrimi niçin Batı Avrupa'da ve niçin modern çağda ortaya çıkmıştır? Neden Çin'de veya neden eski Yunanistanda değil?»[16].

Batı Avrupa kültür tarihinde ortak olan nedir? Bu bölge Akdeniz bölgesindeki binlerce yıllık medeniyetin vârisidir. Bu durumda olan daha pek çokları vardır. Nil ve Hezapotanya vâdilerinde hâlâ yaşayanlar vardır. Hangi yönden Batı Avrupa, bu bölgelerden farklıdır?[17]

Ayres cevabı, Batı Avrupa'nın «Akdeniz medeniyetinin sınır bölgesi» olmasında bulur:

Bir sınır, bir nüfuz etme olayıdır. Oraya başka ve eski medeniyet merkezlerinden insanlar gelir ve beraberlerinde eski yaşamlarının aralarını ve malzemelerini, hububat fidelerini, şaraplarını ve meyva ağaçlarını, evcil hayvanlarını, askeri giyecek ve teçhizatlarını, taş ve tahta işleme tekniklerini, mimari dizaynlarını ve daha pekçok şeyi getirirler. Ayrıca çok eski inançlarını, «değerlerini», âdetlerini milli göreneklerini de taşırlar. Fakat milli göreneklerin bir sınır yaşamının şartlarında mutlaka önemlerini kaybedecekleri bilinir. Sınırda yaşam, daha önce de belirttiğimiz gibi serbest ve kolaydır. Dini günlerin kılı kırk yaran titizliği ve gramer kuralları sınırda «evde» kine göre daha az önemlidir.[18].

Ayres teknolojik ilerlemeyi dinin toplum üzerindeki baskısının gevşemesiyle açıklamaktadır.

Klise, teknolojik değişmeye karşı ortaya çıkan kurumsal direnmenin öncüsü olarak kabul edilmelidir. Kilisenin liderliği altında, feodal toplum, sonunda sanayi toplumunu yaratacak olan bütün büyük yeniliklere karşı çıkmış ve onları yasaklamıştır. Fakat bu muhalefet

(15) The Theory of Economic Progress (University of North Caroline Press. 1944)
(16) Op. cit., s. 129
(17) İbid. s, 132
(18) İbid. s, 133

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

etkin değildi-çok şükür ki, sınai gelişme yönünden böyleydi- ve bu etkisizlik Hristiyanlığı diğer dinlerden ayıracak bir tutum ve niyet farkından değil fakat İslamiyetin Araplara, Hindu dininin Hintlilere ve Konfüçyüs dininin Çine olan etkisine oranla çok daha az etkili bir yabancı dinin Batı Avrupalıları etkisi altına almasıydı. Kiliseyi ortaçağ medeniyetinin özü olarak düşünmeye teşebbüs edersek, durmalı ve kendimize Avrupa kültürünün sembolünün Saint Thomas veya çağdaşı imparator II. Frederick mi olduğunu sormalıyız?...[19]

Avrupa halklarının gerçek tecrübesi ana kültürden gelen makinaların ve malzemenin tümüyle tamamlanmış bir sınır toplumunun tecrübesiydi ve daha sonra ana kültürün kurumsal iktidar sisteminden tümüyle uzaklaştı. Sonuç eşsizdi. Tarihin bir kere daha böylesine zengin bir şekilde teçhiz edilmiş ve sonra da tümüyle eskiden kopmuş benzer bir bölge ve nüfus örneği vereceği kuşkuludur. Batı Avrupanın büyük bir medeniyetin asırlarca beşiği olması, önemli tek bir parçası dahi kaybolmamış bu büyük teçhizat nedeniyleydi. Ayrıca onun devrin büyük medeniyetlerinin en genci olması, en az katısı olması, yaşlı kurumların tozlarıyla en az boğulmuş olanı olması, her değişikliğe ve yeniliğe en çok açık olanı olması da bu eskiden ayrılma nedeniyledir. Kuşkusuz ortaçağ Avrupa medeniyetini, Sanayi Devriminin babası yapan bu bileşik karakteriydi.[20]

Teknik devrimlere yolaçan büyük icatlar, Prof. Ayres'e göre, değişik amaçlar için kullanılan yeni araç bileşimleriydi:

Böylece bir uçak, bir uçurtma ile iç patlamalı bir motorun bir bileşimiydi. Bir otomobil tek atlı bir araba ile iç patlamalı bir motorun bileşimiydi. İç patlamalı motorun kendisi de buhar yerine buharlaşan yakıt ikame edilmiş bir buhar makinasıyla elektrik kıvılcımıyla patlatılan bir makinanın bileşimiydi. Bu kabaca bir tanımlamadır, kuşkusuz. Gerçek uygulamada, bu tür bileşimler çok daha ayrıntılıdır. Topluma «yeni» bir icat diye tanıtılan, genellikle, uzun icat serilerinin son ürünüdür...[21]

Araçların onları kullanabilen kişilere ait olması sağlanınca araç ve kullanma becerisinin işbirliği ortaya çıkar. Ayrıca araç sayısı ne kadar artarsa bu tür bileşimler de o kadar çoğalır. Tarih hakkında hiç birşey bilmesek bile; araçlarımızın niteliğini anlıyorsak, teknolojik

(19) Op. Cit. s. 135
(20) İbid., p. 137
(21) İbid., s. 112

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ilerlemenin gittikçe hızlanan bir süreç olduğunu, başlangıç aşamalarında farkına varılamayacak kadar yavaş, son aşamalarında ise başdöndürecek kadar hızlı olduğunu kavrayabiliriz.[22]

Sanayi Devrimi'nin önkoşulları, bu tür bileşimlerin birikmesiyle yaratılmıştır. Meselâ, Yeni Dünya'nın keşfi başlangıç aşamasını hazırladı. Prof. Ayres'e göre bu, Akdenizlilerle Vikinglerin gemi yapımındaki becerilerinin bileşimi olarak ortaya çıkan okyanus aşırı seyredebilen gemi yapımındaki gelişmenin sonucudur:

Onbeşinci yüzyılın sonuna doğru okyanusu geçmeye başlayan gemiler bu iki türün bileşimidir. Bu bileşimin nasıl ve ne zaman meydana geldiğini kesinlikle bilmiyoruz. Belki, bu buluşma Viking kültürünün aşağıya doğru, Akdeniz kültürünün ise yukarı doğru aktığı Biscay Körfezi'ndeki gemi tezgahlarında olmuş olabilir. Eğer böyleyse, bu buluşmanın meyvaları ortaya çıkıncaya kadar uzun bir zaman geçmiş olsa gerektir. Fakat bu bize iki noktayı vurgulamak imkanı verir. Söz konusu bileşim önceden düşünülmüş ve belli bir «sonuç»u olan (Batı Hint Adaları gibi) bir bileşim değildi ve o gemi basit bir araç olmayıp, bir genel kültür karışımının ve genel bir teknolojik gelişmenin kaçınılmaz biçimde yavaş bir fonksiyonunu yansıtan bir kültür özelliğiydi. Fakat yolculuk ve keşif zamanının gemilerin bir fonksiyonu olduğunu önesürmek son derece yerinde bir düşünce olur. Dolayısıyla okyanus aşırı gidebilen gemiler eski araçların değişik şekillerinin bir bileşiminin sonucu idi ve bu bileşim de kültür temasının bir sonucu olarak ortaya çıktı.[23]

Gemiler mevcut olduğunda keşifler de gerçekleşmeye «hazır»dı. Batı Avrupa'nın özelliği bu tür bileşimlerin orada olması değildi, çünkü bu tür bileşimler heryerde olur, özellik, bu tür yeniliklerin tanıtılmasının, eski medeniyetlere göre daha az dirençle karşılanması ve yeni icatlara doğru yapılmasıdır.

Bu hususun kavranması, bazılarınca günümüzün önemli problemine ışık tutar. Bu problem, parlamanter demokrasiden örnek alınan kurumlar altında Hindistan'ın neden Komünist Partisinin yönetimindeki Çin'e göre daha yavaş bir ekonomik kalkınma içinde olduğudur. Batı liberalizmi, Hint geleneğinin derin sularının sadece yüzeyini ısıtmışken, Çin'de fikirlerin şiddetle terse dönmesi teknolojide

(22) İbid., s. 119
(23) Op. cit., s. 143

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hızlı değişmeleri başlatırken, sosyal yapıda da bu teknik değişmelerden yararlanmayı mümkün kılacak değişmeleri başlatmıştır.

Hareketin İngiltere'den veya Fransa'dan ayrılma ile başlamasına en büyük benzerlik Siyah Afrika'dadır. En modern teknoloji burada, eski geleneklerin pekaz karşı koyması ile halka tanıtılmaktadır. Eğer Prof. Ayres'in teorisi doğru olsaydı, onların zaman içinde hepimizi geçmesi gerekirdi.

IV

Bütün ekonomik doktrinlerin, azgelişmiş ülkelere en uygun olanı Malthus'unkidir. Nüfus teorisinin azgelişmiş ülkelerin sorunlarına açık bir biçimde uygulanabilmesinden değil fakat Malthus isminin, sayılardaki artış hızlı ise fertbaşına gelirdeki artışın en az olacağı yolundaki basit ve acı veren gerçeğe dikkatleri çekmesindendir.

Bu teori, ilk defasında olduğu gibi, hâlâ, sadece gıda maddeleri ile ilgili olarak açıklanıyor. Bir yanda kitlesel açlık tahminleriyle tüylerimiz ürperecek öte yanda, yeryüzünün ve denizlerin bilimsel yöntemlerle işlenmesinden astronomik sayıda insanın besleneceğini dinleyeceğiz. Eğer iyimser görüş gerçekleşse bile, konu dışıdır. Mesele gerçekten uğraşırsak dönüm başına üretime ne yapacağımız değildir. Mesele kişi başına üretimi ne yapacağımızdır. Kişi başına üretimi arttırmanın yolu teçhizat ve eğitimden geçer. Azgelişmiş ülkelerde düşük verimlilikte çalışan veya arasıra istihdam edilen yığınla işçi vardır. Bunları makul bir üretim düzeyi için teçhizatlandırmak ve eğitmek büyük bir iştir. Sayılar büyüdükçe, hepsinin teçhizatlandırılması ertelenmektedir ve daha yüksek üretim düzeyine ulaşmak **a fortiori** uzamaktadır.

Yeterli bir organizasyonla, Çinlilerin yaptığı gibi, işsizliğin önleneceği doğrudur. Çoğu defa çıplak elle bile yapılabilecek bir takım yararlı işler vardır. Bu gün dünyayı üzen kitlesel işsizlik ve eksik işsizlik, sosyal ve ekonomik kurumlarda bir eksikliği yansıtır. Bu, işsizliği tedavi etmenin kolay olduğu anlamına gelmez. Makinalar yapmak toplumu yeniden düzenlemekten daha kolaydır. Mesele, işsizlik önlense bile, üretim seviyesinin sefalete yakın şekilde düşük kalmasıdır. **Daha çok** insan, **daha çok** elle, ortalamayı düşürmeseler bile, onu kolaylıkla yükseltemezler. Mükemmel bir organizasyon, işlemesini kolaylaştıran uygun kurumsal bir yapı, doğru ve akıllı bir yöne-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tim mevcut olsa dahi belli bir işgücü ile gerçekleştirilecek yatırım miktarının (makina ithalatını karşılamak için kullanılan ihracat kısmını da yatırım sayarsak) bir sınırı vardır. Bu sınır, sadece zorunlu tüketim mallarını üreten kişinin tüketimini aşan üretim fazlasıyla belirlenir. Kişi başına üretim fazlası-tüketim oranı, yatırıma tahsis edilebilecek maksimum işgücü oranını belirler. (Kuşkusuz bu, karmaşık bir sorunun çok basite indirgenmesidir, fakat temel prensip daha karmaşık durumlarla ilgili daha bilimsel durumlarda da aynidir.)

Şimdi, yatırıma ayrılacak kaynakların oranı belliyken, kişi başına teçhizatın, eğer kafa sayısındaki artış yavaşsa, hızla artacağı açıkca bellidir. Bu sonuç, ev yapımına, şehirlerin güzelleştirilmesine ve doktor, öğretmen gibi meslek sahiplerinin arttırılmasına uygulandığı zaman da (ki bunlar da bir yatırım programının önemli kısımlarıdır) geçerlidir.

Nüfus sorunu büyük heyecan yaratır ve tartışılmasında mantığın pek az rol oynadığı derindeki sorunlara dokunur ve yukarıdaki basit mesele çoğu defa ya görmezlikten gelinir veya inkar edilir.

Geleneksel katolik dini ve geleneksel Marksizm, nüfus problemi diye bir problem olmadığını öne sürmekte birleşirler (hernekadar ikisi de son yıllarda bu tutumlarını bir parça yumuşatmışlarsa da). Eğer şu şekilde ifade edilirse dini görüşü anlamak mümkün olabilir: «Şimdi devam eden nüfus patlaması pek çok insanın yaşamında sefalete neden oluyor ve pek çoğunun en basit bir konfora kavuşmasını engelliyor. Fakat gebelikten korunma bir günahtır. Başkalarının (Hristiyan olmasalar dahi) günah işlemesine yardım etmek yanlıştır ve fakirlikten kurtulma bir mazeret olarak gösterilemez.» Bununla birlikte din adamları, fazilete bu kadar yüksek bir fiat koymaktan hoşlanmazlar ve bir problem yokmuş gibi davranırlar. «Allah her ağızla birlikte bir çift el gönderir.» Bu doğru, fakat o bir biçer döğer göndermez. Marksistlere göre ise kişi herşeyi daha iyi bildiğinden kuşku duyabilir ve bunu açığa vurmamak için de bazı sebepleri vardır.

Bir nüfus sorunu, dünyanın ileri düzeyde sanayileşmiş kısmı için dahi, vardır. Demografik gelişmenin normal olarak üç aşamadan geçtiği söylenir. Önce yüksek doğum oranı ile yüksek ölüm oranı arasında ilkel bir denge vardır. Sonra tıpta ve yiyecek teminindeki modern iyileştirmeler ölüm oranını azalttı ve bir nüfus patlaması meydana geldi. Yavaş yavaş, daha iyi eğitim, şehir nüfusunun kırsal nüfuza göre artması ve daha yüksek bir yaşam standardı ile birlikte

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

doğum oranı azalır ve medeni bir dengeye ulaşılır. Son zamanların tecrübesi düşük bir noktadan geçildikten sonra (ki orada «ırk intiharı» haykırışları yükseldi) doğum oranının tekrar yükseldiğini gösteriyor. Sadece doğum kontrolunun ve aile planlamasının yaygınlaştırılması ile sayıları kontrol altında tutacağımızı ümid edemeyiz.

Batı dünyasında (özellikle A.B.D. de) nüfus artışı, teknik ilerlemenin de çok hızlı olduğu bir döneme rastlamıştır. Harrod tipi bir «doğal» büyüme hızı[24] açık bir biçimde birikimin önünde gitmeye başlamış ve istihdam imkanları mevcut işgücüne oranla azalmıştır, ve ABD yüksek düzeyde eksik istihdama sürükleniyor görünmektedir. Bu durum kısmen küçük ölçekli hizmet sektöründeki yüksek gizli işsizlikle hafifletilmiştir.

Bununla beraber sayılardaki büyüme yüksek bir hayat standardında meydana geldiği zaman en dikkate değer etkisini insanların şehirlerde vücutlarıyla, evleriyle ve arabalarıyla yığılarak güzellikleri tahrip etmek suretiyle göstermektedir. Tüketimin dışsal zararları o kadar belirgin hale gelmektedir ki **fayda** teorisi tümüyle çökmektedir.

V

Eskiden, büyük devrimsel yenilikler, tesadüfi tarihsel olaylarla ortaya çıkardı. Mesela Avrupa ve Çin arasında haberleşmenin Moğol imparatorluğu tarafından açılması ve bu sayede alfabetik dillerin basımının mümkün olması gibi.[25] Günümüzde araştırma bilinçli olarak teknik problemlerin çözümüne yöneltilmiştir. (Herne kadar bunların büyük bir kısmı da maalesef, iyi bir isimle savunma diye adlandırılan alana gidiyorsa da). Toplumun evrimi de, kendini düşünen bir biçimde olmuştur. Azgelişmiş bir ülke ne tür bir toplum geliştirmek istediğini iyi düşünmek zorundadır.

Adam Smith'in doktrinine hâlâ bağlı olanlar azgelişmiş ülkelere kapitalizmin çiçek açacağı ve meyva vereceği uygun koşulları yaratmaları gerektiği yolunda vaazlar vermektedirler. Bunların çoğu, kendi tecrübeleri nedeniyle kuşkulu hale gelmiş olup, çok fazla beklediklerini düşünerek çabuk sonuç veren bir yetişkinlik istemektedirler.

---

(24) Bkz: s. 102

(25) Ayres. Op. Cit., s. 14

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ulusal otoritelerin ekonomik kalkınmayı yönetmek görevini kendileri yüklendikleri zaman, yatırım özel teşebbüsün canlılığındaki dalgalanmalarla değil belirli bir planla kontrol edilmek zorundadır. Ancak bu durumda (g=s/v) büyüme formülünden elde edilecek önerilerin bir anlamı olacaktır. Meselâ, belli bir büyüme hızına ulaşılacaksa ve eğer tüketimin gelire oranının yüksek olmasına müsaade edilmişse daha çok kapital tasarruf edici türden yatırımlar yapmak gerekecektir (g belli iken daha küçük bir v, daha küçük bir s gerektirir) veya yapılacak yatırımın tipi belli iken ulaşılacak büyüme hızı yatırım-tüketim oranına bağlı kalır (v belli iken, daha yüksek bir g, daha yüksek bir s gerektirir).

Bununla beraber tasarrufa ağırlık verilmesi yardımcı olmaktan çok yanıltıcıdır. Bir azgelişmiş ekonominin karakteristik sorunu, mevcut birikim hızının çok düşük olmasıdır (bazan nüfus artış hızının dahi altında olup işsizliğin azaltılması ve hayat standardının yükseltilmesi girişimlerini imkansız kılar). Bu tür ekonomilerin önünde büyüme hızının yükseltilmesi gibi çok ağır bir iş vardır ve herne kadar kapital/hasıla oranını düşük tutmak için büyük gayret gösterirlerse de, yine de (formülün diliyle söylersek) tasarruf oranında büyük bir kısım verimli bir şekilde çalışmak için gerekli en az geçim düzeyinin altında yaşamaktadır. Problem daha açık bir biçimde gereksiz tüketimi kısarken gerekli tüketimde sağlanması gereken artış cinsinden ifade edilebilir. Toplam tasarruf oranı (formüldeki s) gelirin bireysel aileler arasındaki dağılımın dikkatten kaçmasına yol açar. Bu durum, Hindistanlıların «U sektörünün büyümesi» adını vermeye başladıkları ve kamu yatırımından taşan bolluk tarafından özel servetin yutulması halinde ortaya çıkan can sıkıcı durumu gözlemeye yardım eder.

Birikim hızının artması için tüketimi kısma zorunluğu kalkınmayı sosyalist bir yapı içinde sürdüren ülkelere bir avantaj sağlar. Mülkiyeti bir tazminat ödemeksizin devletleştiren bir devrim, vaktiyle U-tüketimini besleyen kaynaklar şimdi yatırıma tahsis eder. Ancak daha önce mevcut olan gereksiz tüketim fazlası gerekli birikime oranla küçüktür. Kazanılmamış geliri ortadan kaldırmanın esas yararı, reel ücretlerin hızla yükselmesine engel olmayı hem ahlaki ve hem de politik yönden daha kolaylaştırmasıdır. Ayrıca sağlık hizmetleri, eğlence vb. gibi kollektif tüketim (ki kollektif bir ekonomide sağlanmaları daha kolaydır) kişi başına toplam harcama olarak, aileler arasında dağılan bir ücret artışından daha fazla genel refaha katkıda bulunur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marx bir sosyal devrimin sadece sömürenleri kamulaştıracağını ve gelişmiş sanayi ekonomisini başarılı bir iş olarak teslim alacağını ummuştu. Ortaya çıkan fiili durumda ise sosyalist ekonomiler sanayileşmeyi kendileri için başarmak ve kapitalizmin ortadan kaldıramadığı feodal mülkiyet ilişkileriyle ve eski ideolojilerle mücadele etmek zorundadır. Hem feodalizmi ve hem de sosyalizmi onaylamayan gelenekçi bir iktisatçı kendini üzüntülü bir şaşkınlık içinde bulur.

Stalin, sosyalizmin ekonomik amaçlarını şöyle belirlemiştir: «Bütün toplumun devamlı olarak artan maddi ve kültürel gereksinmelerinin en iyi şekilde tatmininin güvence altına alınması».[26]

Olumlu bir şekilde ele alındığı zaman bu sözlerin, «Bütün insanlar eşittir» sloganı gibi metafiziksel bir slogan olmaktan öte bir içeriği yoktur ve bakış açısını belirsizliklerle anlatmaktadır. «Devamlı artan» gereksinmeler deyimi, üretim artışının önceden görülebilir bir sınırı olmadığı anlamına gelir (çünkü devamlı artan ihtiyaçları karşılamak için gerekli araçların da devamlı artması gerekecektir). «Kültürel» gereksinmeler de artan servetin sadece fiziksel mallara ayrılmayacağı anlamına gelir (hernekadar sadece bu tür mallar üretimin Marksist tanımı içinde yeralırsa da). «Bütün toplum» deyimi de servetin keyfi dağılımını kötüleyen bir anlam taşır.

Burada gelenekçi iktisatçının itiraz edeceği hiçbirşey yoktur. Gerçekten kelimelerin hemen hepsi onun ağzından çıkan kelimelerdir. Fakat onlar üretim araçları mülkiyetinin yarattığı eşitsizliği mazur görmeye alışmışlardı. Çünkü onlara göre bu eşitsizlik toplam geliri daha büyütmek için gerekliydi. Eğer böyle bir eşitsizlik olmadan gelir daha hızlı artacak olursa, onlar sevimsiz bir durumda kalacaklardır. Belki de matematiğin sık çalılıkları arasında saklanmalarının ve ideoloji meselesini, kapitalist kurumlar hürriyetin siperidir şeklindeki politik öneriye taşıtmalarının nedeni budur.

VI

Keynes'in teorisinin azgelişmiş ülkelerle ilgili olarak doğrudan söyleyeceği pek az şeyi vardır, çünkü, tamamen, son derece gelişmiş finansman kurumları ve ileri düzeydeki iş adamları ile ileri sanayi ülkelerini ele almıştır. Keynes'in ilgilendiği işsizlik mevcut kapasite-

(26) Economic Problems of Socialism in USSR, İngilizce Baskısı, s. 45

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nin eksik kullanım ile birlikte ortaya çıkar ve efektif talepteki bir **düşmeden** kaynaklanır. Azgelişmiş ülkelerde ise işsizlik kapasite ve efektif talebin hiçbir zaman yeteri kadar büyük olmamasından kaynaklanır.

Bununla beraber, olumsuz yönden **Genel Teori**'nin öğreteceği pekçok şey vardır.

Özellikle, enflasyonun anlamını aydınlatır. Eski öğretimde enflasyonun bir parasal olay olduğu ve para arzının doğru biçimde yönlendirilmesi ile kaçınılabileceğini öne sürmek, derine işlemiş bir önyargıydı ve hiçbir şekilde sökülüp atılamamıştır.

Genel Teori'nin analizi, enflasyonun parasal değil reel bir olay olduğunu gösterir. Enflasyon (konuyu bir defa daha en basit şekliyle ortaya koyarsak) iki aşamada ortaya çıkar. Esnek olmayan arz esnekliği ile karşılaşan bir efektif talep artışı fiatları yükseltir. Bir köylü tarafından yiyecek arzı yapıldığında, yiyecek maddelerindeki fiat artışı, doğrudan doğruya satıcıların gelirini ve dolayısıyla harcamalarının arttıracaktır. Hayat pahalılığının artması ücretlerin yükseltilmesi için bir baskı yaratır. Böylece parasal gelirler artar, fiatlar biraz daha yükselir ve bir fâsit daire oluşur.

Birinci aşama-efektif talep artışı-herhangibir kalkınmaya meydan vermeden kolaylıkla önlenebilir. Fakat eğer bir kalkınma isteniyorsa, yatırımın tüketimden fazla olduğu bir aşama gereklidir. Efektif talepte bir artış ve enflasyona doğru bir eğilim olmalıdır. Sorun onun belli sınırlar içinde nasıl tutulacağıdır.

Uzun dönemli düzenlemeler için gerekli görülen bazı yatırım programlarının, elektrik üretimi gibi, üretken hale gelmesi zaman alır ve bu süre içinde bu işte çalışan işçilere bazı mal ve hizmetlerin arzı gerekir. Enflasyonist olmayan kalkınmanın sırrı bu tür yatırımları destekleyecek yeterli üretim fazlası sağlamak için çabuk üretime geçen ve kapital tasarruf edici yatırımlardan yeteri kadarını tüketim malları sektörüne tahsis etmektir.

Enflasyonu çözümleyecek anahtar, «açık finansman»ın şaşırtmacalarında değil bu tür bir analizde bulunabilir.

Keynezyen analiz ayrıca dış yardımın doğru ve yanlış kullanımına da ışık tutar. Kalkınmayı başlatmak için dış yardımın vazgeçilmez

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olduğu iki durum vardır. Birinci durum hangi fiat verilirse verilsin yurtiçinde üretilmesi mümkün olmayan bazı teçhizat gerektiği ve aynı zamanda ülkenin ihraç edebileceği malların dünya talebi elastik olmadığı zamanki durumdur[27]. Böyle bir durumda katlanılan zahmet ve gösterilen tüketimden kaçınma gayreti ne denli büyük olursa olsun teçhizat alımı, sınırlı döviz kazancının yettiği kadar damla damla olacaktır.

İkinci durum ise yurtiçi işgücü, istenen yatırımı teknik yönden başarmaya yeterli olduğu halde, gıda üretiminden alınıp yatırıma verilen insanların geçimi için gerekli fazla üretimi elde etmenin mümkün olmadığı durumdur. Böyle bir durumda dış yardım ya yiyecek veya yatırım malları ithal etmek için kullanılabilir. Bunu en yararlı bir şekilde uygulamak için dış yardımın dağıtımı, makina stokunda en hızlı birikimi sağlayacak oranlarda yapılmalıdır.

Bu durumlar gerçekte çok enderdir. Genellikle, kalkınma yoluna girmeden önce zaruri olmayan bazı tüketim malları ithalatının durdurulması yoluna gidilebilir ve yine bazı zaruri olmayan ev tüketimi de satılabilir ihraç mallarına dönüştürülebilir. Bu hörgüç eritilmedikçe dış yardım, gerçek anlamda, zaruri değildir, fakat lüks tüketimi yoketmek ihtiyacını ortadan kaldıracağı için politik yönden faydalıdır. Dış yardım vergileri azaltmak için kullanılır veya maaş, komisyon ve rüşvet gibi ithalat artışına yolaçacak şekillere bürünürse, kalkınmaya hiçbir katkısı olmaz.

Bu durum şimdi ABD yönetimi tarafından kavranmıştır. Kalkınma için işbirliği üyelerine, yardımın sadece yaygın bir toprak reformunu gerçekleştirecek ve artan oranlı bir vergi sistemini kuracak dürüst hükümetlere verileceği söylenmiştir. Bu kurallar iktisat teorisine inançtan kaynaklanmakla beraber, göründükleri kadar da kolay değildir.

---

(27) Buradaki elastiksizlik, bir fiat düşüklüğü karşısındaki elastiksizliktir. Herhangibir ihraç ürününde fiat artışını güvenli bir politika olarak kullanabilmek için yeteri derecede monopol gücüne sahip olmak yaygın bir durum değildir. Fiatta bir artış, hemen veya kısa bir aradan sonra rakip üreticileri piyasaya çekecek veya alıcıların taleplerine ikame mallara kaydırmalarına sebep olacaktır. Fiatta bir düşme ise rakip satıcılar tarafından taklit edilecektir. Bu nedenle başlangıç fiatı ne olursa olsun talep fiat yükselmesine karşı çok elastik ve fiat düşmesine çok sert olabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Az gelişmişlikle ilgili olan ve teorik analizde çok tartışılmış bir başka problem de, ayni malı üretmek için bir kaç yöntem mevcut olduğu zaman hangi tekniğin seçileceği problemidir. Konu iki zıt ön yargı ile karartılmıştır. Birisi en son ve en otomatik teçhizata doğru züppece yöneliş, diğeri de kasaba el işçiliğine olan duygusal yöneliş.

Bu karmaşa içinde yolumuzu bulmak için önce aklıselime uygun iki basit kural öne sürebiliriz. Birincisi, kendileriyle birlikte kullanılan malzeme ve işgücü için daha iyi bir kullanım yeri bulunmadıkça hiçbir makina ıskartaya çıkarılmamalı veya hiçbir üretim metodu reddedilmemelidir. En iyi teknikler yeni yatırımlarla gerçekleştirilmeli fakat yeni eskiyi ikame etmemeli, onun yanında çalışmalıdır. Bütün işçiler en iyisi ile teçhiz edilinceye kadar, ikinci kalite teçhizat hiç yoktan daha iyidir. İkincisi, hiçbir teknik sadece istihdam sağladığı için seçilmemelidir. İşlemin amacı en yüksek istihdam istatistiğine ulaşabilmek değil fakat üretimi arttırmaktır. (Soruyu emek yoğun teknikler cinsinden ifade etmek yanıltıcıdır. El sanatlarının yararı, emek kullanımlarında değil kapital tasarruf edici olmalarındadır).

Geriye gerçekten şüpheli olan bazı durumlar kalır. Meselâ az kapital kullanan yatırım ünitesi başına daha çok üretim vaadeden ve fert başına düşük üretimli teknik mi, yoksa daha çok mekanize olmuş bir yatırıma göre hemen üretken olan ve az emek isteyen teknik mi seçilecektir. Bu gibi bir durumda doğru olan politikanın en yüksek oranda fazla üretim yaratacak ve dolayısıyla birikime en büyük katkıyı sağlayacak tekniğin seçimi olduğu öne sürülmüştür. İlk bakışta bu öneri çok anlamlı görünür, çünkü işlemin bütün amacı kalkınmadır. Fakat daha yakından baktığımızda, bunun bu kadar aşikâr olmadığını görürüz. Bir tekniğin yarattığı fazla üretim, o tekniği kullanan işçilerin ücretleri değerini aşan net üretim fazlasıdır. Daha yüksek bir fazla üretim, küçük bir başlangıçtan, üretim ve istihdamda hızlı bir artışa geçiş demektir. Daha çok kapital tasarruf ettirici bir teknik, daha çok üretim sağlar ve daha çok ücret öder. Bu nedenledir kl böyle bir teknik daha az fazla üretim yaratır.

Bugün biraz reçel ile iki gün sonra daha çok reçel arasında bir seçim sözkonusudur. Bu problem, «geleceğin iskontosu» na dayalı herhangibir hesaplama ile çözümlenemez, çünkü kazanan kaybeden kişiler ayni insanlar değildir. Daha mekanize, yüksek fazla üretimli teknik seçildiğinde, zarar, öteki teknik seçilmiş olsaydı istihdam edilmiş olacaklara düşer. Onların, yaptıkları fedakarlıklardan elde ede-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

cekleri yarar daha sonra ortaya çıkacaktır ve onlar bunu görecek kadar da yaşayamayabilirler. Şöyle veya böyle bir karar alınacaktır fakat Refah Ekonomisi nin kuralları buna yardımcı olmayacaktır.

Gerçekten, son derece genel bir düzeyde iktisat teorisi için Plancıya söylenecek fazla bir şey yoktur. Sadece şunu söyleyebilir: Sana bundan çok şunu iste-tarımı, sanayii değil; ihracatı, yurtiçi üretimi değil; hafif sanayii, ağırı değil-diyenleri dinleme! Sen daima her ikisini de iste!

Bununla beraber, ayrıntılarda, modern iktisatın geliştirdiği istatistiksel ve matematiksel metodlar, kalkınmanın planlanmasında çok yararlı hizmetler görebilirler, şu şartla ki hepsi metafiziksel kavramlardan tümüyle arındırılmış olsun.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

6

OYUNUN KURALLARI NEDİR?

Kimi yıkılan, kimi canlanan, birbiriyle itişip kakışan, yarım yamalak anlaşılan bütün bu ekonomik doktrinlerden hangi temel fikirler benimsenecek ve hangi politika kuralları elde edilecektir?

I

Bütün bu karmaşanın ortasında veri olarak kabul ettiğimiz değişmeyen sağlam bir ideoloji kümesi vardır ki adı «milliyetçilik» tir.

İktisatın özü milliyetçilikte kökleşmiştir. Tümüyle teorik bir konunun ödüllendiren bir inceleme amacı olması çok zordur; matematiğin güzelliği ve tabii ilimlerdeki icatların sağladığı tatmin bu kavgayı yapanlarca belirsiz ve düzensiz olmakla suçlanır. Eğer politika sorularına ışık tutma ümidi olmasaydı asla gelişemezdi. Konu, niteliği gereği, milli terimlerle ele alınır. Marksizm dahi, teorik olarak evrensel olduğu halde, devrimci yönetimler kurulduğunda milliyetçi kalıplara dökülmek zorundadır. Kalkınan ülkelerin özlemleri yiyecek ekmekten çok milli bağımsızlık ve milli saygınlıktır.

Klasikler bu konuda açıkca hiçbirşey söylememişlerdir. Merkantilistlerin daha uzak görüşlü bir politikayı savunan dar milliyetciliğine karşı koymuşlar, fakat Serbest Ticaret'i dünya için değil sadece Büyük Britanya için iyi olduğundan savunmuşlardır.

Neoklasik doktrin evrensel olacağını bildirmiştir. **Fayda** hiçbir ulusal sınır tanımaz. Edgworth mutluluk ünitelerini birbirine eklemeyi önerdiği zaman her insanın, sadece bir İngiliz'in değil, bir sayılmasını da öne sürdü.[1]

Fakat, sonuçta, **fayda** doktrini çok daha milliyetçi olmuştur. Gunnar Myrdal'in öne sürdüğü[2] Refah Devleti'ni destekleyecek bir ulu-

(1) cf. s. 67

(2) Bkz: An International Economy

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sal dayanışmanın istenmesi, insan ırkının dayanışmasını ulaşılması çok zor bir hale getirir.

Neoklasiklerin ideolojisi evrensel cömertliğe dayanmayı öne sürmekle birlikte kendileri Milli Gelir ve halkın refahı ile ilgili terimlerle konuşma alışkanlığındaydılar. Milletimiz, halkımız gibi kelimeler yeteri kadar can sıkıcı kelimelerdi.

Günümüzde Prof. Meade gibi insaflı bir yazar, serbest piyasanın faziletlerini belirtmeden önce; «Para ve fiat sisteminin adaletle işlemesi için, âdil bir gelir ve mülkiyet dağılımına ulaşmak gerekir.» demeye dikkat etmekte ve eşitsizliğin sistemi sadece eşitsiz kılmakla kalmayacağını ayni zamanda etkinliğini azaltacağını ve bu nedenle gelir ve mülkiyet dağılımında hoşgörülebilir bir eşitlik sağlamak için köklü tedbirler alınması»nın bir ön şart olduğuna işaret etmektedir[3]. Fakat o da Büyük Britanya vatandaşları arasındaki gelir dağılımından başkası ile ilgilenmeye vakit ayırmamıştır. Eşitlik ve etkinliğin sadece kendi kıyılarımıza ait olduğunu nefes alıp verme gibi tabii karşılıyoruz.

Neoklasik okulun temel konusu -Serbest Ticaret hali- hernekadar hiçbir **millet'in** himayecilikten birşey kazanamayacağını öne sürerken safsata gibi görünüyorsa da, hiçbir grup üreticinin himayecilikle geçici de olsa başkalarına zarar vermeden, kendisine bir yarar sağlayamayacağını öne sürerken güçlüdür. Fakat iktisatçılar, dünyadaki toplam **faydayı** arttırmak için fakir ülkelerden yapılacak ithalatı desteklemenin zengin ülkelerin görevi olduğu konusunu tartışmamışlardır.

Gerçekten evrensel olan bir bakış açısı çok enderdir. Böylesine bir düşünceye, genellikle refah içinde olan bir dünyada yaşamakla fakirlik içinde olan bir dünyaya oranla daha başarılı **olacağımızı** öne sürmekle yaklaşırız. Başkalarının refahı sadece bu nedenle istenmez, fakat **bizim** refahımıza katkısı nedeniyle istenir. Öte yandan başkalarının refahı bizimkini tehdit ediyorsa hiç istenmez. Bu, doğru ve uygun bir tabii düşünce olarak görünür, bu yüzden de onun özel bir düşünme yolu **olduğuna** dikkat bile etmeyiz. Bu havayı doğduğumuzdan beri teneffüs etmeye alışmış olup nasıl koktuğunu hiç merak etmemişizdir.

---

(3) Planning and The Price Mechanism, s. 35

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Son zamanlarda istatistiğin gelişmesi milliyetçi ideoloji için çok malzeme temin etmiştir. Milli gelir, büyüme hızı, tasarruf oranı, verimlilik ve verimlilik oranı gibi verileri kapsayan çeşitli «Birleşmiş Milletler» periyodikleri yayınlanmaktadır, ve merakla bu tablolardaki yerimizi araştırıyoruz. Ve yaşlı Birleşik Krallık'ı çoğu defa olduğu gibi, aşağılarda gördüğümüz zaman içimiz üzüntü ile doluyor; veya tablodaki sıralamanın yanlış olduğunu gösterecek istatistik hataları arıyoruz; veya perişan yabancıların sahip olduğu bütün olumsuz şeyleri sayıp dökerek, tablodaki mukayesenin yanıltıcı olacağını öne sürüyoruz.

Milletlerarası rekabetin geçerli olduğu bir dünyada ticaret yapan başka milletlerin üretkenliğindeki artışla atbaşı beraber gitmeye özen göstermek için çok sağlam bir neden vardır; yeteri kadar satış yapamamak nedeniyle pazarları kaybedersek, tüketimimizi kısmaktan ve reel milli gelirde azalma ile karşı karşıya kalmaktan kaçınamayız.

Birleşmiş Milletler tabloları neyin mümkün olduğunu göstermek için de kullanılabilir, öyle ki bir durumu savunmak isteyen kimse, mesela yatırım artışı isteyen bir kimse, bunun yapılamayacağını söyleyenleri susturmak için bu tablolara başvurabilir.

Bunlar mukayeselerin akla uygun biçimleridir. Fakat Birleşmiş Milletler tablolarının temel yararı, uluslararası düzeyde herkesin birbiri ile yarışması için basit ve açık bir biçimde istek yaratmasıdır.

Milletlerarası rekabet ve milli politika, ekonomik kalkınma için büyük bir itici güç olmuştur. **Laisser faire** teorisinin görüntüsü arkasında bütün kapitalist milletlerin hükümetleri ticareti ve üretimi teşvik etmiş, ülkeler fethetmiş ve kendi vatandaşlarına üstünlük sağlamalarına yardımcı olacak kurumları benimsemişlerdir. Serbest Ticaret doktrininin kendisi, Marshall'ın kurnazca farkettiği gibi, gerçekten İngiliz ulusal çıkarlarının savunmasından ibaretti.

Uluslararası rekabet düzeni altında atılmış sayısız adımlar bizi bu gün içinde bulunduğumuz açmaz duruma getirmiştir. Haberleşme, hiçbir zaman bu günkü kadar mükemmel olmamıştır. Kamu oyu, hiçbir zaman bu günkü kadar dünyanın başka yerleri hakkında bilgili olmamıştır. Fakirlik bir dünya sorunu olarak, hiçbir zaman, bugünkü gibi ele alınmamıştır. Ancak bu gün bilimin sağlığa, doğum kontroluna ve üretime uygulanmasıyla, bütün insanlığı sefaletten kurtarmanın mümkün olacağı görülmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yine de, ekonomik enerjinin ve bilimsel araştırmanın bu kadar büyük kısmı, hiçbir zaman bu günkü kadar tahrip araçlarına tahsis edilmemiştir. Evrensel cömertlik doktrinlerini, Cengiz Han'ın süvarilerini cezbeden vatanseverlik ile biraraya getiriyoruz.

«Tabiat insan neslini toplum için yarattığında» Adam Smith'in dediği gibi, onu birbirine karşı sempati ile donattı. Gelişim bir bilinç yaratır. Fakat biyoloji kabilenin hudutlarında tükenir. Gelişim bütün ahlaki soruların en önemlisine cevap veremeyecektir: Benim komşum kimdir? Bu noktada insanlık, görevi tabiat'tan teslim almalıdır fakat bunu yaptığının da herhangibir işareti görünmemektedir.

Ulusal vatanseverlik, kuşkusuz pek çok iyi şey için büyük bir güçtür. Ulusal sınırlara kadar birleştiricidir. Irk veya din esasına dayalı bölücü vatanseverlikleri engelleyerek yurtiçi birliği sağlar. Marksistler, milliyetçiliğin sınıf çekişmesini önlemesine hayıflanırlar. Fakat yurtiçi komşuluk, dıştan saldırı gelmesi halinde de sağlanır. Yurtiçinde uygun karşılanmayan birçok şey, ulusal çıkarlar uğruna haklı gösterilir. Dr. Johnson'ın söylediği gibi «vatanseverlik bir alçağın son sığınağıdır.» Biz henüz vatanseverliği iyi davranış arzusuna dönüştürecek bir bilinç yaratmaktan çok uzağız. Kuşkusuz özellikle bu ülkede ulusal bilinç hakkında büyük tartışmalar yaparız, fakat bu tartışmalar gerçek motiflerimizin ne olduğunu incelemek yerine, çoğu defa, ulusal politikamıza yüksek ahlaki motifler atfedenler üzerinde yoğunlaşır. Taze bir örnek şudur: Devlin Report, Nyasaland'ın bir «polis devleti» olduğunu yazdığı zaman büyük bir öfke belirmişti. Fakat öfkenin büyük kısmı, bir ingiliz sömürgesinin böyle bir tanıma layık bir durumda olmasına değil, fakat bir şahsın İngiliz sömürgesi hakkında böyle bir kelime kullanabilmesineydi.

Fertler olarak, insanları dünyadan ne aldıklarına göre değil fakat dünyaya ne verdiklerine göre değerlendiririz. Herkes için (kendimiz için her zaman olmasa bile) açıkca görürüz ki dış itibar, iç muhteva güvensizlik işareti olduğunu görürüz. Bununla beraber hırs, aşırı gurur ve zulüm ulusal yönden kabul edilebilir kavramlardır.

Günümüzde uluslararası ekonomik cömertliğin pek bol bir biçimde ortaya konduğu doğrudur, fakat bu cömertlik daima bir ulusal çıkar olarak haklı gösterilmiştir. Hindistan'a yardım ederiz (yapabildiğimiz kadar) fakat bunu açlıktan ölen insanlara bol yemek vererek

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

«mutluluk birimleri» ni arttırmak için değil fakat Batı'nın prestijini Sovyetler Birliği'ne karşı korumak için yaparız. Gazeteler Çin'de açlığın azaltıldığını yazdıkları zaman da pek sevinmeyiz.

Keynezyen devrim Serbest Ticaret doktrinlerinin sahte evrenselliğini kırdı ve düşünce yapımızın gerçek evrenselliği tanımasına yardımcı oldu. Savaş sonrası uluslararası anlaşmalar, Serbest Ticaret fikirlerinden şiddetle etkilenmekle beraber, ödemeler dengesinden sıkıntısı olan ülkelerle azgelişmiş ülkeler için korunma hükümleri getirdi ve yurtiçi istihdam politikasına, uluslararası yükümlülüklerden daha fazla önem vermelerine müsaade etti. İlke olarak temel mallar ticaretinin düzenlenmesinde, şimdiye kadar pekaz şey yapılmakla beraber, tarafsız bir politika benimsendi (Serbest Ticaret fanatikleri kötülemeye devam ettikleri halde) ve bizim ödemeler dengemiz temel mallar üreticilerini fakirleştirerek iyileştiği zaman, bunun övünülecek birşey olmadığını göreceğiz.

Diğer milletlerin karşılaştığı çeşitli problemlerin farkında olunması ve yarı evrensel Serbest Ticaret doktrinin yok edilmesi, aydınlanma yönünden büyük bir ilerlemedir. Ayni zamanda ruhsal huzursuzluğun da artmasına neden olur. **Laisser Faire** uyuşturucusu olmadığı zaman ahlâki problem, dünya ölçüsünde gözlerini yüzümüze dikip, bize bakacaktır.

II

Ulusal düzeyde de, yapmamız gereken bazı seçimler olduğunu ve bu seçimleri yapmak için gerekli basit ilkelerden yoksun olduğumuzu yeni farkediyoruz. Tam İstihdam ideolojisi bir amaç olarak çok şeffaf olup içindekiler görülebilir. Yatırımla tüketim arasında veya yurtiçi ve yurtdışı yatırım arasında veya devlet ve özel sektör yatırımı arasında doğru, tabii ve belirli bir denge ilişkisi olduğu fikri, veya reel ücret için veya faiz oranı için doğru, tabii denge seviyeleri olduğu fikri, ulusal istihdam politikasının gerekli olduğunun kabul edilmesiyle geçersiz kılınmıştır. Herhangibir durumda, «yüksek ve istikrarlı bir istihdam seviyesinin» devam ettirileceği kabul edildiği zaman (bu seviyenin ne kadar yüksek olacağı ve bazı aksaklıkların istikrarı bozup bozmayacağı gibi sorunları bir tarafa bırakarak) istihdam sorunu ilginçliğini kaybeder. Ancak resmi görüş yapılacak hiçbirşey olmadığını öne sürdüğü zaman konuyu tartışmak gereklidir. Tartışma ne yapılması gerektiği hakkında olmalıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Neoklasik miras, sadece iktisat öğretiminde değil fakat kamu oyunun oluşumunda da, hâlâ büyük bir etkinliğe sahiptir fakat ortaya ne zaman gerçek bir sorun çıksa, söyleyecek somut bir şey bulamaz. Daha sonraki uygulamacılar, gittikçe daha gelişmiş matematik uygulamalara sığınmışlar ve ne yaptıklarını soranlardan daha çok rahatsız olmuşlardır.

Ekonomik doktrinler ulusal politika amaçlarının seçimini etkiledikleri için, neoklasik teori yararlı olmaktan çok engelleyici olmuştur.

Fayda kavramı, «para peçesi» nin gerisine bakmayı öne sürer, fakat parasal birimler ölçülebilirken, **fayda** ölçülemez ve iktisatçı, sepicinin deriye meyletmesi gibi ölçülebilen lehine bir tutum içinde olur.

İktisatın bizi koruyacağını umduğumuz aldatmacalara ilk düşenler iktisatçılardır. Onların temel kavramı olan Milli Gelir, bir çelişkiler yığınıdır. Mesela tüketim, geleneksel olarak tüketici mallarının satışı ile belirlenir ve yüksek bir tüketim oranı yüksek bir hayat standardı ile tanımlanır. Fakat tüketim, kelimenin düz anlamında, yani doğal ihtiyaçların tatmini ile ilgili anlamda, mallar tezgahın üzerine konduğu zaman meydana gelmez; aksine, uzun veya kısa bir süre geçtikten sonra ortaya çıkar. Bu zaman boyutu tümüyle dışarıda bırakılmıştır. Hiç kimsenin onun önemini inkâr ettiği için değil fakat onu istatistiksel olarak yakalamak güç olduğu için dışarıda bırakılmıştır.

Giyim kuşam modası, faydacı ilkelere göre, pek çok kaybedenin ızdırabının bir kaç kazananın zevkinden muhtemelen fazla olabileceği ve manevi değerlerin yeraldığı bir tür spordur. Bununla beraber amacı maddi tatmin sağlamak olan mallarda, dayanıklılık büyük bir kazanç olabilir. Eğer tüketimin zaman boyutu, satışların miktar boyutu artarken azalırsa, miktar boyutunu hayat standardındaki değişmelerin bir ölçüsü olarak ele almak ciddi bir hatadır.

Yine, **fayda** doktrinine göre, malların birbirinden bağımsız olan istekleri tatmin ettiği farzedilir. Bu nedenledir ki malların iyi şeyler olacağı kabul edilmiştir. Kendi ihtiyaçlarını, aldatıcı reklamlar nedeniyle, beraberinde taşıyan malların iyi şeyler olacağı kesinlikle belli değildir. İhtiyaçsız ve malsız daha iyi durumda mı olacağız? Milli Gelir istatistikçilerini rahatsız eden sorular bu tür sorulardır. (Milli ge-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lir çalışmaları, kuşkusuz iş hacminin ölçüsü olarak üretimdeki değişmelerin ölçülmesi, ve etkinliğin ölçüsü olarak verimliliğin ölçülmesi gibi konularda son derece yararlıdır).

Fayda teorisinin en büyük meselesi Adam Smith'in su ve elmas ile ilgili sorusunu cevaplandırmaktı; yani, tatmin seviyesini ölçmek için önerilen **toplam fayda** ile fiat tarafından ölçülen **marjinal faydayı** birbirinden ayırmaktı. Marshall'ın tüketici fazlasını diyagramla açıklaması bir aldatmacadır. Çünkü niteliği gereği ölçülemeyen birşeyin yarı kantitatif biçimde ele alınmasına dayanır. Fakat gerisindeki fikir aklı selime dayandırılmıştır. Bir malı almak fırsatı, mevcut olmayan bir durumla mukaayese edildiğinde, tüketiciye, ödediği miktarla ölçülemeyen bir avantaj sağlayabilir. Buna rağmen, mallar Milli Gelir muhasebesine, **faydaları** ile değil değişim değerleriyle girerler. Eğer böyle yapılmasaydı ve politikanın, propagandayla rakamların gösterdiği hayat standardı için etkileneceğini ve serbest mallar yerine bir satış değeri olan mallar için devamlı ve sistematik bir baskı olacağını öne sürmek felsefi bir spekülasyon olurdu. Balta girmemiş bir ülkeyi parasal kâr için sömürülmekten kurtarmak bu durumda daha da zorlaşır; çünkü savunucular «ekonomik olmayan» değerler için mücadele ediyor görüneceklerdir. (akılsız, aptal ve vatansever olmayanlar olarak nitelendirileceklerdir). Bu sırada iktisatçılar paranın değil fakat **fayda**'nın ekonomik değer olduğunu ve malların faydasının fiatları ile ölçülmediğini ilk öne sürenler olacaktır.

Gelenekselliğe sıkıca sarılmış **laisser-faire** yanılgısı, gerçek değerleri yanlış göstermeye de yardım eder. Keynes (ılımlı bir tutucu edası ile) tam istihdamın sağlanması koşuluydu «Klasik analizin kişisel çıkarların ne üretileceğini belirlediğini öne süren görüşüne itiraz sözkonusu değildir.»[4] dediği zaman bir önceki bölümde şöyle yazdığını unutmuştur: «Sosyal yönden yararlı olan bir yatırım politikasının ayni zamanda en kârlı yatırım olacaağını gösteren açık bir deney yoktur.»[5] Bunu söylerken, özel teşebbüsün çabuk kâr elde etme isteğinden kaynaklanan yanılgısını ele alıyordu. Bunun yanında, ekonomimizde hâlâ, bedelleri çabuk tahsil edilen mal ve hizmetler lehine bir yanılgı vardır. Tüketicilere paketler halinde satılabilen mallar veya kişi başına bedeli tahsil edilebilen mallar, kârlı bir iş alanı sağlamaktadır. Meselâ şehir planlaması için yapılan yatırımlar sadece top-

(4) General Theory, s. 378-9
(5) İbid., p. 157

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lumsal açıdan beğenilir ve bu tür yatırımlardan para kazanmak kolay değildir, buna karşılık pislik ve gürültü gibi negatif mallar herhangi bir bedel beklenmeksizin dağıtılabilir.

Nelere kolaylıkla bir bedel isteneceğini ve nelere istenmeyeceğini düşünmemiz tam bir teknik kazadır. Bazı şeyler, kanalizasyon ve ışıklandırma gibi, o kadar gereklidir ki, bedelinin bir tarifeye göre ödenmesi gerektiği gerçeğine rağmen pek az miktarda sağlanır; fakat parklardaki çiçek öbekleri gibi kentin kendine saygınlığı yönünden gerekli olduğu düşünülen bazı geleneksel güzelliklerle gözkamaştırıcı diğer ihtiyaçlar bir karşılık alınmaksızın sağlanır.

Kârlı alanlarda yapılan yatırımlar için gerekli fonlar büyük ölçüde eski yatırımların kârlarından karşılanır. Bir paket mal aldığımız zaman, onun üretim maliyetini (üretimde kullanılan makinaları finanse edenlerin payı da dahil) ödediğimiz gibi ayrıca daha sonraki yatırımların finansmanında kullanılacak olan dağıtılmayan kârlar için de bir fazlalık öderiz. Bir çok durumda fiat, genel yönetim, sosyal hizmetler ulusal borçların faizi, savunma ve benzeri alanlara ödenecek vergiyi de ihtiva eder. Kâr marjı ile dolaylı vergiler arasındaki fark, ekonomik fonksiyonları yönünden, çok açık değildir; her ikisi de birbiri kadar bir «yük» tür. İkisi arasındaki fark, tahvillerden, lüks üretimden veya kârlı yatırımlardan elde edilen kâr gelirlerinin harcanmasının ortakların normal kontrolu altında, yönetim kurulunun elinde olması, buna karşılık tarife ve vergi gelirlerinin seçmenin nominal kontrolu altında, belediye meclislerinin ve bakanlıkların elinde olmasıdır. Bunlardan birinin diğerine göre mutlaka daha «ekonomik» olması için, ideolojik önyargıların dışında, hiçbir neden yoktur.

Prof. Galbraith, satılabilir mallar üretimi ile satılamayan hizmetlerin ihmal edilmesi halinin Amerika'daki aşırı durumunu şöyle anlatır:

Aile bir gezinti için leylak rengi ve kiraz kırmızısı havalandırmalı, takviyeli direksiyonlu ve takviyeli frenli otomobili ile yola çıktığında asfaltlanmamış yollardan, kötü çöp yığınları ile çirkinleştirilmiş, solgun binalar, ilan tahtaları ve telefon direkleri ile kaplı şehirlerden geçer. Reklam sanatıyla büyük ölçüde görünmez hale getirilmiş kırlara çıkarlar. (Reklam yapılan malların değer sistemimizde mutlak bir önceliği vardır. Dolayısıyla bir kır manzarası gibi estetik düşünceler daha sonra gelir. Bu tür konularda tutarlıyız). Kirletilmiş bir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nehir kenarında seyyar buz kutusundan çıkardıkları çok güzel şekilde paketlenmiş yiyeceklerle bir piknik yaparlar ve geceyi halkın sağlığını ve ahlakını tehdit eden bir parkta geçirmeye giderler. Naylon bir çadır altında ve bir hava yatağının üstünde çöplerin pis kokusu ortasında tam uykuya dalacakken, dualarındaki bu garip eşitsizliğin yanlışlığını belli belirsiz düşünürler.[6]

Biz İngiltere'de henüz bu kadar kötü bir duruma gelmedik ama hızla yaklaşıyoruz.

İstihdam politikasının bazı yorumları; kaynaklar üzerindeki ilk hakkın özel sektör yatırımlarına verilmesi gerektiğini ve kamu yatırımlarının ise yavaşlama dönemlerinde işe karışmasını öne sürerler. Buna göre «devlet yatırımları» özel sektör yatırımları azalmaya başladığı zaman yapılmalı ve özel sektör yatırımları yükselmeye başladığında tekrar azalmalıdır.

Lloyd George ve Keynes için istihdam yarâtmak amacıyla gecekonduların ortadan kaldırılmasını ve yolların genişletilmesini savunmak çok, uygundur, çünkü, resmi gelenek herhangibir şey yapılmasına karşıydı. Fakat ayni öneri bu gün fazla anlam taşımaz. Çünkü bu işlerin yapılması için gecekonduların kurulmasını beklememiz gerekir. Özel yatırımın ihracat için yararlı olacağını, sanayiimiz daha iyi bir duruma gelinceye kadar gecekonduları ortadan kaldıramayacağımızı ve ihracatın, kârlı sanayi gelişmedikçe artmayacağını öne sürmek mümkündür. Bu ikna edici olmasa da mantiki bir öneridir. Fakat kamu yatırımının, yararlı da olsa ulusal açıdan özel yatırımlara göre daha az uygun olacağı, çünkü kamusal olduğu önerisinin mantiki bir temeli yoktur ve sadece **laisser faire** ideolojisinin bir kalıntısıdır.

Bir başka örnek alalım. Keynes, daha önce gördüğümüz gibi[7], (uzun dönem problemlerini düşündüğü zaman), tam istihdam düzeyinde devam ettirilen yatırımın, çok geçmeden, kapital teçhizatına yönelen bütün yararlı talepleri doyuracağını ve faiz haddini sıfıra yakın düzeye kadar düşmesini gerektireceğini öne sürmüştür. Fakat böyle bir sonuç için üzülmemiş, onu, uygar bir yaşamın başlangıcı olarak görmüştür. «İlkel Keynezyenler» onu başka bir anlamda ele almışlardır. Kârlı yatırım imkanlarının gelecekte kurumasını bir «durgunluk tezi»ne dönüştürmüşlerdir. Bu tezin taraftarları, tasarrufun gereksiz

(6) The Affient Society, s. 186-7

(7) Bkz. s. 97

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hale geleceği bir dönemi sevinçle karşılayacakları yerde, bunun; yüksek reel ücretlerin kâr oranını sıfıra kadar indirmek ve teknik ilerlemenin çalışmayı azaltıp boş vakit arttıracak yönde olmasını sağlamak suretiyle, bir tehdite dönüşeceğini düşünmüşlerdir. Böyle bir düşünce, eğer ekonomik yaşamın amacının sadece kâr elde etmeyi sağlamak olduğu kabul edilirse, kuşkusuz mükemmel bir görüştür. Maddi ihtiyaçların doyuma ulaşması kâr için kötüdür. Fakat böyle bir görüş, özel teşebbüs sisteminin varlığını ihtiyaçları karşılama gücüyle açıklayan iddia ile uyuşmaz.

Uygulamada istihdam politikası, herhangi belli bir teoriye dayanmaz, fakat en az mukavemet hattını izler. Bir mukavemetle karşılaşıldığında en kolaylıkla kesilebilen kamu yatırımıdır ve bir teşvik gerektiğinde en hoşa gideni özel tüketimin desteklenmesidir. Sosyal yönden yararlı, yatırım planlaması açısından genellikle geçerli kural şudur: Yazı gelirse ben kazanırım, tura gelirse sen kaybedersin.

Nerede kşr varsa oraya yatırım yapmak yanılgısı sadece sistemi bozmakla kalmaz, böyle bir durumda kâr motifinin yatırımın dengeli bir şekilde dağılımını sağlayacağı da kuşkuludur. Bu, neoklasik sistemin zayıf bir noktasını oluşturmuştur. Bu doktrin, serbest rekabet koşullarında ve maksimum tatmini sağlamak için kullanılacak kaynaklar belliyken, sadece bir denge durumuna uygulanabilir. Önce bir dengenin mevcudiyetini farzetmek ve sonra da bu dengeden **ayrılmanın** zarar vereceğini göstermek gerekir. (bu uygulama ayni zamanda gelir dağılımının da olması gerektiği gibi olduğunu farzetmek zorundadır). Walras, kendi pazarındaki kişilerin, dengeye ulaşıncaya kadar kendi arzlarını «bağırırak» duyuracakları gibi zekice bir fikre başvurmuştur ve gerçek ticaret denge sağlanınca denge fiatından başlayacaktır. Bu tür denge kavramını yatırıma uygulamak tek kelimeyle küstahlıktır; yatırımın bir denge halinde olması, sadece tümüyle planlanmış bir ekonomi (eğer varsa) için sözkonusudur.

Marshall, daha az hayalperesttir; kârların bir genel denge seviyesi olacağını ve kârlar normalin üstündeyse her firmanın daha hızlı yatırım yapmaya heves edeceğini ve böylelikle malın arzını arttırarak fiatı düşüreceğini öne sürer. Fakat **Principles**'ın I. cildinde genel denge koşullarının ne olacağını belirler ve bir firmanın belli bir zamanda dengeden uzaklaşmasını inceler. Marshall, genel dengenin nasıl korunacağını açıklayacak bir cilt daha yazmayı başaramamıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ve kendi önerisi, genel dengenin korunamayacağını gösterir. Kendi önerisi rekabetçi bir firmanın, gelecek anormal kârların etkisi altında denge noktasını aşacağını, kârların normal kârın altında olduğu bir dönemde ise denge noktasının altına düşeceğini gösterir. Böyle bir durum rekabetin doğal sonucudur. Bir satıcı piyasasında her firma, eğer bu piyasa devam edecekse, kendi üretim kapasitesini kârlı olacağı seviyeye kadar genişletmeyi amaçlar, fakat diğer firmalar da ayni şeyi yapacağından satıcı piyasası sürekli olmayacaktır. Durumun böyle olacağı hakkında mevcut bir genel bilgi dahi, denge noktasının aşılmasını engelleyemeyecektir, çünkü hepsi kendisinin ayakta kalacak talihli firma olacağını, diğerlerinin alıcı piyasası tarafından yokedileceğini umar.

Ayni nedenle, bir sanayi bir monopolün kontrolu altındayken, gelecek için yapılan akıllı planlama, talepteki bir artış için ihtiyatlı olmayı gerektirir. Fazla üretim kapasitesi, kaçınılması gereken en büyük kötülüktür. Monopol ne kadar güçlüyse, o kadar ihtiyatlı olacak ve eğer daima talebin gerisinde kalıyorsa, bir satıcı piyasası oluşturabilir ve kârlılık durumunu arttırabilir.

Girişi, diğerlerine göre daha kolay olan bazı sanayilerin mevcut olduğu bir dünyada, yatırım yönünden daima bazı sistematik düzensizlikler olacaktır. Bunlar istihdam politikasının kontrol altında tutacağı genel istikrarsızlığın, herhangibir sistemde olabilecek tahmin hatalarının, ve Keynes'in «Bir ülkenin kapital gelişmesi bir kumarhane faaliyetinin yan ürünü haline geldiği zaman, işler muhtemelen yanlış yapılacaktır»[8], dediği zaman işaret ettiği yatırımların spekülatif etkilerle yönlendirilmesi halinde ortaya çıkacak yanlışlıkların üstünde ve ötesinde olabilir.

III

Bütün bunlar, gelir ve servet dağılımının iyi ve makul olduğu kabul edilse bile geçerli olacaktır. Çağdaş bir demokraside ise durum böyle olmaktan çok uzaktır. Politik kanallar aracılığıyla-vergi sistemi ve sosyal hizmetler- devamlı olarak, ekonomik sistemimizin getirdiği gelir dağılımına karşı koyuyoruz.

Bu baskı gelişigüzel ve çoğu defa etkisizdir (bizim kağıt üzerinde son derece artan oranlı vergi sistemimizle gerçek dünyadaki ver-

(8) General Theory, s. 158

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

giden kaçınma sistemimiz arasındaki farkın kötü bir şöhreti vardır). Yeniden dağılım gayretinin arkasında belli bir felsefe yoktur ve belli bir akılcı kriter olduğu da görünmemektedir. Gelir dağılımı politik baskılar sonucu öne ve arkaya (fazla öteye gitmeden) sallanmaktadır.

Fayda iktisatçıları, Wicksell'e göre; gelir dağılımı probleminde, «tümüyle devrimci bir program»a teslim olmuşlardır[9]. Marshall, ve bir ölçüde Pigou, tecrübelerinin kendilerinin getirdiği toplam fiziksel milli gelirin, dağılımını daha eşit hale getirmek suretiyle **faydasını** arttırma teşebbüsünden zarar göreceği sonucundan kendilerini kurtarmışlardır. Bu öneri Keynezyen devrim tarafından çürütülmüştür. Eğer, Keynes'in ümit ettiği gibi, tasarruf yeterli miktardaki özel yatırımdan fazla olursa, onu sosyal amaç için kullanmak sadece zararsız değil, ayni zamanda Milli Gelir için yararlı da olur. Eğer **laisser-faire sisteminde** mevcut olandan daha fazla bir tasarrufa ihtiyaç varsa, o da bütçe fazlasıyla kolayca sağlanabilir.

Edgworth, yukarıda gördüğümüz gibi[10], ve onu takiben pek çok kişi, daha büyük bir eşitliğin daha büyük bir mutluluğu teşvik edip etmeyeceğini bilmediğimiz önerisini bir sığınak olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla fertler mutluluk kapasiteleri yönünden birbirinden farklıdır ve bilimsel bir zevk ölçere sahip oluncaya kadar, «her erkek ve her kadın bir sayılmalıdır» ilkesi çok ihtiyatla uygulanmalıdır.»[11]

Yıllar önce bu görüş Prof. Haberler tarafından ifade edilmiştir. «Bacağınızın kırılmış olmasının sizi, bana bir iğne batırılmış olması halinden daha çok üzeceğini nasıl bilirim » Bu sözün öteki türlü söylenmiş olsaydı daha çok şey anlatacağı zamanla görülmüştür.

Bu tür öneriler günümüzde gittikçe daha çok tehlikeli oluyor, çünkü, hernekadar bulguları kesin olacak bir zevk ölçere hiçbir zaman sahip olamayacaksak ta; acının bilimsel olarak ölçülmesi oldukça ilerlemiştir ve acıya karşı duyarlığın dağılımını ortaya koyan bir ulusal araştırmanın, tıpkı gelir dağılımında olduğu gibi bir çarpıklığı ortaya koyması çok şaşırtıcı olacaktır.

Eğer soru, satışı için reklamlar yapılacak biblo üretimi için yapılacak bir yatırım mı, yoksa sağlık hizmetini islah edecek bir yatırım

(9) cf. s. 53
(10) Bkz., s. 65
(11) Mathematical Psychics, s. 81

mı insan refahına daha büyük katkıda bulunacaktır? Şeklinde sorulursa, bana öyle görünüyor ki cevap çok açık olacaktır; **Laisser-faire** ideolojisinin en iyi cevabı, bu soruyu sormamaktır.

Sahip olduğumuz ekonomik sistemi, Keynezyen çarelere uygun biçimde ve onun belirlediği şekilde savunmamız mümkündür: «görünürdeki en iyi». Veya çok kötü olmadığını ve değişikliğin acı verici olduğunu söyleyerek. Kısacası, sistemimiz, sahip olduğumuz en iyi sistemdir.

Veya; Schumpeter'in Marx'dan aldığı katı çizgiyi kullanmak mümkündür. Sistem, zalim, adaletsiz, istikrarsızdır fakat malları getirip verir, daha kötüsü, bunlar istediğimiz mallardır.

Veya; eksiklerini kabul ederek onu politik yönden savunmaktır. Demokrasi, bildiğimiz gibi, herhangi başka bir sistem altında kurulamazdı ve biz de onsuz yaşamımızı sürdüremezdik.

Bugün mümkün olmayan, onu neoklasik biçimde; hassas ve kendi-kendini düzenleyen bir mekanizma olduğunu ve herkes için en büyük tatmini üretmesi isteniyorsa kendi haline bırakılması gerektiğini söyleyerek savunmaktır.

Fakat bu alternatif savunmaların hiçbiri gerçekten çok iyi görünmüyor. Günümüzde, **status quo**'yu desteklemenin en iyi yolu, bu tür can sıkıcı soruları bir yana itmektir.

IV

Evrensel ve ulusal politika ile ilgili sorulardan sistemin iç işleyişi ile ilgili olanlara inmek için, bir sanayi ekonomisinde çeşitli oyuncular için bugünlerde hangi oyun kurallarının kabul edildiğini soralım.

Sendikalar için ne söylemeli? Katı **laisser faire** doktrinine göre onlar monopollerle ayni düzeyde ele alınır. Piyasa güçlerinin serbest işleyişi her grup işçinin marjinal net üretimini güvence altına alacakken, tıpkı monopolcünün, fiatları yüksek tutarak satışı sınırlaması gibi; sendika, ücreti denge seviyesinin üstüne çıkartarak işsizliğe sebep olacaktır.

Keynezyen doktrinin en şaşırtıcı üstünlüğü, ücretlerdeki bir azaltmanın (dış ticaret üzerindeki etkilerini dikkate almadan) işsizliği azaltmayacağını ve (Kalecki'nin gelişmiş kavramlarını da tanıtarak) gerçekte onu arttıracağını öne sürmesidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ayni zamanda «eksik rekabet» gündeme gelmiş ve piyasa güçlerinin, ücret ile marjinal verimliliği birbirine eşitleyeceği fikri geçerliğini kaybetmiştir, öyle ki eski teori kendi sularında dahi yüzemez hale gelmiştir.

Günümüzde sendikaların sisteme bir monopol unsuru getirmedikleri fakat Prof. Galbraith'in taktığı isimle, ücret pazarlığında kaçınılmaz biçimde işveren tarafında mevcut monopol unsurunu ortadan kaldıracak bir «karşılayıcı güç» oluşturdukları üzerinde genel bir görüş birliğine varılması hoş bir şeydir. Ayni zamanda işveren tarafı en azından büyük işletmelerde, sendikaları kabul etmeyi arasıra ortaya çıkan fırtınalar hariç, birbirleriyle dostça birarada bulunmayı öğrenmiştir.

Bununla beraber yeni doktrin her iki yolu da keser. Parasal ücretlerin artış temayülü, monopolü kontrol altında tutmak için gereklidir, fakat eğer çok hızlı giderse işçilere yararı olmaz ve herkes için cansıkıcı olur.

Yüksek istihdam yıllarındaki fasit daire tecrübesi bunu bir gerçek olarak yeteri kadar açık göstermiştir. Fakat her sendikanın kendi üyelerinin çıkarını kollamak görevi vardır. Bir sendikaya kanun anlayışı içinde hareket etmesini ve ücret artışı taleplerinden vazgeçmesini istemek onun kendine gösterilen güvene ihanet etmesini istemektir. Organize olmuş işçiden ücrete sınırlama getirmesini istemek, kârlar sınırlanmadıkça, doğal olarak derin bir kuşku ile karşılanacaktır.

İşte burada, herkesin kendi çıkarını takip etmesinin herkes için iyi sonuçlar vereceğini öne süren görüşün emsalsiz bir yıkılışını görüyoruz.

Eski teori tam istihdamın ve istikrarlı fiatların var olduğunu **farzetti.** Şimdi tarih onun blöfünü gördü. Böyle bir durum yaratacak mekanizma nerede? Oyunun eski kuralları uygulanamaz hale geldi ve acele olarak gözden geçirilmesi gerekiyor.

Pazarlığın öteki tarafı için neler söylenebilir İşverenler için ücret taleplerine direnmek doğru mudur? Bir süre önce basım işinde bir lokavt, İngiliz Basınını susturdu, basımcılıkta büyük zararlara yolaçtı ve bölgesel küçük bir çok matbaayı yoketti. Daha sonra da işverenler, büyük zararlar pahasına toplumun, eğer istenen ücretl mü-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

cadelesiz kabul etselerdi ortaya çıkacak daha büyük ücret artışlarından korunmuş olduklarını öne sürdüler[12]. Bu toplumsal düşünceleri için onlara minnettar olacak ve kutlayacak mıyız? Yoksa üretim kaybı ve ihtilafı takiben ortaya çıkan genel öfke için esef mi edeceğiz? Geleneksel doktrin bize yardım edemez.

Ya fiatlar hakkında ne söyleyeceğiz? Rekabete dayalı eski teori iki savaş arası dönemin alıcı piyasasını uzun süre devam ettiremezdi ve monopol teorileri de gerilerinde sadece karmaşa bıraktılar. Fiatların maliyetler tarafından belirlendiğini öne süren iş adamları'nın teorisi de (bazı iktisatçılar tarafından benimsenmiştir) faydalı olamadı. Belli bir mal veya mal grubu için sabit sermayeyi, amortisman ve «makul bir kârı» ihtiva edecek maliyeti tanımlamak için zordur. Masrafları belirleyecek ve firmanın uygulamayı uygun bulacağı fiatı haklı kılacak çeşitli formüller bulunabilir.

İşadamı teorisi, gerçekten benimsenmemiştir, çünkü, birkaç istisna dışında, maliyetler düştüğü zaman fiatları düşürmek için bir gayret olacağını göstermemektedir.

Geleneksel teorinin bize bütün söylediği, tam rekabet koşullarında fiatların maliyetlerle birlikte düşeceği fakat oligopol şartları geçerliyse düşmeyeceğidir. Acaba teori bize, eğer firmalar **sanki** tam rekabet varmışçasına hareket etseler ve fiatları düşürseler bunun iyi bir şey olacağını söyler mi? Cohen Konseyi[13] raporunda (kısmen tereddütlü) bir görüş ele alınmıştır ve işçevreleri tarafından biraz hayretle karşılanmıştır. Fiatı azaltmanın kârı arttıracağı durumlar olabilir fakat maliyetler düştüğü zaman mutlaka fiatların düşmesi gerektiği görüşü acaib bir görüştür. İngiliz Sanayi Federasyonu'nun bir sözcüsü sözkonusu Rapor hakkında şu görüşü öne sürmüştür:

Sanayiin fiatları azaltması önerisinde bazı müphem noktalar vardır. Fiatları azaltmak ve bu suretle talebi ve üretimi arttırmak başka şeydir; kârları ve kâr paylarını durdurmak için fiatları piyasa seviyesinin altında tutmak başka şeydir.[14]

Yukarıda değinilen, malların dayanıklılığı sorunu tekrar karşımıza çıkar. Bir imalatçının, ilave masrafa yol açmadan, ürünlerini daha da-

(12) Bkz: The Times, Sep. 1959. J. Brooke-Hunt'ın mektubu
(13) Council on Prices, Productivity and Incomes, 1959
(14) The Times, 7 Agustos 1959

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yanıklı kılacak bir yöntem keşfettiğini farzedelim. Müşterileri yararlandırmak için bu yöntemi benimsemeli midir, yoksa onların taleplerini tatmin edip piyasayı yeni mallar için küçülteceği tehlikesini mi dikkate almalıdır? Araştırmacılarını cazip görünüşlü ve ek masraf gerektirmeyen daha az dayanıklı mallar bulmaya yönetmesi için mi teşvik edilmelidir Burada, en kârlı olanının ayni zamanda toplumsal yönden en yararlı olacağını öne süren doktrin ciddi bir yara alır.

Ya kâr dağıtım politikası? İnsan tabiatında, açıklanmamış kuvvetli bir eğilim vardır. (Bu eğilim belki de sürü halinde yaşayan hayvanlardaki içgüdüyü açıklamakta bir anahtar olabilir.) Buna göre, insan kendini bir üyesi olarak bulduğu herhangibir gruba yaltaklanmak ve onun için bir vatanseverlik duygusu geliştirmek eğilimindedir.

Ulus, ırk, kilise, şehir sadakat duygusunu uyandırır. Marx sınıf üzerine yazmaktan bir türlü kurtulamamıştır. Sınıf sadakati, ilkel Marksizm'de, bir egoistlik biçimi olarak gösterilmiştir. Fakat öyle değildir, çoğu defa ferdin günlük çıkarlarından fedakârlık etmesini gerektirir.

Bu bağlılık eğilimi, ayni okul veya ayni birlik içinde olma duygu ve ahlakının temelini oluşturur. Ayni eğilim firmalar için de sözkonusudur. Adam Smith'in anonim şirketin mümkün olmadığı yolundaki kehanetini[15] ve Marshall'ın sınırlı sorumlu şirketlerin gelişmeyeceği kuralını yanlış çıkartan, yöneticilerin ve yönetim kurulu üyelerinin kendi egolarını, ait oldukları şirketin içinde düşünmeleri ve bu şirkete tıpkı bir aile işletmesiymiş gibi itina göstermeleridir.

Bu sadakati uyandıran varlık firmanın kendisidir. Hissedarlar (firma ile özdeşleşen kurucular dışında kalan ortaklar) aşağı yukarı borç verenler ile eşdeğerde görülür ve firmanın gelirlerini onları tatmin etmek için bırakmak hoş olmayan bir zorunluluktur.

Firmaya bağlılık, zaman zaman tahvil çıkarma ihtiyacını duyan çok büyük şirketlerin yönetim kurulları hariç yüksek bir kendi kendini finanse etme durumunu gösterir. Onlar kâr paylarını öderler ve hisselerin piyasa fiatını istikrar içinde tutmaya özen gösterirler. Bunu hissedarların çıkarları ile ilgili oldukları için değil fakat hizmet ettikleri firmaya daha yüksek kapital temin etmenin en iyi yolu olduğu için yaparlar.

---

(15) Wealth of Nations, Cilt. 1., s. 229

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kârların dağıtımında doğru davranış nedir? Bazı iktisatçılar kendi kendini finanse etmeye karşıdırlar çünkü böyle bir yöntem marjinal teoriyi çürütür. Yatırım, daha önceden kârların elde edilmiş olduğu vere gider ve marjinal verimliliği nisbeten düşük olan yatırımlar eski firmalar tarafından sürdürülürken bu arada marjinal verimliliği yüksek yeni yatırımlar finanse edilemeden kalır. Böyle düşünenlere göre, daha iyisi kârları dağıtmak ve bütün firmaların piyasaya girmesine izin vermektir. Fakat daha önce ödenmiş paranın belki % 10'u tasarruf edilecek ve yeniden yatırım için hazır tutulacakken, dağıtılmamış kârların % 100'ü yeniden yatırıma yönelecektir. Dış finansmanın üstün kalitesi, acaba miktardaki bu kadar büyük farkı gidebilecek midir?

Yönetim, (yönetim kelimesindeki Y nin büyük harfle yazılması da kendi açısından bir varlığı yansıtır) tümüyle bu doktrine karşıdır ve yeniden yatırım, kârı haklı kılan temel unsur olarak görmektedir. Sanayi için temel motifin kâr elde etme olduğu fikrine alçakca bir iftira olduğu için kızılır. Doğru olan tersidir: Kâr elde etmek için motif sanayidir.

Şimdi unutulmuş olan ve savaş sırasında yüzyirmi sanayici tarafından imzalanan bir bildiride bu imanın öne sürüldüğünü görüyoruz: Sanayi (Sanayi büyük S ile):

Üç tür topluma karşı sorumluluğa sahiptir, ürünlerini tüketen topluma, istihdam ettiği topluma ve kendisini işleten ve geliştiren kapitali temin eden topluma... Sanayii yönlendirenlerin sorumluluğu, topluluğun tüketici olarak, personel ve işçi olarak ve hisse senedi sahipleri olarak milletin refahına mümkün olan en yüksek katkıyı sağlamak[16].

Bu sözler pek azametli ve kendini beğenmiş görünüyor. Bu kişilere Milli Gelirin dağılımını belirleme hakkını kim vermiştir ve bu işi doğru şekilde yapacaklarına dair insan-üstü akla sahip olduklarını nasıl iddia ediyorlar? Bununla birlikte, kaynakları dağıtma ve geliri bölüştürme gücünün kendi ellerinde olduğu görüşünde büyük bir gerçek payı vardır. Dengelemek zorunda oldukları çıkarlar listesine her-

(16) A National Policy for Industry, 1942

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

şeyden önce müdürler kurulunu, sonra müphem ve dağınık bir şekilde, sektör içindeki meslekdaşları ile olan dayanışmayı (bu dayanışma günümüzde aralarındaki rekabeti çok yumuşatmaktadır) ve üyesi bulundukları Sanayi ile dayanışmayı eklemeleri gerekir: Bir yöneticinin firmasına olan bağlılığı içinde, iyi bir isme ve iyi bir vicdana sahip olma unsuru vardır. İki yüzlü olsa bile-kötü huyun fazilete gösterdiği sadakat-ahlâk hor görmeye karşı tercih edilecektir. Çağdaş kapitalist, Marx'ın. işçinin terinin her damlasındaki fazla üretimi sıkıp çıkaran merhametsiz bir sömürücü olarak tanımladığı kapitaliste benzemez.

Keynes iyimser olduğu konuşmalarının birinde büyük şirketlerin kendilerini sosyalize etme eğiliminde olduklarından sözeder[17]. Günümüzde Yönetim (büyük Y ile) kendini bir tür kamu hizmeti gören kurum gibi görmekten hoşlanır.

Bütün bunlar yakın zamanlarda, eski tip kâr peşinde koşan kapitalizmin şiddetli tepkisiyle büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Firmaların hisse sahiplerine ait olduğu yolundaki hukuki icat, yüce gönüllü ve kibar Yönetimin işini bozmak için kullanılmıştır. Bir defa daha bazı iktisatçılar eski teoriye sımsıkı sarılarak bu icadı kârlı olanın doğru olması gerektiğini öne sürerek, sevinçle karşılamıştır. Sanayiin temel amacının kâr paylarını ödemek olduğunu kabul edenler, müdürler kurulunun hissedarlara gerekli rüşveti vermek için baskı altında bulunmalarından hoşlanmışlardır.

Biz hangi tarafı tutmalıyız? Yönetimin nazik toplumsal yaklaşımı, nazik rahatlama ve uzun hafta sonu tatilleri için bir paravana mıdır? Hissedarların yüceltilmesi, yöneticileri ahlakı hor gören insanlar ve sendikaları saldırgan mı yapacaktır ve bir kere daha bizim Refah Devleti'nin karışık fikirlerinin rahatlığında sesleri kısılmış sert sorularla yüzyüze mi getirecektir?

Geleneksel teorinin bizi büyük karışıklıklara sürüklediği bir başka sorun monopoldür. Genellikle eski teoride, monopol Kötü Bir Şey'dir. Prof. Knight, ABD nin nonopolü engelleyen yasalarını, bireylerin özgürlüğüne yasa dışı bir müdahale olarak karşı çıkmakla tanınır. Fakat iktisatçıların çoğu için rekabet **Laisser-faire**'in haklı çıkarılması için mutlaka gereklidir. Marjinal değerleri eşitleyen, kaynakları **faydayı** maksimize edecek şekilde dağıtan ve genelde bütün sistemi işleten rekabettir.

---

(17) Essays in Persuasion, s. 314

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Fakat acaba monopolün tek sebebi rekabet midir? Fiatları indirmek, piyasaları büyütmek, rakiplerin satışını azaltmak iyi bir şey olabilir; fakat bütün bu güçlüklerin hakkından gelmeyi başaran ve bu alanın sahibi olan bir firmaya nasıl kötü bir monopolcü denebilir? Sınırlayıcı uygulamalara yöneltilen eleştirilerin ve monopolcülere karşı yürütülen mevcut kampanyayı haklı kılan temel neden onların rekabeti sınırlamaları ve yetersiz üreticilerin üretime devamını sağlamalarıdır. Eğer kampanya başarılı olursa, rekabet başarısız olanları dışarı atarak, daha çok monopol yaratacaktır. İstediğimiz bu mudur? ve bu değilse, ne istiyoruz? Oyunun kuralları nelerdir?

V

Belki bütün bu söylediklerimiz olumsuz ve yıkıcı görülecektir. Belki bazılarına eski doktrinlere dönmeyi bile düşündürecektir. Çünkü gidilecek daha iyi bir yer tavsiye etmemektedir. Bu denemenin esas fikri, gidilecek daha iyi bir yer olmadığını göstermektir.

Ahlak problemi hiçbir zaman çözümlenemeyecek bir anlaşmazlık konusudur. Sosyal hayat insanları daima kötülükler arasında bir seçim yapmakla karşı karşıya bırakacaktır. Öne sürülmüş hiçbir metafiziksel çözüm uzun süre tatmin edici olmayacaktır. İktisatçıların önerdiği çözümler, din adamlarının önerdiklerinden daha az yanıltıcı değildir.

Bununla beraber, iktisatın bir ilim olma yolunda ilerleyebileceği ümidini veya getirdiği aydınlığın yararlı olduğuna olan inancımızı terketmemeliyiz. İlerlemeden önce yolumuzun üstündeki modası geçmiş metafiziğin çürümüş kalıntılarını temizlemek gerekiyor.

Kendi aralarında tartışırken iktisatçılar için ilk temel ilke, Prof. Popper'in doğal bilimcilerin yaptığını söylediği şekilde «birbirinin amacına aykırı olarak konuşmaktan sakınmak için» «çok ciddi olarak uğraşmak» tır ve kendi doktrinlerini doğru biçimde okuyarak, dünyaya; sadece dikkate alınması gereken değerlerin para ile ölçülebilen değerler olduğunu öne süren ideolojiyle mücadele etmek için, güçlendirmek için değil, seslenmek olmalıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Prof. Dr. Vural SAVAŞ'ın Yayınlanmış Kitapları

Telif :

- Ziraî Gelir Vergisi, Teori ve Uygulama, III, 130 s., Eskişehir 1961
- Keynes'in Genel Teorisi, IX, 180 s., Eskişehir 1963
- Kalkınmanın Finansmanı (Doktora Tezi) XVI, 462 s., Eskişehir, 1964.
- Yatırım Kriterlerinden Doğrusal Programlamaya (Doç. Tez) XIV, 152 s., Eskişehir 1965.
- Teoride ve Tatbikatta Sosyalizm (Broşür), 28 s., Ankara 1966.
- Kalkınma ve Planlama, VIII, 108 s., İstanbul 1968.
- İktisadi Analiz, XVI, 537 s., Eskişehir 1965 (Diğer baskıları: 1970, 1979, 1981, 1983).
- Ekonomik Düzen, Nedir, Nasıl Değişir? XIV, 121 s., İst., 1970.
- Türkiye Ekonomisi - Makro Analiz, XV, 221 s., İst., 1971.
- Kalkınma Ekonomisi, XVI, 462 s., İstanbul 1974 (Diğer baskılar: 1979, 1981).
- İktisat Politikasına Giriş, IX, 362 s., İst., 1978, (Diğer baskıları: 1981).
- Mukayeseli Sistemler, II, 59 s., İst., 1979.
- Bunalım ve Çözüm, II, 75 s., İst., 1980.
- Matematiksel İktisata Giriş, VIII, 418, s., İst., 1982.
- Türkiye ve AET, X, 215 s., İst., 1983.
- Keynezyen İktisat Yıkılırken IX, 254 s., İst., 1984.

Çeviri :

- Kalkınma ve Büyüme Teorileri, Irma Adelman, İst., 1972.
- Sosyalist Bir Ekonomide Büyüme Teorisine Giriş, M. Kalecki, VIII, 172, s., İst., 1975.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883